

Klassiske dyder og edel dåd

Hvordan kan vi utvikle en militær profesjonsdannelse, og er det mulig i Norge? Dette var temaet for årets nasjonale etikkkonferanse. Vi trykker i dette nummeret tre av disse bidragene. Janne Haaland Matlary drøfter hvordan militær profesjonsetikk kan begrunnes i en situasjon der nasjonalstatens er i ferd med å utspille sin rolle. Matlary henter i denne sammenhengen frem de klassiske dydene som utgangspunkt for en post-nasjonal militæretikk. Dydene har vært en kilde til et karakterfast liv for soldater i mer enn to tusen år. Som et eksempel på hvordan dette kan fungere, gir hun oss en innføring i Malteserordenen, en av middelalderens gamle ridderordener.

Matlarys ønske om å revitalisere dydene, møter i Alf Petter Hagesæthers bidrag et viktig korrektiv. Med utgangspunkt i en luthersk kallsetikk, understreker Hagesæther faren som ligger i en forskyvning fra profesjon til person, altså at dydsetikken vektlegger den enkeltes søken etter det gode livet på bekostning av de kollektive kravene som alt ligger i de etablerte strukturene og rollene. Det lutherske perspektivet betrakter profesjonen som en motkraft mot individets subjektive tilbøyeligheter. Hagesæther betrakter forholdet mellom individet og profesjonen som en dynamisk vekselvirkningsprosess, der personen utvikler og utformer profesjonen og profesjonen former personen. Handling og dåd skaper holdning og dyd på den ene siden, mens holdning og dyd skaper handling og dåd på den andre siden!

Magnus Eriksson spør om det er mulig å utvikle en profesjonsidentitet i Norge. Han mener at dersom det er aksept i befolkningen for dagens ambisjonsnivå, og kanskje noe høyere, når det gjelder risiko og bruk av styrker internasjonalt, må Forsvaret aksellerere utviklingen av en sterk profesjonsidentitet, der gjennomføringen av operasjoner blir kjernen i den militære profesjonen.

Geir Sigurd Svendsen løfter i sin artikkel frem et tema som Forsvaret i økende grad vil møte som en vanskelig utfordring, nemlig krigsveteranene. Svendsen har studert og arbeidet ved et sykehus for krigsveteraner i USA i ett år. Fra sitt møte med veteraner fra stort sett alle konflikter og kriger som USA har vært involvert i, fra 2. verdenskrig til i dag, gir han oss en tankevekkende og grundig innføring i de utfordringene et samfunn står overfor når soldater vender hjem fra slagmarken. Svendsen nøyer seg ikke bare med å beskrive. Han peker på flere viktige tiltak både før og etter deployeringen som må iverksettes for å redusere skadene og øke livsmestringen til soldater som har opplevd og overlevd kampf handlinger.

At denne tematikken har aktualitet også for norske soldater, får vi bekreftet gjennom en sterk øyevitneskildring fra kampene i Meymaneh, Afghanistan, vinteren 2006. Feltprest og major Kyrre Klevberg gir oss i sin artikkel en personlig, nøktern, men samtidig unik beskrivelse av det han opplevde før, under og etter denne fatale dagen. Artikkelen viser at trening og gode forberedelser, selv om det kan virke både kjedelige og unødvendige mens det pågår, kan være forskjell på liv og død når det virkelig smeller. Vi får også et viktig innblikk i feltprestens rolle og betydning i slike dramatiske situasjoner. Bønn, sammen med menneskelig og teologisk innsikt, viser sin slitestyrke i bearbeidelsen av sinne, hat og dødssangst.

Det økumeniske perspektivet i dette nummeret blir ytterligere understreket gjennom dominikaner pater Arnfinn Andreas Harams refleksjoner om ensomhet som gave og mysterium. Dette er perspektiver som gir ny forståelse til et ofte følt, men sjelden tematisert problem i vår tid, nemlig ensomhet. En tilstand som ofte blir forbundet med noe negativt, men som i lys av Harams tenking, like gjerne kan forstås som en forutsetning for menneskelig integritet og modning.

PACEM er nå inne i sin 10. årgang. Dette er ikke et så rent lite jubileum, og Bård Mæland og de andre som startet tidskriftet, kan med god grunn være stolte over det PACEM har bidratt med. Neste nummer blir på mange måter et jubileumsnummer. Vi kommer ikke til å bruke så mye tid på å se oss tilbake, men heller på utfordringer framover. PACEM ble startet i nær tilknytning til krigsskolene og mange av bidragsyterne har kommet nettopp fra disse miljøene og fra Forsvarets skolesenter. Dette ønsker vi å styrke ved å formalisere en fagfelleevaluering, slik at en del av bidragene også kan gi uttelling i form av poenger i det nye krediteringssystemet som er i ferd med å innarbeide seg på høyskoler og universiteter. Vi kommer nærmere tilbake til dette i neste nummer.

Det er en stor spennvidde i de artiklene vi har trykt i i løpet av disse ti årene, og slik ønsker vi også det skal være framover. Vi tenker oss et sterkere nordisk perspektiv i tiden som kommer, noe vi tror vil være stimulerende både for PACEM og våre lesere. Og vet du om noen som ikke får tidskriftet tilsendt, og som burde få det, gi dem et lite hint. Til slutt en stor takk til Forsvarets mediasenter for utviklingen av vårt nye omslag og samtidig til Bjørn Riise for gjennom fem år å leve med våre alltid korte tidssfrister.

*Paul Otto Brunstad
Are Eidhamar*

En post-nasjonal militæretikk: et empirisk argument *ad fontes**

AV PROFESSOR DR.PHILOS. JANNE HAALAND MATLARY

Hvorfor en post-nasjonal militæretikk?

Etiske problemstillinger, som andre problemstillinger, bør man ikke beskjeftige seg med hvis det ikke er nødvendig. I dette tilfellet oppstår nødvendigheten fordi vi bivåner en fundamental endring, ofte kalt et paradigmeskifte, fra en situasjon hvor militærmakten gjaldt vern av statens territorium, og implisitt de borgere som er der, til en situasjon hvor de sentrale variable alle varierer. Sikkerhetstruselen er ikke kun en funksjon av territoriell beliggenhet, borgeren befinner seg ikke på territoriet like konstant som før, man utvikler normer for å redde 'de fremmede' – altså ikke-borgere av staten, og krigens form er endret i retning av av stadig interaksjon mellom politiske og militære variable også på taktisk nivå.

Videre er nasjonalstatens samfunnskontrakt mellom borger og regjering på det nærmeste oppløst fordi borgeren oppfatter seg som rettssubjekt uten plikter og har multiple identiteter og lojaliteter, ikke bare den nasjonale. De underliggende drivkrefter er systemiske endringer som svekker geopolitikkens primat og statens makt over både egne borgere og det internasjonale rom.

Uten å forsøke å belegge disse endringene, som hver har en hel litteratur i kjølvannet – hvor svekket er staten, hvor relativt uviktig er territorium som *locus* for trusler, hvor post-nasjonal er borgeren? – vil jeg ta utgangspunkt i de tre sentrale trekkene ved dette bildet som har direkte konsekvenser for profesjonsetikken. De er:

* Foredrag på Nasjonal Konferanse i Militæretikk 2006 om militær profesjonsdannelse. 27. september 2006, Gamle Krigskolen, Oslo.

- soldaten kommer fra et post-nasjonalt samfunn og kan ikke motiveres ut fra nasjonen
- han kommer fra en relativistisk kultur hvor ingen etiske normer anses som objektive
- militærmakten brukes ikke bare til å verne egne borgere, men også 'de fremmede' og krever derfor en annen etikk enn nasjonalstaten

Den nasjonalstatlige modell for militær profesjonsetikk er enkel: man skal beskytte nasjonale verdier og interesser, som nærmere bestemt betød eget territorium og egne borgere som i hele den kalde krigen stort sett befant seg hjemme. I den westfalske territorialstatens periode var fyrstens overlevelse gjennom å verne og/eller ekspandere statens grenser det essensielle; etter at staten utstyrte seg med en homogen nasjon, er nasjonens eksistens det vesentlige som moralbærer. Den mobiliserende kraft nasjonen har hatt (og mange steder fremdeles har), ser man lett hos Napoleon og i 1. verdenskrig.

Det 'naturlige' ved å dø for sitt land, symbolisert ved Kongen, har fungert som en total moralbærer i flere hundre år. Det er derfor ikke bare empirisk, men også normativt vanskelig for mange å forstå rekkevidden av de endringer som nå finner sted. Men i en profesjon hvor resolutthet er nødvendig, er det desto viktigere å kunne bestemme hva den nye moralbæreren skal være.

En naturlig analytisk fremgangsmåte er å spørre seg om det finnes *pre-nasjonale* modeller for profesjonsetikk. Det gjør jeg i dette foredraget, og vil argumentere for at 1) denne modellen er av universell gyldighet og finnes i dydsetikken fra antikk og kristendom; og 2) denne modellen lar seg spore empirisk, og er derfor interessant. (Prinsipper, om de er aldri så intellektuelt tiltrekkelige, har liten interesse dersom de ikke lar seg operasjonalisere i en profesjon.)

I det følgende skal jeg først definere hva etikk i denne sammenhengen er, dernest presentere hva denne etikken inneholder, videre foreta en liten empirisk 'test' på om den hadde noen betydning (hvor man som kjent aldri kan generalisere fra en case!) og til slutt konkludere med at denne etikken, som mer presist er de klassiske kardinaldyder, bør være kjernen i en militær profesjonsdannelse ved siden av faglig kvalitet.

Etikk: hva er det?

Militær profesjonsidentitet er ikke det samme som militæretikk: en profesjon kjennetegnes logisk nok av sin grad av profesjonalitet, som igjen betyr å beherske 'the tools of the trade'. En dyktig soldat er en profesjonell soldat. Men man kan vinne militært på etiske og uetiske måter; og her kommer etikkens spesielle

plass i militærprofesjonen inn. Fordi det dreier seg om andres og eget liv og død, blir etikken helt sentral som et førende prinsipp i hvordan man utøver sin profesjonelle aktivitet. En professor kan for eksempel skrive ytterst dårlige artikler og lire av seg overfladiskheter i sine forelesninger, og dette er uetisk ut fra det man forbinder med vitenskaplig profesjonalitet, men det har relativt ufarlige konsekvenser for studentene og for ham selv. Den militære profesjons spesielle risiko; for seg selv og først og fremst andre etter hvis fullmakt man agerer, gjør at etikken må være *eksplisitt og integrert* i den profesjonelle aktivitet.

Hva menes med etikk? Generelt sett er det slik i det moderne samfunn at alle snakker mye om etikk, men svært få definerer begrepet. Uten en definisjon fungerer dette da som en floskel med positiv ladning. Bedriftskulturen er for tiden moteriktig opptatt av såkalte 'kjerneverdier' som oftest fremkommer som et resultat av innleide konsulents arbeid. Disse 'verdiene' er ofte slappe formuleringer av intetsigende begreper, som 'nyskapende', 'dynamisk', 'kreativ', 'inkluderende', 'åpen', og så videre. Slike begreper lar seg neppe operasjonalisere eller måle som en del av profesjonsutøvelsen fordi de er undefinerbare. Man kunne like gjerne spart konsulentkronene og brukt Kardemommelovens «bare man er god og snill kan man for øvrig gjøre som man vil». Siste del, dog ikke første, passer empirisk i mange tilfeller.

Men når profesjonen man er i, trenger reell etikk, hvor skal man da vende seg? Inntil for få år siden kunne man som sagt vende seg til nasjonalstaten. Napoleonsparadigmet har gitt svaret i flere hunder år: en soldat tjener sitt land, både betraktet som nasjon og som territorium. Det militære ble nasjonsbyggende. Overgangen til napoleonsparadigmet er meget godt illustrert i Malteserordenens indre oppløsning mot slutten av tiden på Malta: de franske riddere var stadig mer påvirket av fransk nasjonalisme og oppfattet seg selv til slutt som franskmenn mer enn som 'defenders of Christendom'. Napoleon kunne seile inn til Valetta i 1798 uten å møte motstand fordi den franske 'tongue' ikke ville kjempe mot ham. Dette hadde selvsagt også med en 'laissez-faire' dekadens hos Malteserne å gjøre, velkjent og velutviklet etter at den ytre fiende forsvant etter Lepanto lenge før, men likevel spilte den nasjonale faktor en selvstendig rolle.

Etikk er *praksis* basert på prinsipper; altså en applikasjon av prinsipper på enkelthandlinger. Prinsippene er retningsgivere, men applikasjonen må den enkelte foreta selv. Det fins derfor ingen faste svar på hva som er etisk i en gitt situasjon. St.Thomas Aquinas' *Summa* inneholder en god illustrasjon på dette som sjokkerer mange: Mens prostitusjon ikke er etisk riktig som sådan, sier han, kan det finnes samfunn der prostitusjon er den etisk sett bedre løsning fordi alternativet er verre.

Når vi spør etter etikk for den militære profesjon, må vi derfor spørre etter prinsipper. Disse prinsippene kalles tradisjonelt dyder. De er kjent fra antikken, og implisitt i det menneskesyn som har dominert vestlig kultur: mennesket er både godt og ondt, har fri vilje og kan derfor velge det gode fremfor det onde. Videre er mennesket rasjonelt, og er derfor i stand til å resonnerer omkring rett og galt, godt og ondt. *Ratio* eller *Logos* er faktisk det som skiller mennesket fra dyrene, sier både Platon og Aristoteles – mens dyr kan kommunisere, kan de ikke resonnerer. I selve definisjonen av denne evnen ligger den etiske evnen til å, *grosso modo*, skjelne rett og galt; ikke i noen absolutt forstand, men i en resonnerende forstand: vi kan diskutere rett og galt ut fra logikkens lover. Man kan for eksempel si at 'det er galt å ta andres liv' og begrunne det med at livet tilhører den som har det, eller med at konsekvensen av å ta andres liv er at andre tar ditt liv, og at dette derfor ikke er et bærekraftig konsept for et samfunn. Det er altså ikke *konklusjonen* som er det viktige her, men den *rasjonelle* evnen.

Etisk resonnement er videre både fakta-basert og logisk basert. Man kan ikke skille 'facts' and 'value', som Hume mente, fordi han opererte med et begrenset rasjonalitetsbegrep. Han trodde at empirisk vitenskap kunne erstatte den etiske diskusjon eller 'humanvitenskapene'. De 'facts' han snakket om, var naturvitenskaplige og begrenset til naturvitenskaplig metode. Men etikken, som en del av humanvitenskapen, har andre parametre.

Poenget her er påstanden fra vestlig filosofisk og teologisk tradisjon om at menneskets natur kan defineres, at det tenderer til både godt og ondt, at menneskets spesielle kjennetegn i forhold til dyr er den resonnerende evnen som omfatter både etiske og faktiske type argumenter. Logikken kan brukes på begge.

Disse premissene er selvsagt ikke akseptert av postmodernister og konstruktivister, som vil avvise at det finnes en menneskenatur ('anklagen' om ontologisk essensialisme) og at denne i så fall kan erkjennes rasjonelt.

Men la oss fortsette ut fra de premisser som i alle fall var gyldige fra antikken inntil for et par hundre år siden:

Dersom mennesket kan velge riktig eller galt, har det ikke bare fri vilje og eget ansvar for sine valg, men også evne til å styrke sine gode sider gjennom å velge disse. Dette er en trening av ens rudimentære gode evner som krever ting: valget av dem og opptreningen av dem, analogt til fysisk trening. I krisesituasjoner klarer man ikke å gjøre det riktige dersom man ikke har trent på det; så i etiske kriser: skal jeg bruke maksimal makt mot en motstander når han da blir utryddet? Hvordan skal jeg våge å risikere mitt liv for å lykkes med et angrep? Dette krever at man vet hva som er etisk riktig, men også at man har

styrke til å velge dette når alternativet er mye lettere. Den klassiske trening i dydene er derfor helt presist en etisk *styrketrening*:

Antikkens kardinaldyder er velkjente, eller bør være det: *Mot, måtehold, rettferdighet, utholdenhet eller tålmod (Fortitudo, temperantia, iustitia, patientia)*. Disse dydene, så sentrale for romerne, kompletteres av den kristne dyden *caritas*, som betyr mer enn nåde, som er en antikk dyd. Dydene har sine motstykker i lastene, og i kristendommen finner man de syv dødssyndene med motsvarende syv laster. Lastene er selvsagt lettest å huske ettersom man finner empiriske illustrasjoner av dem overalt; som fråtseri (gluttony), grådighet (greed), misunnelse, gjerrighet, haveesyke, latskap, stolthet (pride) og så videre.

De viktige dydene – *of cardinal importance* – er alle fire høyst relevante for den militære profesjon. Det sier seg selv at mot og djervhet må oppøves for at man i det hele tatt skal kunne bruke sine profesjonelle kunnskaper, videre at måtehold i våpenbruk er helt essensielt, og at utholdenhet i form av fysisk og psykisk tåleevne (tålmod er jo å tåle med mot, altså et godt ord for denne dyden som ikke betegner noe passivt og 'lett', men snarere noe meget vanskelig som krever like mye mot som et angrep) er basisen for beslutninger i felt. Men også rettferdighet er relevant: hvordan skal jeg behandle mine fiender? Jo, med en rettferdighetssans som kompass for hver enkelt beslutning. Det er rettferdighetsansen som må oppøves for at den skal fungere som retningsviser.

Antikken og kristendommen la helt avgjørende vekt på å utvikle dydene og motvirke lastene. Poenget var nettopp at dydene var mulige, men kom ikke av seg selv. *Mens sana in corpore sano* er konkret nok – etisk sunnhet oppnås kun ved trening, akkurat som fysisk sunnhet. Ordet *askesis* er gresk og betyr trening. Et asketisk menneske er en som utøver selvdisciplin og har et bevisst forhold til sitt liv ved å trene seg i styrke.

Ordet dyd på norsk gir helt gale assosiasjoner; man kan spørre seg hvordan ord som 'dydsmønster' er oppstått – mens det latinske *virtu* betyr styrke, avledet av ordet *vir*, mann. Å være 'virtuous' er på norsk å være viril, men er altså å være sterk i generell betydning, ubeslektet med kjønn.¹ Logisk sett trengs styrken fordi dydene ikke er lette å øve seg opp i; det er langt mer fristende og mye lettere å leve etter lastene. Tacitus skriver i romerrikets verste dekadentid at alle forstår at de er dekadente, men ingen orker å gjøre noe med det.

¹ Når jeg holder foredrag for næringslivsledere om dette temaet spør jeg først om noen av dem er dydige. Det avstedkommer ingen positiv reaksjon. Men når jeg spør om de er virile, er interessen en annen. Men ordene har altså den samme betydning.

Dydenes tilbakekomst i militærprofesjonen

Interessen for den klassiske europeiske tradisjon er tydelig i for eksempel det kanadiske militære profesjonsdokumentet/verdigrunnlaget *Duty with Honour*.² Her snakkes det om 'ære' som det man kan oppnå og som man skal streve etter, og om plikt, mot, rettferdighet med mer. Disse dydene er imidlertid også knyttet til nasjonalstaten Canada; soldaten skal verne om og reflektere kanadiske verdier og samfunn. Man forstår det pragmatiske poeng i at en eller annen tilknytning til Canada må oppfinnes for å knytte styrkene til sitt oppdragsland, men logisk sett er det selvsagt ingen slik tilknytning. Dydene er generelt menneskelig, ikke norske eller kanadiske. Det er påtagelig i dokumentet at nasjonal identitet er understreket ved siden av noe som kalles 'Canadian values' (s. 29) og enda mer interessant, 'Canadian military values' (s. 30). Disse er plikt, lojalitet, integritet og mot – alle fire er universelle og langt fra kanadiske – men det interessante er nettopp denne logiske faux-pas; på den ene siden trenger man de pre-nasjonale verdier, som ikke er annet enn klassiske dyder, på den annen siden må man finne en måte å 'nasjonalisere' disse på.

Det som er en ulogisk blanding av universelle dyder – universelle fordi de derives fra menneskenaturens muligheter – med nasjonale verdier, er også en blanding av etiske prinsipper (dydene) og verdier, som er delvis situasjonsspesifikke. Man skal verne 'norske verdier og interesser' heter det i offisiell sikkerhetspolitikk. Det er på mange måter snakk om det samme; en verdi som å forhindre folkemord blir etter mitt skjønn en interesse i politisk forstand når man har et uttalt mål og en uttalt strategi for å oppnå målet. Kriteriet på hva som er verdi og interesse er altså ikke innholdet, men graden av instrumentall tenkning om måloppnåelsen. Militær intervensjon for å stoppe en humanitær katastrofe, er en nasjonal interesse i dette tilfellet.

Den militære profesjon bør altså skille mellom å trene seg fysisk og etisk i den basiske forstand jeg har skissert, og den politiske kontekst den skal brukes i. Vær alltid etisk og fysisk trent, da er man profesjonell i hel forstand, kunne man si. Uten den militære, herunder fysiske profesjonelle standard, er man ubrukelig. Men uten den etiske profesjonelle standard, er man ikke i stand til å foreta rette valg, spesielt i liminalsonen.

Men hva med 'verdiene' man pålegges å representere, slik som i det kanadiske dokumentet? Og enda 'verre', når det menes at det fins nasjonale verdier, er det da det samme som profesjonsetikk? – Som sagt over, mener jeg at det er en uheldig blanding her av 1) verdier og interesser; og 2) etikk og verdier.

² Canadian Chief of Defence Staff, 2003

Soldaten kan ikke være avhengig av at den politiske målsetting han settes inn for, er god eller dårlig etisk sett. For det første kan og skal han ikke mene noe om dette; for det annet er det ikke slik at målet helliggjør middelet: fordi saken var så god, kunne vi bruke alle militære midler. Og enda mer viktig: man må ikke få et så nært forhold til politikken at man desillusjoneres over politikkens mørke sider, realpolitikens primat eller politisk sett dårlige valg. I så fall har man neppe tid til å være soldat.

Det er med andre ord en nokså permanent downside ved yrket at de sakene man settes inn i felt for, ikke er klart gode eller klare i det hele tatt. Demoraliseringen i felt, som er et kjent fenomen, er dessverre en empirisk faktor som ikke kan fjernes. Det hadde vært så mye mer motiverende å ha en god sak man virkelig synes var verdt risiko og innsats, men det kan og skal man ikke kreve. Det demoraliserende man imidlertid kan kreve gjort noe med, har med beslutninger om hvordan militærmakten kan oppnå eller ikke oppnå sine mål. Det er jo derfor både *ad bellum* og spesielt *in bello* reglene har slik betydning for en operasjons etiske standard. Å påvirke her er ofte umulig for den enkelte, og andres beslutninger har demoraliserende virkning for en tredje part. Men på det personlige nivå kan den enkelte i alle fall påvirke seg selv gjennom en integrert dydsetikk.

Med andre ord: de såkalte 'verdier' som nå omtales i for eksempel det kanadiske dokumentet, er intet annet enn de klassiske dyder 'dressed up as' kanadiske såkalte 'verdier'. Jeg har påpekt at dydene ikke er 'verdier' og at verdier og interesser stort sett er det samme i sikkerhetspolitikken. Fordi sikkerhetspolitikens 'referent object' nå ikke bare er nasjon og stat, men også 'human security', kan man heller ikke opprettholde at nasjonale militære styrker kun skal fremme nasjonale interesser og verdier.

Hvis vi nå henter frem dydene fra den historiske glemsel, dette helt almenne dannelsesidealet som gjaldt i to tusen år, er neste spørsmål: virker de?

Malteserne: en case-studie uten pretensjon om noe mer

Poenget med å se på denne ordenen er at den var militært aktiv fra ca. 1100 til 1565, men også i mye mindre grad frem til Napoleonsparadigmet underminerte ordenens identitet. Den er den eneste ridderorden som har overlevd til i dag, med full statsrettslig suverenitet og mer enn 90 ambassader globalt. Den Suverene Militære og Hospitalliære Malteserorden, med ca. 11 000 medlemmer, riddere og damer, driver den verdensomspennende medisinske og humanitære virksom-

het.³ Den fikk suverenitet i 1123 av pave Paschal II etter at den hadde drevet et hospital for pilegrimer i Jerusalem i ca. 80 år og etter hvert utviklet militær beskyttelse for dem, også på vei til Jerusalem. Militariseringen av ordenen økte på grunn av ottomanske angrep utover 1100-1200 tallet, og etter Jerusalems fall opprettet ordenen festningsverker i hele Palestina, men også hospitaler. Gjennom hele dens historie har hospitalsvirksomheten vært en konstant sammen med militærvesenet. Jerusalemhospitalet hadde 2000 senger og andre senere hospitaler i Acre og på Rhodos var enorme, utstyrt med det beste innen legevitenenskap og hygiene, og alle – jøder, muslimer og katolikker – ble behandlet likt.

Disse fakta er velbelagt vitenskaplig sett, og er i og for seg overraskende: hvordan kunne man drepe sine fiender ottomanerne og samtidig gi dem en sykehusbehandling etter mottoet, som gjelder også i dag, om at 'de syke er våre herrer'? Mottoet 'tuito fidei et obsequium pauporum' – «vern troen (militært) og tjen de syke og fattige» ble ikke sett på som inkonsistent.

Det normsett disse krigerne var pålagt, var det kristne. Mens tidlig kristendom var preget av en del debatt om pasifisme, var tiden etter Konstantin definitivt ikke det. Heller ikke Kristus syntes å være kritisk innstilt overfor den militære profesjon; den vakreste delen av den katolske messe er sitatet fra den romerske centurion, 'non sum dignus' («Jeg er ikke verdig til at Du trer inn under mitt tak, men si bare et ord, så bli min sjel helbredet»).

Fra og med Augustin utvikles som kjent læren om 'rettferdig krig', og etter ham er det St. Thomas som gjør dem til et akademisk verk. Deres etiske innhold er kort sagt – kjent i denne forsamling – at tyrannmord og unnsetning av undertrykte er tillatt, ut fra ideen om at å bistå er mer nobelt enn å redde seg selv («større kjærlighet har ingen enn den som legger ned sitt liv for sine venner»), at bruken av militærmakt i enten selvforsvar eller slik unnsetning skal være 'ultima ratio', proporsjonal til målet som skal nås, ikke ramme sivile, ha god mulighet for å lykkes, ha riktig intensjon, ha riktig autorisasjon, være kunngjort, og ha en rettferdig grunn.⁴ Disse *ad bellum* og *in bello* reglene er senere reflektert i FN-pakten og Genevekonvensjonene.

Er det noen antydning til at disse krigerne levde etter kardinaldydene? Fulgte de reglene i 'rettferdig krig'? Her er det i alle fall to spørsmål, analogt til mitt skille mellom dydene på den ene siden og verdier/interesser på den annen. Når det gjelder 'rettferdig krig', er det klart at malteserne brukte militær-

³ Hjemmesiden er www.orderofmalta.org. Offisielt navn er The Sovereign Military and Hospitalier Order of St. John, Jerusalem, Rhodes and Malta.

⁴ Se St. Thomas' *Summa*, qu. 40, 42, ellers bl.a. Fixdal, M. (1998) «Humanitarian Intervention and Just War», *Mershon International Studies Review*, 42, pp. 283-312.

makten i en 'hellig krig' versjon hvor drap på alle mannlige fanger var vanlig. Man fikk til og med kirkelige oppmuntringer til å drepe de vantro, slik man også gjorde fra den andre siden. Det er enten en 'rasjonell' krigsmotivasjon, som å avskjære all ottomansk innflytelse i Middelhavsrommet som gjelder, eller mer generelt en 'hellig krig' mot ottomanerne generelt. De interesser/verdier man kriget for, er altså ikke innenfor noen 'rettferdig krig' tradisjon, som ingen andre holdt seg til heller. Det mandat ordenen fikk fra paven og sekundært kongene av Spania og Sicilia, var kort og godt å vinne tilbake Det Hellige Land, subsidiært etter tapet av Palestina; å opprettholde *respublica christiana* i Middelhavet – først fra Rhodos, så fra Malta. Her var selvsagt territoriale interesser og kristen innflytelse ett – det gav ingen mening å snakke om interesser *eller* verdier.

Så analogt med dagens skille mellom det man sendes ut i kamp for og den etikk man bruker som kompass i kampen, er skillet også meget skarpt i tidlig middelalder. Det er ingen antydning om at ridderne anså normene for rettferdig krig som retningsgivende. I så fall ville de med rette kunne sagt at det er paven som oppdragsgiver som er ansvarlig for denne siden av saken.

Hva så med dydsetikken? Var den mer enn et normsett for dem? Her finnes det gode kilder til riddernes dagligliv som gir mange interessante detaljer. For det første satte dekadensen inn når den ytre fiende forsvant. Etter seieren over Suleimans store beleiring av Malta i 1565 inntraff 200 år med luksusliv for ridderne i den storslagne nybygde Valetta, hvor det ikke ble spart på noe. Antalletprostituerte per capita ble anslått til det høyeste i Europa, selv om ridderne hadde sølibatsløfte; militær aktivitet og trening forsvant og man solgte piratbrev til handelsskip i stedet. Ordenen kom seg kun på bena igjen med hospitalsvirksomheten i form av felthospitaller i 1. og 2. verdenskrig.

Hvordan var forholdet mellom den militære dannelsen og utøvelsen av militærmakt? Vi vet forholdsvis lite om det daglige militærlivet i de to andre riddeordnene, Den Tyske Orden og Tempelridderne. Jonathan Riley-Smith, Dixie professor of ecclesiastical history ved Cambridge og selv Knight of Grace and Devotion i Malteserordenen, har gjort en sammenligning av ethos og praksis i de tre ordener på dette felt. Han poengterer at da Tempelridderne ble oppløst av paven og franskekongen i 1307, var dette nok fordi deres rikdommer var særdeles fristende, men også fordi deres indre styre og moralske disiplin var på bunn:

It is indisputable that they were in a mess (...) many brothers had never heard the rule read to them. The order had failed to mature, and unlike (the order of Malta) it had no functions other than the defence of Christendom. A consequence was that the Templars, isolated from the mainstream interests of other religious orders, were not locked into the conventional patterns of religious life which could have provided them with models of de-

*levopment.*⁵

Da razziaen mot ordenen kom tidlig om morgenen 13. oktober 1307, var det etter en lengre undersøkelse fra kirkens side omkring den etiske og religiøse standard i ordenen. Stormester James de Molay, som ble brent på bålet i en skandaløs rekke anslag mot ridderne, beklaget nettopp mangelen på humanitære plikter da han skulle redegjøre for tingenes tilstand. Malteserne ser ut til å ha blitt 'red-det' av sin konstante hospitalsvirksomhet. Dette kan høres rart ut, men vi snakker her om religiøse-militære ordener.

I kirken er det forbudt for munk og prest å bære våpen, men fordi dette dreide seg om legmenn, kunne de både være 'religious', altså avlegge lydighets, kyskhets og fattigdomsløfte, mens de samtidig ikke var eller er munk eller prest. Legfolket, som utgjør malteserordenen den dag i dag, har altså en ordensregel å forholde seg til, og konkrete løfter. De sølibatære utgjør riddere med professio, såkalte 'professed knights', som igjen utgjør ordenens ledelse. Stormesteren må være en 'professed knight'.

Disse samme reglene har gjeldt helt fra opprettelsen i 1123, og dette betyr at de som var aktive militært, samtidig skulle leve etter en ordinær katolsk ordensregel hvor dydene selvsagt står helt sentralt. Gjorde de det? Hadde det innflytelse på krigføringen?

Riley-Smith legger vekt på to ting: For det første setter ordenen alltid i gang bygging av store hospitaler der de kommer, fra Jerusalem til Acre i 1266, videre til Limassol hvor de måtte flytte hovedkvarteret i 1291, og igjen på Rhodos i 1309. Datidens største og flotteste hospital ble oppført der i 1440 etter at ordenen hadde konsolidert seg militært og fått inntekter nok. Da man drives fra Rhodos etter en lang beleiring i 1523, lander de få som overlever på italiakysten, og det første man gjør der, er igjen hospitaliært. På Malta fra 1540 opprettes det igjen et stort hospital, og selv i den ytterste dekadente tiden etter seieren i 1565 driver ordenen hospitalet der – en slags kombinasjon av wining, wenching and caring.

Den andre faktoren som er interessant, er at malteserordenes helgener alle er mennesker som har utmerket seg i å ta seg av de syke; *ikke* de som har utmerket seg militært. En helgen er intet annet enn et menneske som har kommet langt i trening av dydene; altså en som ikke gir opp, men starter igjen og igjen. Det er verken paver eller kardinaler som er 'hellige', men alle som kjemper mot lastene og trener seg i dydene. Riley-Smith viser til at fem av syv helgener fra ordenen

⁵ Riley-Smith, J. (2005), «The Military-Religious Orders, Their History and Continuing Relevance», forelesning ved Emmanuel College, 17.3.2005, trykket i *Traditio melitensis*, tidsskrift for det skandinaviske kapittel av ordenen, nr. 7, 2005, s. 36.

er hospitaliære: Benediktinermunken Gerard som drev hospitalet i Jerusalem; Ubaldesca, en ung kvinne som jobbet i hospitalet i Pisa rundt 1200, Toscana, en enke som var oversøster i hospitalet i Verona, Fleur, en fransk nonne som jobbet i hospitalet i Beaulieu, samt en Hugh av Genoa som drev et hospital der. (Ordenen utviklet en rekke hospitaler/klostre meget raskt fra 11-1200 tallet, disse het 'commanderies' og 'bailies' og skulle både sørge for penger til krigføringen i Midt-Østen samt ta seg av alle som trengte pleie – det var ca. 9 slike i Norden, underlagt det danske Andvordskov, ett ved Moss, Værnø Kloster, samt seks eller syv i Sverige).

Riley-Smith poengterer «that there was no paradox in the order's militarization» fordi denne begynte som en ren beskyttelse for pilegrimer – altså å gi sitt liv for andre; mer enn et selvforsvar – og fortsatte som mye av det samme. På hvert sted ordenen hadde sitt militære hovedkvarter, var det altså et hospital som skulle beskyttes. Den blodige erobringen av Jerusalem ble selvsagt hevnet fra ottomansk side, og slik var det en naturlig spiral av angrep mellom de to parter i flere hundreår etterpå. Man kan da si at det offensive og defensive gikk over i hverandre: Ottomanerne, alltid tallmessig overlegne, ble møtt av fortifikasjonskunst av ypperste klasse og få, men veltrente riddere.

Riley-Smith konkluderer slik:

Over the centuries the Order of Malta benefited from the fact that alongside the bearing of arms they were committed to the care of the sick. It was this commitment that kept them in the mainstream of religious life.⁶

Hva med den daglige militære rutine? Var den preget av dydene? Vel er den hospitaliære aktiviteten en konstant 'menneskeligjørende' faktor, men ridderne var ikke selv pleiere. Den mest detaljerte empiriske kilden her er to bind fra Osprey Military Publishing, *Knight Hospitaller, 1100-1306* og *Knight Hospitaller, 1306-1565*.⁷ Fordelen ved denne kilden er den nitidige empiriske rekonstruksjon av alle relevante militære detaljer, som rang, titler, treningskrav, våpen med mer. I dette tilfelle har forfatteren selv arbeidet seg gjennom alle de sentrale steder ordenen har hatt borger/hovedkvarter og dokumentert sine konklusjoner gjennom arkeologiske og militærhistoriske funn i tillegg til historiske kilder.

Rekrutteringen til ordenen var unge menn med fri bakgrunn, oftest adel, som kunne utstyre seg og ha råd til væpner. England og Frankrike var de fremste rekruttland. En rekrutt er i religiøst ordensspråk en novise eller en donat (donasjon eller gave, det vi si foreldre som 'donerte' en sønn til en orden). Disse var om-

⁶ op.cit., s. 38.

⁷ David Nicolle, illustrasjoner Christa Hook, Oxford, 2001.

trent 14-15 år, fikk militær opplæring, men uten plikt til å fortsette etter et prøveår. Opptagelse var (og er) basert på gjensidig ønske.

På grunn av mye tap ble novisiatet, som vanligvis varer flere år, forkortet, og dette førte til dårlig utdanning og militær forberedelse. Kriminelle og folk med gjeld kunne ikke opptas – som en kuriositet kan jeg nevne at Caravaggio var novise i to år, men ble aldri opptatt fordi han hadde for liten selvdisciplin og sterkt temperament som resulterte i manndrap (hans kjente maleri av Johannes' døperen halshugging henger i ordenskirken St John's Co-Cathedral i Valetta, dette ble malt under novisiatet). Menn og kvinner kunne bli medlemmer, men kvinnene hadde ingen militær funksjon. Menn måtte være militært brukbare og avlegge løfte om å akseptere 'hardship'. Fra opptaksteksten leser man:

*It may be that you see us well-clothed on fine horses, and think that we have every comfort; but you are mistaken: for when you would like to eat, you will fast, and when you would like to sleep, you would keep watch.*⁸

Selve løfteavleggelsen inkluderte løfter om fattigdom, kyskhed og lydighet, som enhver orden.

Militariseringen av ordenen fant sted under engelske stormestre, og selv om flere av dem levde hele sitt militære liv i Midt-Østen, fant det sted en viss tropertasjon med Europa. Stormesteren var, og er valgt for livstid (er i dag også en brite, prins Andrew Bertie), hans nummer to var (og er) storkommandøren, som under seg hadde marskalken som var leder for utdanning og trening. Andre titler var konstabel, master esquire, og castellans, som hadde kommando over de forskjellige borgene. Fra tiden på Rhodos kom admiralen på plass, som maritim kommandør. I store slag var det få riddere og en stor del leietropper.

Hvilken motivasjon hadde ridderne? Nicolle påpeker at 'hellig krig' var et akseptert begrep i korstogstiden, og martyrium var ettertraktet av mange. Å ta og beholde Det Hellige Land var uten tvil et helt sentralt poeng, og ingen kilder tyder på noen form for økumenisk interesse fra noen side. Det var ingen tvil om at disiplinen i borgene i Palestina var sterk, og når en ridder døde, ble alle våpen og annet utstyr levert tilbake. Det samme gjaldt utstyr og klær man trengte; de ble holdt strengt regnskap med alt dette, i stor detalj. Våpen og utstyr var av fremste kvalitet, også for å kompensere for underlegenhet i antall. På 1200-tallet var ordenen meget rik med store eiendommer og klostre over hele Europa, og alle pasienter i ordenens hospitaler måtte skrive sitt testament ved innleggelse, noe som sikkert bidro i kassen.

Dagliglivet var regulert av klosterregelen, nedskrevet av den andre stormesteren, Raymond de Puy. Man spiste og sov sammen i store saler hvor man selv

⁸ op.cit., s. 10.

måtte sove påkledd og klar til kamp. Som i et normalt kloster, ble de syv tidebønnene sunget i tillegg til daglig messe. Man la seg etter kompletorium, vanligvis klokken 21, og stod opp til matutin, vanligvis klokken fem. Det var stille i sovesalene, maten var god og kaloririk, og man måtte ikke faste som vanlige munk. Det var faktisk problemer med å stoppe entusiastiske munk, som var for religiøse i dette henseende ettersom de da underminerte den militære nytten de hadde, skriver Nicolle.

Militærretten var meget detaljert innen ordenen, med offentlige anklager, vitneavhør og fire rettsinstanser. Refs var 7 eller 40 dagers 'karantine' eller 'loss of habit', i verste tilfelle utvisning av ordenen for alltid.

Etter at ordenen måtte flykte til Rhodos, kom en blomstringstid. Ridderne laer til å ha kultivert martyriet, i en tale gitt av den pavelige legat på Rhodos før angrepet på Aleksandria i 1365 leser man: «Fight manfully God's war, fearing not your enemy and hoping for victory from God, for today the gates of paradise are open».⁹ Dette lyder jo kjent.

Fra Rhodes-tiden er det situasjoner med sterke interne motsetninger og maktkamper mellom offiserene, og på et tidspunkt blir 56 riddere returnert til Europa og utvist av ordenen. Dette tyder på at man hadde god nok tid til 'politicizing' og ressurser nok til å leve bra, og begge deler stemte. Den generelle regel om at en ytre fiende hjelper mot mye, ser ut til å gjelde. Forfatteren oppsummerer lakonisk:

Morale remained low throughout most of the 15th century and only improved with the successful defence of Rhodes against the Ottomans in 1480. Morale and prestige slumped again after the loss of Rhodes in 1522 and would only be regained with the successful defence of Malta 33 years later.¹⁰

Hva man man slutte av dette? Uten meningsfylte militære oppgaver ble ridderne demoralisert, men effekten av dette ble delvis oppveid av klosterregelens strenghet samt den andre kjernevirksomheten, hospitalet. Med hensyn til dydenes betydning var de implisitte – mot var en nødvendighet i hele denne perioden hvor man var i kamp med styrker som alltid var tallmessig overlegne, og tålmodighet og 'staying power' var forutsetninger for å bygge fortifikasjoner og avvente angrep der over mange, mange år. Likeledes er det et interessant poeng at en normal klostertilværelse er basert på tålmodighet og selvdisciplin – den rastløse og vankelmødige holder ikke ut en dag i en klostertilværelse. Man kan jo også fore-

⁹ op.cit., bind 2, s. 19.

¹⁰ op.cit., s. 21.

stille seg at alternativene ikke var mange heller – var man under kommando i en borg i ørkenen, var ikke adspredelsene mange.

Når det gjelder dydene rettferdighet og måtehold, er de mer tvilsomme i dette caset. Som vi har sett, var konseptet 'hellig krig', og måteholdet var fraværende da man systematisk henrettet alle krigsfanger over 15 år. Da man fikk bruk for galeiroere, ble de sendt i galeien i stedet. De som var under 15 år ble 'omskolert', akkurat som ottomanerens janitsjarer eller elite soldater.

De opplysninger vi har, tyder videre på at den militære opplæring og disiplin var meget omfattende og streng. En høyere offiser måtte i Malta-tiden ha tilbrakt 3 år i en galei; og stormesteren enda mer. Strengt krav var sikkert en nødvendighet for å overleve, og man kan neppe klandre ridderne for ikke å dissenterer fra datidens syn på 'de vantro' som nå er fullstendig uakseptabelt fra vestlig side.

Konklusjon

Den antikke og kristne arv som betoner dydene har altså inspirert offiserer og soldater i mer enn to tusen år. Dette er en etikk for det indre menneske; ikke primært *ad bellum* eller *in bello* regler. Hvordan de fire kardinaldydene ble omsatt i krigspraksis, varierer – hos malteserne var mot lett gjenkjennelig; mens rettferdighet hadde et helt annet innhold enn i dag. Selv ikke 'rettferdig krig'-normene, kjent for dem gjennom Augustin, var sentrale – men det var de heller ikke for andre samtidige.

Hvilken etikk var kjent for ottomanerne på denne tiden? Om dette vet jeg svært lite, men det er interessant om man også i arabisk kultur brukte samme begreper. Aristoteles ble som kjent 'glemt' i hele tidlig middelalder i Europa og ble kun kjent igjen gjennom arabiske lærde i høymiddelalderen (Averroes, Avicenna). Med hensyn til krigføringen er det lite som skiller de to parter, så vidt jeg kan se. Og det er et sentralt poeng: om ikke ridderne hadde brukt samme militære virkemidler som motstanderen, kunne de da ha vunnet? Poenget er at uten militær suksess spiller etikken, hva enn den er, ingen rolle. Dette er viktig generelt: etikken, i form av trening i riktig skjønn, skal gjøre den militære profesjon mer profesjonell. Dilemmaer oppstår først når motstanderens maktmidler ikke kan møtes på like fot fordi en statspart ikke fører geriljakrig eller begår terrorangrep. Malteserne og ottomanerne hadde tydeligvis ingen slike problemer, mens vi nå har det i kampen mot 4. generasjons metoder.

Denne lille historiske ekskursen har ikke 'bevist' noe, men gitt et innblikk i offisersdannelsen under *respublica christiana*, altså en *pre-nasjonal* etikk. Dy-

dene, også de kristne, er de samme nå som da, og er ikke relatert til noen politisk form – det være seg nasjonalstat, imperium eller bystat. De handler om den indre dannelse av mennesket. Man kan vel si at *in bello*-praksis avhenger av om disse dydene er internalisert; men det gjør også utøvelsen av den militærfaglige kunnskap: uten mot kan man ikke agere; uten måtehold kan man ikke avvente og så videre.

Hvis, og nå snakker jeg som realist; *hvis* dydene er viktige i det hele tatt for offiseren og soldaten, er det primært fordi han trenger dem i en ofte kaotisk situasjon, både militært sett og muligens politisk sett. Dette illustrerer mitt initielle poeng om at etikk er ikke noe man skal beskjeftige seg med uten at det er nødvendig. Det er altfor mye luftig snakk om 'verdier' og 'verdidokumenter', og man må virkelig spørre om noe av dette egentlig trengs til annet enn festtaler.

Janne Haaland Matlary er professor dr.philos ved Institutt for Statsvitenskap, UiO. E-mail: j.h.matlary@stv.uio.no.

Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?*

AV MAGNUS ERIKSSON

Frågeställningen i rubriken kan tolkas på flera sätt och kräver en del förklaring. Rubriken rymmer för det första frågan om det finns en professionsidentitet i Forsvaret idag. Den rymmer också frågan om det finns utrymme i det norska samhället för en yrkeskår med en militär professionsidentitet. Rubriken omfattar dessutom frågan om kopplingen mellan de uppgifter Forsvaret är satt att lösa, den militära professionsidentiteten och samhällets syn på Forsvaret, dess personal, bruket av militär makt och därtill relaterade områden. Artikeln berör alla frågorna men ägnas i huvudsak åt den sistnämnda problemställningen.

Artikeln har tre utgångspunkter: Den första är att en professionsidentitet inte är statisk utan måste utvecklas i takt med att förutsättningarna för de uppgifter professionen är satt att lösa förändras. Exempel på detta utanför den militära världen är t.ex. sjukvårdspersonal som i samband med privatisering utvecklar synen på professionen från ett renodlat omvårdnadsperspektiv till att även omfatta marknadsekonomiskt tänkande; eller polisens historiska utveckling från att enbart ha haft uppgiften att utreda begångna brott till att även förebygga de samma.

Den andra är att det finns en professionsidentitet i Forsvaret idag, men att denna fram till idag inte stått särskilt stark som företeelse och att dess innehåll

* Artikeln är en sammanfattning av ett fördrag jag höll i samband med Feltprestkorpssets *Konferanse i Militeretik* i Oslo 27. september 2006. Bakgrunden är att jag 2003 skrev en avhandling med titeln *Idealism eller professionalism – finns det förutsättningar för Forsvaret att utveckla en relevant värdegrund?* och att jag i samband med skrivandet av Forsvarets kommande fellesoperativa doktrin, FFOD, fördjupat mig i ämnet. Avhandlingen finns i artikkelform i PACEM 1/2004 eller i full version på <http://tvp.pacem.no/langart/erikson/>

till del svarar mot gamla uppgifter och att den inte fullt hunnit förändras i takt med omvärldens förändringar.

Den tredje utgångspunkten är att det måste finnas en harmoni mellan uppgifterna till professionen, professionsidentiteten och samhällets värderingar. Det innebär konkret att om Forsvaret tilldelas uppgifter att vara en expeditonsstyrka som snabbt skall kunna gå in och ut ur högintensitetskonflikter, så måste professionsidentiteten i Forsvaret vara inställd för detta när det gäller robusthet, sammanhållning etc. Brittiska Royal Marines eller amerikanska marinkåren kan vara exempel internationellt och specialstyrkorna kan vara exempel nationellt. Det innebär också att det samhälle professionen representerar måste acceptera den typen av professionsidentitet.

För att låna Clausewitz metafor om *treenigheten*, så betyder artikelns tredje utgångspunkt att det måste finnas en harmoni mellan uppgifterna ställda av *regeringen*, de allmänna värderingarna hos *folket* och professionsidentiteten hos *fältherren* (militärmakten). En *relevant* professionsidentitet utvecklar således individer och kollektivet för att hantera professionens uppgifter och är i samklang med samhällets värderingar. Vi återkommer i slutet av artikeln till vad detta betyder för Norge och Forsvaret.

Artikeln inleds med att beskriva bakgrunden för det nyvunna intresset för att studera den militära professionen och en beskrivning av professionsbegreppet med tonvikt på den militära professionens särart. Därefter beskrivs ett antal faktorer i det norska samhället och inom Forsvaret som kan påverka utvecklandet av en militär professionsidentitet. Artikeln avslutas med att diskutera hur Forsvaret skall utveckla en professionsidentitet som stärker dess förmåga att lösa ålagda uppgifter.

Varför är det ökat fokus på den militära professionen idag?

Forsvarssjefen, general Diesen, har en längre tid talat om kännetecknen och dygder som bör prägla den militära professionen och i försvarsstudien FS 07 och kommande FFOD ägnas utrymme åt att beskriva professionens särart och vilka värden den står för. Norge är inte ensamt om att utveckla och redefiniera den militära professionen, i Kanada, Tyskland, Danmark och Sverige bedrivs liknande projekt. Gemensamt för dessa länder är att deras försvar är under en transformationsprocess från nationellt orienterade beredskapsförsvar till insatsförsvar med internationell fokus.

Det nyvunna intresset för professionsidentiteten som företeelse och insikten om att dess innehåll behöver revideras, kommer ur en rad förhållanden inom

Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?

Forsvaret och i det norska samhället. Grunden är naturligtvis rollväxlingen från att utbilda och bemanna ett värnpliktsförsvar för det egna territoriet, till att vara operativt med en internationell inriktning. Officerens roll är på väg att växla från att vara utbildare och administratör till att vara operatör.

Forsvarets nya uppgifter innebär också att rollen förändrats från att ha varit nationens yttersta medel i krig, där hela samhället inrättas för detta och den sak man strider för är hela nationens, i det yttersta hela dess existens; till att vara ett medel i statens utrikespolitik där de operationer man deltar i inte engagerar befolkningen eller rent av inte alls har stöd hos stora delar av den.

Den operationsmiljö som möter Forsvaret idag är betydligt mer komplex än den man utbildade sig för fram till kalla krigets slut. En konkret angripare på det egna territoriet har ersatts med komplexa miljöer där gränserna mellan krig och fred; civil och militär; förtryckt och förtryckare är otydliga och fluktuerar.

Den traditionella skiljelinjen mellan seger och förlust är heller inte längre lika konkret. Konflikterna är lågintensiva och långdragna och resultatet av operationerna är svåra att mäta.

Dagens operationer sker i internationella koalitioner med många och skiftande politiska mål, (såväl inrikes som utrikespolitiska), där den politiska balansgången får konsekvenser på lägsta nivå och engagemangsregler och kravet på att alla handlingar är folkrättsligt och etiskt förankrade är styrande ända ned till enskilda soldater.

De uppräknade faktorerna är kopplade till Forsvarets uppgifter och beskriver behovet att förändra innehållet i professionsidentiteten. Men det finns också faktorer, om än inte direkt knutna till uppgifterna, som bidrar till kravet på en utveckling av professionsidentiteten. Ett sådant exempel är att göra kvinnor och individer med minoritetsbakgrund till en naturlig del av professionsidentiteten i alla miljöer i Forsvaret.

Det nyvunna intresset för att stärka den militära professionsidentiteten bottenar i att man insett att individen behöver en annan drivkraft och etisk förankring i den nya typen av försvar än i den gamla.

I folkförsvaret där medborgarna tillsammans försvarade sig mot en gemensam fiende kunde drivkraften vara *idealism*. Man drevs av den gemensamma idén om att försvara sin nation. Sammanhållningen och den egna rollen var relativt oproblematiske, man var hårddraget beredd att gå i döden för att försvara sin familj och sin nationella frihet (Eriksson 2003). Deltagande i internationella operationer var frivilligt och sågs på som en sidoverksamhet för Forsvaret.

I dagens Forsvar kan drivkraften inte längre vara samma typ av idealism. Kopplingen mellan försvaret av nationen och Forsvarets verksamhet är inte län-

gre lika konkret och drivkraften för individen måste därför komma ur en stolthet över professionen och en kollegial sammanhållning. Jag har valt att kalla detta *professionalism*, en identifikation med yrkesrollen och en acceptans att man godtagit de uppgifter professionen har när man valde att gå in i den, även vid tillfällen där man har en avvikande uppfattning i sak (Eriksson 2003). Professionalisten ser den egna professionen som att man är en del av en större helhet och kan därmed sägas ha en idealistisk syn på sitt yrke.

Det nyvunna intresset för att beskriva den militära professionen och dess innehåll kommer således dels ur ett behov av att förnya professionsidentiteten för att möta nya förutsättningar och dels av ambitionen att stärka den som företeelse så att den i sig kan vara individens drivkraft och ge en etisk förankring.

En annan effekt av att belysa och förstärka den militära professionsidentiteten är att öka professionens attraktionskraft på arbetsmarknaden. Genom att vårda traditionella militära värden (se beskrivningen av den militära professionen), och tydligt beskriva vad den militära professionen står för kan professionen, förutom att framstå som ett forum för individen att förverkliga sig själv och en möjlighet att bidra för en större sak, också stå för en form av stabilitet i en komplex och dynamisk omvärld. Värden som *ansvar*, *respekt*, *mod* och *kamratskap* blir rekryteringsargument.

Genom att tydligt redovisa vilken professionsidentitet man vill utveckla, kan rätt människor söka sig till professionen och genom att stärka identiteten och leva efter dess kodex kan medlemmarna fortsätta att vara stolta och trivas. Jag återkommer till det här resonemanget i slutet av artikeln.

Nu har jag använt begreppen *profession* och *professionsidentitet* länge. Låt oss se närmare på vad de betyder.

Profession och professionsidentitet?

Ordet profession kommer ur det latinska ordet *professio* som betyder uppgift eller löfte.

Det finns ett flertal definitioner på vad en profession är och synen på professioner har med tiden förändrats och förändras kontinuerligt. En ofta använd definition är att en profession är:

En exklusiv grupp människor som äger och använder en systematiskt inhämtad kunskap, hämtad ur omfattande forskning, undervisning, träning och erfarenhet. Medlemmar av en profession har ett speciellt ansvar att utöva sin funktion kompetent och objektivt för samhällets bästa. Utövarna av en profession vägleds av en professionsrelaterad etisk kod som reglerar utövandet och utvecklandet av professionen. Denna etiska kod utvecklas inom professionen, men är baserad på värderingar i det samhälle professionen representerar. (Duty With Honour, 2003).

Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?

Ur definitionen ser vi att utövandet av en profession är baserat på en kombination av teori och praktik; att utövarna av en profession utövar den för samhällets bästa, där man förväntas vara kompetent och objektiv och att utövandet styrs av en väl utvecklad professionsetik. Professionsbegreppet har kommit att beskriva yrken som förutom de betydande krav som beskrivs i definitionen även omfattar en identifikation med professionen. Man *är*, man jobbar inte *som*, läkare, präst eller officer.

Historiskt ansågs läkar-, jurist -och prästyrket vara professioner med office-ren som sin sociala like. Industrialismen medförde en ökad yrkesspecialisering och gav upphov till utvecklandet av nya professioner. I dag anses t.ex. även arkitekter, journalister och poliser vara utövare av professioner. Professioner anses vara den snabbast växande kategorin av yrken och omfattar ca 20% av alla yrkesverksamma i det postindustriella samhället. Individernas knytning till professionerna förstärktes dessutom av att de fungerade som en katalysator för att bryta klassamhället. Studier och yrkesskicklighet blev mer avgörande för status inom professionen och i samhället än socialt arv.

Professionerna har historiskt varit mycket starka politiska påtryckningsgrupper. Den amerikanske sociologen Talcott Parsons (1902-1979) hävdar att 1900-talets mest utmärkande drag inte är kapitalism eller socialism, utan professionernas betydelse. Professionernas starka ställning och exklusivitet har också lett till misstänksamhet: George Bernhard Shaw kallade dem «*konspirationer mot menigheten*».

Den moderna militära professionen har i stort utvecklats parallellt med den moderna statens framväxt. Från Westfaliska freden 1648, i takt med att staterna började skaffa sig kontroll över sitt territorium och monopol på att utöva makt innanför sina gränser, utvecklades en militär profession under statlig kontroll. I takt med tekniska landvinningar som tåg och telegraf, och allt större arméer att leda, accelererade kraven på professionalisering. Militär utbildning från kadett till general och utveckling av generalstab bidrog till att utveckla den militära professionen och dess identitet. Liksom övriga professioner kom den militära professionsidentiteten att stärkas i takt med att utbildning och skicklighet, och inte en adelstitel, blev avgörande för att nå högre befattningar.

För att ytterligare beskriva professionsbegreppet kan man visa till fyra attribut som tillsammans konstituerar begreppet: *Ansvar* - beskriver professionens ansvar gentemot samhället och gentemot professionen själv. *Identitet* - beskriver medlemmarnas unika status i samhället och identifikation med professionen. *Expertis* - beskriver de unika kunskaper och färdigheter som medlemmarna innehar och använder för att lösa professionens uppgifter. Ibland kallat «*the tools of the*

trade». *Värdegrund* eller *Etos* - beskriver de värderingar och den kodex som styr utövandet av professionen och medlemmarnas hållningar.

Värdegrunden utvecklas i skärningen mellan - och binder samman de övriga attributen.

Figur 1. Professionens attribut.

En professions värde ligger i dess förmåga att svara upp mot samhällets behov. Inom professionen finns det utrymme att utveckla professionsspecifika värderingar, men genom att utövarna av professionen är en del av samhället och att professionens uppgift är att lösa en specifik uppgift i samhället är det fundamentalt att de professionsspecifika värderingarna är grundade på och i harmoni med samhällets värderingar.²

Ur ovanstående beskrivning av en profession och dess attribut följer att en professionsidentitet för utövaren handlar om att acceptera yrket som en profession och att därigenom identifiera sig med professionen och dess krav, att utveckla och använda sin expertis och att styras av sin värdegrund för att tjäna samhället. För att en professionsidentitet skall kunna utvecklas, krävs också att samhället uppfattar att professionen levererar det som efterfrågas. Genom att göra det respekterar samhället professionens unika status, vilket i sin tur får medlemmarna av professionen att känna stolthet och förstärka sin identifikation med professionen. Jag skall återkomma till det resonemanget i slutet av artikeln

² Hur stort detta utrymme för professionsspecifika värderingar är delar de författare som skrivit om ämnet. Samuel P Huntington menar i sin *The Soldier and the State*, 1957, att utrymmet är avsevärt och att militären skall tillåtas och bör utveckla en helt egna etiska normer för att kunna försvara samhället.

Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?

när jag diskuterar hur Forsvaret skall utveckla en fungerande professionsidentitet.

Militär profession

Rationaliteten för den militära professionen är att försvara staten och dess intressen (Huntington 1957). I Forsvarets kommande *Fellesoperativa doktrine* anges kärnan i den militära professionsidentiteten att vara «*genomförande av militära operationer*», vilket är ett uttryck för ambitionen att betona att de hållningar och värderingar som krävs vid skarpa operationer är de som är dimensionerande och skall prägla all verksamhet i Forsvaret.

Den militära professionen delar övriga professioners egenskaper och attribut men särskiljer sig genom att vara kollektiv; endast tjäna nationalstaten; stå direkt under civil politisk kontroll och genom att kunna beordra och beordras att ta och riskera liv.

Den militära professionen beskrivs som kollektiv eftersom militärmakt inte kan utövas av en enskild individ, till skillnad mot t.ex. en läkare eller en advokat som kan utöva respektive profession enskilt direkt mot sin klient.

Den kollektiva dimensionen innebär att värden som stärker gemenskapen i kollektivet står centralt och att värdeord som: *omsorg, kamratskap, självuppföring, ansvar, respekt* och *lojalitet* används i doktriner och utbildning.

Omvänt så gäller naturligtvis att beteenden som försvarar kollektivet ses som skadliga. Eller för att citera Sir John Hackett:

The military virtues - fortitude, endurance, loyalty, courage, and so on - these are good qualities in any collection of men, and enrich the society in which they're prominent. But in the military society, they are functional necessities, which is something quite, quite different. I mean, a man can be false, fleeting, perjured, in every way corrupt, and be a brilliant mathematician, or one of the world's greatest painters. But there's one thing he can't be, and that is a good soldier, sailor, or airman (Hackett 1962).

Den kollektiva dimensionen innebär också att professionen per automatik är mer inkluderande än andra professioner. Alla som bär uniform och verkar inom ett lands militära styrkor är till viss del en del av professionen. Detta innebär i sig en utmaning när det gäller att utveckla en professionsidentitet som ofta bygger på en känsla av exklusivitet, ofta kopplad till en omfattande utbildning, examination och diplomering.

Det faktum att den militära professionen bygger på lagarbete och att professionens medlemmar besätter olika roller på olika nivåer har givit professionens dess hierarkiska struktur; viktläggning vid organisering och specialisering. Det innebär att den militära professionen i sin tur rymmer en rad underprofessioner:

Officer, soldat, stabsofficer, tekniker, pilot, u-båtsman osv. Vi skall senare i artikeln kort belysa om det är möjligt att definiera en generell militär professionsidentitet eller om de specifika identiteterna är så starka att det är svårt att hitta en gemensam identitet.

Kopplat till beskrivningen av den militära professionens historiska utveckling följer att den endast kan utövas inom ramen för nationalstaten. Andra professioner kan utövas under andra huvudaktörer t.ex. *Läkare utan gränser* eller internationella jurist- och journalistorganisationer. Även i operationer ledda av FN, NATO eller EU, är det respektive stat som beordrat sin personal att delta. Den militära personalen tjänar därmed fortfarande den egna staten. Legosoldater, personal i irreguljära styrkor eller personal i de allt mer frekvent förekommande civila företag som löser militära uppgifter omfattas inte av den professionsidentifikation som förenar militär personal över nationsgränser.³

Inom denna dimension finns den del av professionsidentiteten som handlar om att *tjäna* nationen och staten, dvs. att i oegennyttan och med risk för eget liv lösa uppgifter åt staten även om man själv inte är engagerad i saken. I anglosaxisk litteratur kallas detta «*unlimited liability*» och kan närmast översättas med «*oinskränkt pålitlighet*». Begreppet är att se som ett koncept och omfattar värden som att medlemmar av den militära professionen är redo att lösa uppdrag när ordern kommer – valet är taget i och med att man träder in i professionen, och att man till varje pris löser de uppgifter man är satt att lösa.

Ett annat särdrag med den militära professionen är att den är direkt underställd civil politisk styrning, vilket inte t.ex. läkare och jurister är i lika hög grad. Denna dimension är i sig en utmaning för professionsidentiteten eftersom den innebär ett inbyggt krav på förändringsförmåga från uppgift till uppgift, till skillnad från en läkare eller en jurist som har mer fasta och långsiktiga rammar och regelverk att förhålla sig till.

Dimensionen är sannolikt en av förklaringarna till den viktläggning militärer lägger vid politiska beslut, målformuleringar, engagemangsregler och mandat – förvisso nödvändiga för att kunna genomföra militära operationer, men i professionsjargongen ligger dessutom en tendens att se sig som ständigt missförstådd och resursmässigt snedfördelad av de politiska makthavarna.

Ett fjärde särdrag med den militära professionen är att den är den enda där dess medlemmar kan beordras och beordras att ta och riskera liv. Det som på engelska kallas «*ordered into Harms Way*». Det är mot denna bakgrund vi skall

³ Däremot finns det ofta en kollegial respekt för den yrkesskicklighet som många av de anställda i de privata företagen har och en kollegialitet som bottnar i att majoriteten av dem kommer från en militär bakgrund, ofta från specialstyrkor. Poängen är att denna kollegialitet bottnar i ursprunget från de traditionella militära styrkorna, inte från att man idag löser liknande uppgifter.

Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?

se betoningen på självdisciplin, disciplin och en utvecklad moral och etik, men också betoningen på kommando och kontroll, med tydliga mandat.

Faktorer i Norge och Forsvaret som talar för respektive emot att det går att utveckla en relevant professionsidentitet i Forsvaret.

Efter att ha beskrivit professionsbegreppet i allmänhet och den militära professionen i synnerhet skall jag i detta avsnitt peka på ett antal faktorer som jag tror påverkar möjligheten att utveckla en relevant professionskultur i Forsvaret.

	arv	utveckling
NORGE	<ul style="list-style-type: none"> •värnplikt & nationsbyggning •social demokrati •soldatidealet •Fredsnationen <i>•upptäckare & sjöfarare</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>•självförverkligande, många vill vara del av en större helhet</i> <i>•adrenalinkultur</i>
FORSVARET	<ul style="list-style-type: none"> •individerna har stora rättigheter •försvarsgrenarnas egna kulturer •dyrt att öva – lönetillägg för att göra sitt jobb •officieren en utbildare •"ekonomkulturen" 	<ul style="list-style-type: none"> <i>•allt fler deltar i skarpa operationer</i> <i>•avdelningar m operations ansvar.</i> <i>•ökad jointness</i> <i>•ökat fokus på militära traditioner & kjerneverdier</i>

Figur 2. Faktorer som påverkar möjligheten att utveckla en relevant professionsidentitet i Forsvaret. Faktorer som kan försvara utvecklingen är skrivna med normal text och faktorer som kan underlätta utvecklingen är skrivna med kursiv text.

Faktorer i det norska samhället och kulturen

§ 108. Ingen Grevskaber, Baronier, Stamhuse og Fideicommisser maae for Eftertiden oprettes. § 109. Enhver Statens Borger er i Almindelighed lige forpligtet, i en vis Tid at værne om sit Fædreland, uden Hensyn til Fødsel eller Formue.

(Utdrag ur den norska konstitutionen från 17 maj 1814)

Den norska konstitutionen från 1814 var starkt inspirerad av den franska revolutionens ideal om frihet, jämlikhet och broderskap och anses att vara, för tiden, mycket modern. De två paragraferna ovan visar den vikt man la vid social jämlikhet och att nationens medborgare själva skulle bemanna sitt försvar genom allmän värnplikt. Professionella soldater ansågs stå för den feodalism och despotism som man ville bort ifrån.

Konstitutionen nedtecknas i Eidsvoll 17 maj 1814.
Målning av Oscar A Wergeland

Byggandet av det gemensamma Forsvaret var också en del av att förstärka den gemensamma nationsidentiteten (Ulriksen:2002). En annan sida av Forsvarets nationsbyggande roll har varit att fostra unga män i nationens intresse. Vi känner igen uttrycket «å gjøre gutter till menn».

Den syn som förmedlas i paragraf 108 och 109 präglar till stor del fortfarande det norska samhället. Forsvaret skall bemannas av sociala jämlikar och försvar är i första hand kopplat till det egna territoriet.

Faktorerna kan försvåra etableringen av en militär professionsidentitet genom att de dels beskriver att det att *verka som* soldat är något som den vanlige medborgaren tvingas till när nationen är hotad – det är inget man *är* på permanent basis. Paragraf 108 beskriver dessutom den ovilja som finns mot att särbehandla olika befolkningskategorier genom särskilda krav och privilegier.

Jag ställde 2002, i samband med ett seminarium, frågan till Marit Nybakk, (AP, långvarig medlem av försvars- och utrikeskommittéerna), om det finns utrymme i det norska samhället för en soldatklass med särskilda privilegier och skyldigheter. Hennes svar var ett entydigt «- nej». Nu har nog både hennes egen syn och synen i det norska samhället förändrats en aning sedan dess, men svaret visar att traditionen är djupt rotad och att utvecklingen av en militär professionsidentitet kan uppfattas att ha drag av elitism.

Kopplat till uppfattningen om att det är medborgaren som skall försvara nationen, är också det traditionella soldatidealet. Den norska soldaten beskrivs som en man, (ja, det är alltid en man), van vid skog och fjäll, som med sin fantastiska fysik och slughet kan mäta sig med de bästa soldater. Han tar ogärna order och ser soldatlivet som något nödvändigt ont. Han slåss för att försvara fäderneslandet (Ulriksen 2002).

Denna syn på soldatidealet försvårar naturligtvis utvecklingen av en militär professionsidentitet. Generalen, och den flitige debattören, Trond Furuhoivde, visar att synen fortfarande finns kvar när han i Aftenposten 3. augusti 2003 skriver om professionella förband:

En vernet hær, eller en hær med betydelig innslag av vevete, eller elittrupper, har vist seg å utvikle egne verdinormer. En slik utvikling er vi neppe interessert i.

Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?

Ett annat intressant fenomen relaterat till synen på en ökad professionalisering av Forsvaret, är det retoriska greppet att jämställa professionella soldater och legosoldater (Ulriksen 2002), ett knep som jag själv har mött flera gånger både i och utanför Forsvaret. Även denna tendens reflekterar en hyllning av folkförsvaret och en motvilja mot professionalisering. Ytterligare ett uttryck för en faktor som kan försvåra möjligheten att utveckla en militär professionsidentitet.

En annan faktor som jag tror påverkar möjligheten att utveckla en militär professionsidentitet, eller åtminstone sätter ramarna för dess innehåll, är den norska synen på sig själv som en fredsnation som sprider «*det goda*», och inte främst brukar militär makt. Effekter av denna syn har vi t.ex. kunnat se i media efter händelserna i Meymaneh i Afghanistan 2006, där den norska kontingenten blev angripen av en folkmassa och norska soldaters liv var starkt hotade. Media kom att ägna stor uppmärksamhet åt huruvida de norska soldaterna hade sårat eller dödat några av angriparna när de försvarade sig. Samma tendens kunde vi se när norska F-16 plan bombade mål i Afghanistan 2002.

Som jag skrivit tidigare, är det centralt att professionsidentiteten är i harmoni med samhällets värderingar. I den mån det finns ett motsatsförhållande mellan att vara en peacekeeper och en warrior, så är det nog det förstnämnda som ligger närmast de norska värderingarna. Här ligger också en utmaning kopplat till det jag skrivit om professionsidentiteten som ett rekryteringsverktyg. Det gäller att visa på en särart och att professionen löser uppgifter som ingen annan kan utföra, samtidigt som man utvecklar en identitet i harmoni med samhällets värderingar.

Jag har fram till nu pekat på ett antal faktorer i det norska samhället som jag tror kan försvåra utvecklingen av en militär professionsidentitet. Det finns också ett antal faktorer som talar för att det går.

Ett intressant historiskt fenomen är att Norge är en nation av äventyrare och upptäckare. Dels naturligtvis de uppmärksammade som Nansen och Amundsen, men framför allt de betydligt flere, men anonyma, som åkt till sjöss för att möta äventyr. Förre chefen för Telemark bataljon, Odin Johannesen, har beskrivit att drivkraften för många av grenadjärerna i TMBN är samma spänningssökande och äventyrlust som historiskt fört norrmän till havs. Den här faktorn påverkar rekryteringsbasen till professionella styrkor och samhällets attityd och kan därför förmodligen öka utrymmet för en profession där det är legitimt med spänningssökande och nyfikenhet.

Att anspela på individens vilja att dels förverkliga sig själv och att bidra internationellt används numera i Forsvarets rekryteringskampanjer.

En annan intressant företeelse är att antalet sökande till uniformsyrken aldrig varit större än i dag, trots rådande högkonjunktur och ett näringsliv som ofta betalar betydligt mer. Forsvaret har 8-10 sökand per plats på Befalsskolen och 3-5 sökande per plats i Telemarkbataljon. Fenomenet kan förmodligen delvis förklaras med det resonemang jag var inne på tidigare om att individen söker forum där man kan göra *skillnad*, ett självförverkligande genom att vara del av en större helhet, ett slags ny typ av generell idealism: En vilja att förbättra förhållanden i världen samtidigt som man ger sitt eget liv en djupare mening, snarare än att vara buren av en idé att slåss för en viss konkret sak, dvs. en kombination av altruistiska och egoistiska motiv. Detta är enligt min mening det starkaste fundamentet som Forsvaret skall bygga sin professionsidentitet och rekrytering kring, något man redan uppmärksammat i rekryterings sammanhang.

En annan faktor som bidrar till att Forsvaret för närvarande har lätt att rekrytera, är att man appellerar till den spännings- och adrenalinkultur som odlas hos många unga idag. En kultur som t.ex. tar sig uttryck i utövande eller dyrkande av Extremsporter och identifikation med dess utövare. Detta är förmodligen en utmärkt rekryteringsgrund för operatörer till Forsvaret och kan således vara en bra bas för utveckling av professionsidentiteten. För att detta skall fungera och att dessa individer skall fortsätta att attraheras av Forsvaret, krävs att Forsvaret svarar upp mot förväntningarna genom att leverera den spänning och de utmaningar som förväntas. Här kan vi ana en paradox med den nationella självbilden av fredsationen och soldater som kommer i det godas tjänst.

Den förmodligen viktigaste anledningen till att Forsvaret är attraktivt idag är att det faktiskt används i operationer. Undersökningar i t.ex. Belgien och Hol-

Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?

land visar att attityden till och förtroendet för försvaret ökat dramatiskt i samband med att det professionaliserats, används mer aktivt internationellt och upplevs som relevant (Boëne, Dandeker 2000). Samma förhållande gäller med största sannolikhet även i Norge. Genom att lösa de uppgifter man ålagts, kommer Forsvaret att upplevas som relevant av samhället, vilket i sin tur gör att attityden till professionen blir positiv, vilket i sin tur leder till att professionen lockar till sig individer med stor potential, vilka i sin tur bidrar till ett fortsatt gott resultat och utveckling av professionen och stärker professionsidentiteten. Många kvalificerade sökande gör dessutom att kraven kan hållas höga, vilket ger en känsla av exklusivitet för dem som kommer in. Forsvaret kommer in i en positiv utvecklingspiral.

Faktorer inom Forsvaret

Låt oss så titta på ett antal faktorer inom Forsvaret som kan försvåra respektive underlätta etableringen av en relevant professionsidentitet. Jag har redan beskrivit att den gamla och till dels rådande professionsidentiteten varit kopplad till att utbilda värnpliktiga, administrera materiel, personal och logistik för ett nationellt orienterat försvar i händelse av krig. Den enskilde officeren har dessutom sett det som en rättighet att själv ta ställning till om och när han eller hon vill delta i internationell tjänst. Den här delen av professionsidentiteten är enligt min uppfattning huvudsakligen på väg ut. Den är dock relativt fast rotad hos vissa äldre officerare och den verkar mot en professionsidentitet med «unlimited liability».

Ett annat fenomen inom det norska Forsvaret är individens starka ställning och stora rättigheter. Ett uttryck för detta är ordningen där officerare söker sina befattningar som på vilken civil arbetsplats som helst. Fördelen är naturligtvis en öppenhet om tillsättandet av befattningar, men det leder också till individualisering och att det är upp till individen själv att bedöma när han eller hon utvecklat tillräcklig expertis och skall gå mot nästa område. Ordningen är således i strid med såväl professionens expertisattribut som dess kollektiva dimension.

En annan faktor som påverkar expertisattributet och professionsidentiteten generellt är de höga ekonomiska ersättningar officerare och anställda soldater har för att öva. Det leder till att nödvändiga övningar ställs in och en syn på att övning är något utöver det normala. Förhållanden som naturligtvis är paradoxer när det gäller att utveckla en profession och dess identitet.

Ytterligare en faktor som försvårar utvecklingen av en professionsidentitet är att en officer idag förväntas beklä så många roller att det är svårt att utveckla den nödvändiga expertisen. Det gör att officeren inte alltid får möjlighet att känna att

han eller hon behärskar sin uppgift – känner sig som ett proffs, vilket är nödvändigt för att utveckla en stark professionsidentitet.

Separata kulturer för de olika försvarsgrenarna är en annan faktor som påverkar möjligheten att utveckla en gemensam professionsidentitet. Förmodligen är en u-båtsofficer, en flygare och en grenadier främst detta och i andra hand delar av en gemensam profession. Ibland säger vi halvt på skämt och halvt på allvar att en norsk och en svensk kavallerist har mer gemensamt med varandra än med respektive lands infanterister. Jag tror personligen att den försvarsgrensvisa identiteten är så stark att det är kontraproduktivt att försöka att ersätta den med en gemensam. Det gäller istället att formulera en gemensam professionsidentitet som kan ligga i botten och verka som en förenande kraft.

En sista företeelse som jag vill peka på som jag tror kan motverka utvecklingen av en militär professionsidentitet, är det jag kallar ekonomkulturen i Forsvaret (den är tyvärr lika stark i svenska försvaret). Med ekonomkulturen menar jag den trend som tog fart på 1980- och 1990- talet där betoningen på verksamhetsstyrning och ekonomisk kontroll ledde till att vi fick officerare som började identifiera sig med det civila näringslivet. Man började tala om enheter som gått med vinst efter lyckad horisontal samhandel, vilket i sin tur gjorde att man ansågs sig ha möjlighet och rätt att belöna den egna enheten med inköp av ny materiel, resor eller andra «incitament». Ekonomkulturen har också haft en tendens att ta bort fokus från övning och träning av förband till förmån för budgetering och transaktioner, även på låg nivå i organisationen. Ekonomkulturen har faktiskt också kommit att påverka språkbruket inom professionen. I dag talar vi om *leveranser*, *nyckeltal*, *benchmarking* och *kost-nyttanalyser*. Ord betyder. Jag tror att det är förödande för en profession att premiera ett beteende och en begreppsapparat som inte speglar dess rationalitet och själ.

Efter att ha belyst ett antal faktorer som kan försvåra möjligheten att utveckla av en relevant professionsidentitet i Forsvaret, vill jag nu peka på ett antal faktorer som kan verka i positiv riktning. Den viktigaste faktorn är att allt fler i Forsvaret deltar i skarpa operationer, nationellt och internationellt, och att detta allt mer ses som en naturlig del av yrket. Jag ägnar inte mer skrivutrymme åt denna faktor, men kraften av den är så stark att den ensam uppväger många av de negativa faktorer jag pekat på.

Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?

Nästa positiva faktor är den ordning som införts med avdelningar med helhetsansvar att på rullerande basis rekrytera, utbilda och genomföra operationer. Detta bidrar i högsta grad till att skapa en avdelningsgemenskap. Det bidrar också till att utveckla synen på soldaten, från någon tvingad av pliktlagar till en kvalificerad medlem av en gemensam profession.

Ökad integration och samarbete över försvarsgrensgränser, på skolor, i staber, på övningar och vid skarpa operationer bidrar till en ökad förståelse för varandras olika särart och kultur och skapar jordmån för att utveckla en gemensam professionsidentitet. En intressant företeelse som kommit de senaste åren, är det nyvunna intresset för medaljer och utmärkelser. Även detta är symboler för traditioner och en professionsidentitet där «unlimited liability» premieras.

Finns det då möjligheter att utveckla en relevant professionsidentitet i Forsvaret?

Jag har i artikeln tagit utgångspunkt i att en relevant professionsidentitet bygger på en harmoni mellan de uppgifter Forsvaret får, professionsidentiteten och befolkningens acceptans för såväl uppgifterna som professionsidentiteten. Om vi utgår i från att det finns acceptans hos befolkningen för en ambitionsnivå med Forsvaret som motsvarar dagens eller något över, när det gäller risktagning och våldsanvändning vid internationella insatser⁴, så menar jag att det krävs att Forsvaret accelererar utvecklingen av en stark professionsidentitet baserad på traditionella militära värderingar där «genomförandet av operationer» anges som kärnan i den militära professionen. Om man inte gör det, är risken dels att man inte kan bemanna för sina internationella uppdrag, eftersom inte tillräckligt många tycker att det är en del av professionen och dels att man tappar i attraktionskraft på arbetsmarknaden. Jag har belyst att professionsidentiteten i Forsvaret bör harmoniseras med den norska synen om att sprida det goda, - «en robust peacekeeper».

⁴ Denna uppfattning är högst subjektiv och kan naturligtvis diskuteras ur olika aspekter. I sammanhanget vore det naturligtvis relevant att använda ambitionsnivån med Forsvaret som en variabel för att diskutera kopplingen till relevant professionsidentitet och befolkningens acceptans för denna. För att inte tvingas laborera med för många parametrar sätter jag dagens ambitionsnivå som en konstant. Principen för resonemanget framgår ändå.

Jag har vidare pekat på ett antal hinder i det norska samhället och inom Forsvaret som måste hanteras för att det skall vara möjligt att etablera en relevant professionskultur.

Men jag har också påtalat ett antal faktorer som talar för att det är fullt möjligt att göra det, där de viktigaste är att Forsvaret, genom att lösa sina uppgifter på ett bra sätt och genom att tydliggöra sin särart, lockar till sig kompetenta medarbetare som borgar för fortsatt positiv utveckling.

Källor

Boëne, B, Dandeker, C. 2000. *Facing Uncertainty. The Swedish military in international perspective*, Försvarshögskolan ACTA D5, Karlstad.

Chief of Defence Staff by the Canadian Defence Academy – Canadian Forces Leadership Institute. 2003, *Duty With Honour*. <http://www.cda-acd.forces.gc.ca>

Eriksson, Magnus. 2003. *Idealism eller professionalism – finns det förutsättningar för Forsvaret att utveckla en relevant värdegrund?* Forsvarets stabsskole, Oslo. <http://tvp.pacem.no/langeart/erikson/>)

Hackett, John W. 1962. *The Profession of Arms*. London: Winthrop

Huntington, Samuel P. 1957. *The Soldier and the State*, Boston: Harvard.

Hjelmervik Ness, Martin, Internasjonale fredsoperasjoner Seminarierapport 1 av 6 2000 «Inntresser og motiv for fredstjeneste», FOKIV, Oslo, 2000

Ulriksen, Ståle. 2002. *Den norske forsvarstradisjon*. Oslo. Pax forlag.

English Summary

This article raises the question if it is possible to develop a relevant vocational identity for the Norwegian Defence Forces, NDF. The author argues that a relevant vocational identity is in harmony with the tasks assigned to the profession and to the general values comprehended of the society it represents.

A profession is defined as an exclusive group of people who possess and apply a systematically acquired body of knowledge for the benefit of society. Professionals are governed by a code of ethics that establishes standards of conduct while defining and regulating their work. The military profession shares the attributes of other professions but stands out by being collective in nature and being the only profession where its members can be ordered into Harms way. These features have a great impact on the vocational ethics of the profession, and values like *discipline, courage, comradeship* and *unlimited liability* are honoured.

Är det möjligt att utveckla en relevant militär professionsidentitet i Norge?

Vocational identification means that the professional identifies himself with the profession. – You *are*, you don't *work as*, an officer or a doctor. This vocational identification becomes a driving force in itself for the individual. And that is one of the main reasons why there is an increased emphasis on redefining the military profession in countries, (like Norway), that are transforming their defences from national defences, based on idealism, to international oriented forces where idealism no longer alone can be a relevant driving force.

The author argues that the NDF needs to accelerate its work on redefining its vocational identity in order to properly meet its tasks. The article also argues that the best way to attract the right people and develop a relevant vocational identity is to continue to conduct operations and deliver results that lead to a positive attitude among the population and a high status for the profession.

Finally the author argues that an emphasis on military standards and on the unique features of the profession can be an effective tool to attract people with high potential and therefore can be a catalyst to put the NDF in a positive drive.

Magnus Eriksson är överstelöjtnant och tillhör Skaraborgs regemente i Skövde. Han har operativ bakgrund från pansartrupperna. Eriksson var 2002 student vid Forsvarets stabsskole och har sedan 2004 tjänstgjort vid militärmahtsavdelningen vid skolan. Eriksson undervisar i militärteori och är med i gruppen som skriver Forsvarets fellesoperativa doktrine.

Marines don't do that!

*Et kritisk og konstruktivt søkelys på dydsetikken som militær profesjonsetikk, sett i et luthersk perspektiv**

AV ALF PETTER HAGESÆTHER

Innledning

Mitt tema er militær profesjonsetikk slik den kan sees ut fra et luthersk perspektiv. Og da kan vi jo spørre; Hva er det med det lutherske perspektivet? Hva kan det gi i forhold til den militære profesjonen? Kort og ubeskyttet sagt; Den lutherske profesjonsetikken våger ikke å satse på dydsetikken fullt ut, men mener at den militære profesjonen trenger et utvidet fundament, en strammere ramme rundt det yrket som skal forvalte liv og død, enn det som den rene dydsetikken kan by på. Det lutherske perspektivet betrakter profesjonen som en motkraft mot individets subjektive tilbøyeligheter.

Min påstand er at det lutherske perspektivet kan gi interessante momenter til både den pågående debatten om både lederskapsmodeller og handlingsplanen for holdninger og etikk og samtidig reise noen prinsipielle spørsmål som knytter seg til utviklingen av den militære profesjonsetikken i Norge.

Utgangspunktet for dette innlegget er altså ulike synspunkter og posisjoner som fremkommer i den aktuelle debatten om militæretikkens tyngdepunkt og innretning i det norske Forsvaret. Debatten fungerer kun som et utgangspunkt. Det er ikke meningen å gå fullt ut inn i denne.

Den aktuelle debatten jeg her tenker på, er debatten mellom Sverre Diesen og Bård Mæland som hovedsaklig foregikk i perioden 2003 – 2004.¹

* Foredrag holdt på den nasjonale konferansen i militæretikk om militær profesjonsdannelse. 27. september 2006, Gamle Krigskolen, Oslo

¹ Deler av debatten er gjengitt i Aftenposten og enkelte andre steder, blant annet Mælands bok *Skadeskutt idealisme* (2004).

Denne debatten tar utgangspunkt i enkelte resultattolkninger av de norske offiserenes og soldatenes oppgaver, rolleforståelse og erfaringer i Kosovo, slik disse fremstod i forbindelse med Bård Mælands spørreundersøkelse.²

Et av hovedspørsmålene som stilles der er om det er en nær sammenheng mellom «holdningskvaliteter og handlingskvaliteter»?³ Altså forholdet mellom person og profesjon.

Både Bård Mæland og Sverre Diesen synes å mene at det er en slik sammenheng, men med ulik vektlegging. Enkelt sagt, så kan det se ut til at mens Mæland vil fokusere på holdningskvalitetene, så vil Diesen fokusere på handlingskvalitetene.⁴ Dette er satt svært på spissen! Men jeg gjør det for å forsøke å tydeliggjøre de to ulike tilnærmingene.

Mælands perspektiv understreker profesjonsbærerens ansvar når det gjelder å forme og utøve profesjonen slik at den holder mål, mens Diesens perspektiv understreker profesjonens disiplinerende funksjon slik at den reduserer den enkelte profesjonsutøvers eventuelle negative holdninger.⁵

Bård Mæland påpeker og viser at det er et nært forhold mellom menneskets holdninger og kvaliteten på de handlingene som springer ut av holdningene. Det er for eksempel ikke likegyldig hvilket syn en soldat har på den eller de folkegruppene han skal forholde seg til i forbindelse med å løse sitt militære oppdrag. Forakt for en eller flere av partene vil kunne påvirke profesjonsutøvelsen og frembringe dårligere og etisk sett mindre akseptable handlinger, noe som igjen kan true selve oppdragsløsningen, særlig når oppdraget går ut på å skape stabilitet, hvor det å bygge tillit ofte er et vesentlig element.

Uten å ta med Mælands avveininger, nyanser og presiseringer, vurderer jeg det slik at Mælands utgangspunkt befinner seg nær en dydsetisk tradisjon, med utgangspunkt i menneskets karakteregenskaper og holdninger. Mæland mener for øvrig at dette utgangspunktet nettopp tar vare på profesjonens egenart og ethos.

Ut fra Diesens posisjon kan det derimot ikke satses på enkeltindividenes personlige holdninger og følelser i forbindelse med utøvelsen av den militære profesjonen, men på «avdelingens trening, disiplin og generelle profesjonelle kvaliteter» (Sverre Diesen gjengitt i Mæland, s. 245). Her er det avdelingsånden, profesjonenes egenart, innhold og profesjonelle kjennetegn som vil sette ramme og

² Resultatene av spørreundersøkelsen er gjengitt i samme bok av Mæland.

³ Mæland, s. 245

⁴ "avdelingens trening, disiplin og generelle profesjonelle kvaliteter" (Mæland, s. 245)

⁵ Aftenposten, 8. juli.

Marines don't do that!

angi hvordan den enkelte skal utføre sin tjeneste. Det er ikke personlige kvaliteter, men profesjonelle kvaliteter som her løftes fram.

Dette standpunktet kan tolkes og leses som om den militære profesjonen kun består av militærfaglig dyktighet, teknikk og disiplin uten at den etiske dimensjonen er innbakt. Min påstand er at dette utgangspunktet representerer et etisk ståsted, der etikkenes tyngdepunkt og motiveringskraft plasseres ikke først og fremst hos den enkelte militære utøver og i dennes dydsstruktur, men i profesjonens egenart slik den fremstår som den militære avdelingens kollektive fenomen.

Etter mitt syn, så står et slikt synspunkt strukturelt nært det som jeg har valgt å kalle det lutherske profesjonsetiske perspektivet, som fremhever at embetet eller profesjonen preger individets og individenes handlinger, og så å si gjennom den militære disiplinen tvinger den enkelte til å eksternalisere den etikken som hører med til profesjonen, med eller mot den enkeltes subjektive følelser (frykt, forakt, sympatier og antipatier) eller med eller mot den enkeltes dydsstruktur eller mangel på sådan (Wingren, og særlig Løgstrup).

La meg understreke at dette er en meget forenklet fremstilling av disse posisjonene, som ikke yter full rettferdighet overfor nyanser og ulike perspektiver. Jeg oppfatter ikke Mælands posisjon som en ren dydsetisk posisjon uten at andre etiske modeller spiller inn. Og en lesning av hans bok vil også avdekke at det lutherske perspektivet spiller med, dette gjelder særlig de kapitlene som behandler spørsmålet om behovet for nærhet og kulturforståelse og der hvor han drøfter den militære profesjonens rollefunksjoner og disses motiverende funksjon og pedagogiske effekt.

Jeg vil heller ikke karakterisere Diesens posisjon slik at den skulle representere det lutherske perspektivet i all sin dybde. Det ville han neppe kjenne seg igjen i.

Poenget mitt er å peke på noen trekk ved de to standpunktene som er nevnt, som gjør at jeg kan fremsette en tese om at de (standpunktene), har ulike tyngdepunkt og perspektiv i debatten om forholdet mellom person og profesjon. Den ene heller nærmere enn den andre inn mot dydsetikkens innenfra og ut, mens den andre beveger seg mer i nærheten av det jeg har valgt å kalle det lutherske perspektivet, utenfra og inn.

Vi forlater nå debatten mellom Diesen og Mæland og ser nærmere på forholdet mellom profesjon og person, slik jeg forstår dette i lys av det som jeg har kalt det lutherske perspektivet. Så skal vi komme innom denne aktuelle debatten mot slutten av dette innlegget.

Før vi går løs på den lutherske delen, for å se hva dette perspektivet går ut på og hva det konkret kan bety, er det nødvendig å gå en liten omvei innom dydsetikken. På denne bakgrunnen vil den lutherske profesjonsetikken kunne tre tydeligere frem slik den var historisk og slik den opptrer i min versjon; som protest og som reaksjon mot en ren dydsetisk tilnærming til de etiske problemene som knytter seg til de ulike profesjonene generelt og til den militære profesjonen spesielt.⁶

Dydsetikken

Denne fremstillingen av dydsetikken er meget forenklet og fanger ikke opp alle de nyansene som finnes innen de ulike variantene og deres ulike målsettinger. Jeg legger særlig vekt på de sidene ved dydsetikken som kan skape en motreaksjon i forhold til det lutherske perspektivet.

Beskrivelsen av dydsetikken er i hovedsak basert på ulike artikler i boken *Virtue Ethics* av Daniel Stateman (red).⁷

Her skriver Daniel Stateman i innledningen av boken at noen dydsetiske modeller har til hensikt å *modifisere* de ulike etiske teoriene og modellene som har vært rådende i den vestlige tradisjonen, men som har vist en del svakheter ved at de ofte blir for teoretiske og generelle og derved lite anvendbare. Enkelte retninger innen dydsetikken, slik som for eksempel MacIntyres modeller, slik denne blant annet kommer til uttrykk i den viktige boken *After virtue*, er av en mer radikal variant. Her er ikke målsettingen å modifisere eller å være et tillegg til, men målsettingen er å *erstatte* de ulike etiske modellene (de deontologiske, utilitaristiske) med dydsetikk. Denne og lignende modeller har særlig rettet sitt angrep mot det vi kan kalle den fremvoksende neo – kantianismen.⁸

Det understrekes i de fleste artiklene i denne boken at de fleste dydsetiske modellene tar først og fremst ikke sitt utgangspunkt i den moralske handlingen, men i det mennesket eller den personen som skal prege og utføre handlingen. Det er den gode personen som utfører den gode handlingen, og dette perspektivet er det mest sentrale når det gjelder å bedømme etiske forhold.⁹ Dydsetikken og karakterdannelseprogrammene, som bygger på denne, fremstår med en stor grad av

⁶ Et element i den lutherske etikken syn på dydsetikken kan beskrives slik: «det er noe grunnleggende galt med en etikk som går ut på å bli god i seg selv» (Asheim, s. 151).

⁷ Se litteraturlisten.

⁸ Der altså (hos Kant) fokus er den moralske handlingen som springer ut av et kategorisk imperativ, som er en slags automatisk grunngivende og motiverende kraft, som virker uavhengig av sympatier og antipatier eller interesser hos den som utfører handlingen (Trianosky i Stateman, s. 43).

⁹ «the basic judgments in ethics are judgments about character» (Stateman, s. 7).

optimisme når det gjelder menneskets potensial til å foredles og utvikle seg til å bli et godt menneske, der regler og plikt spiller en marginal rolle.¹⁰ Det er en vel fundert påstand innen dydsetikken at denne foredlingsprosessen skaper harmoni og lykke hos den personen som går igjennom en slik prosess. Platon fremhever for eksempel at rettferdige og gode handlinger er handlinger som forsterker og vedlikeholder personenes harmoniske tilstand.¹¹ Det er hovedhensikten med dydene, selv om de også kan og bør kunne bidra til andres lykke. Aristoteles løfter frem dydene som det konstituerende element i mennesket.¹²

Stateman understreker at enkelte dydsetiske prosjekter ønsker å avbalansere det han kaller «Self – other asymmetry».¹³ I det ligger en kritikk av andre etikkmodellens ensidige fokus på nestens behov.¹⁴ Et fokus som ikke ivaretar en selv på en adekvat måte og som ved sitt regel- og pliktfokus også kommer til kort i mange hverdagslige situasjoner.¹⁵

Dydsetikken er ikke *en* etikk, men kan fremstå i mange varianter,¹⁶ der hovedinnretningen ikke er yrkes – eller profesjonsetikk, men for å si det enkelt: en etikk for det gode livet på jorden, der mennesket søker lykke og harmoni og i noen kirkelige varianter også har fungert som en døråpner til himmelen.¹⁷ Men det finnes også mange forsøk på å omforme dydsetikken eller deler av den til å skulle gjelde innenfor ulike yrker og profesjoner, også den militære profesjonen.¹⁸

¹⁰ «Since according to VE, rules (...) play only a marginal role(if at all) in moral education. Becoming a good person is not a matter of learning or 'applying' principles, but of imitating some models». Statemann, s. 13.

¹¹ Platon, Republikken, s. 443.

¹² Trianosky i Statman, s. 47.

¹³ Stateman, s. 5.

¹⁴ «The agent's own wellbeing is given no positive moral value» (Stateman, s. 5).

¹⁵ «If principles are insufficient to guide our behaviour and cannot simply be 'applied' to concrete situations, some other factor must be at work in real-life decision-making. The factor, according to VE is character» Statemann, s. 6.

¹⁶ «Dydsetikk fremstår for det meste som varianter av et aristotelisk grunnmønster» (Asheim, s. 150).

¹⁷ Et eksempel fra Ambrosius vil illustrere dette momentet; Biskop Ambrosius fremhever de fire kardinaldydene, visdom, rettferdighet, mot og selvbeherskelse som grunnlaget for de plikter som påligger de kristnes ansvar overfor samfunnet. Ved å leve etter dem, vil dette kunne åpne veien til det evige livet. Ambrosius fremhever tydelig sammenhengen mellom det evige og det temporære ved å understreke at det nyttige og brukbare også er det ærbare og dydige. Og dette kjærlighetsfylte og dydige livet vil altså bli belønnet med evig liv. Se Christopher, P.(2004). *The Ethics of War & Peace*. Pearson Prentice Hall.Upper Sadle River, New Jersey. 3. utgave, s. 23.

¹⁸ Denne positive vurderingen av menneskets evne til å både ville og handle godt, også i forbindelse med krigføring, ble videreutviklet og satt i system av kirken i middelalderen, ikke minst av Thomas Aquinas. Det ble utviklet regler for hvordan riddere skulle føre krigen på en god måte, og ridderne var bærere av de klassiske krigeridealene, dydene eller holdningene, slik disse blant annet er beskrevet i «Code of Chivalry». Disse dydene som er knyttet til krigeridealet er gjerne *mot, ære og lojalitet* eller varianter av disse. I det hele tatt forsøkte kirken å sette opp en rekke bestemmelser som skulle begrense krigens vold og gru.

De dydsetiske modellene, uansett forankring og valør, tar det nærmest for gitt at menneskets karakter lar seg bygge og utvikle til noe godt. Det logiske blir da å etablere et program for personlig karakterbygging.

Denne forenklete fremstillingen av dydsetikken, kan det selvsagt stilles kritiske spørsmål til. Men det finner jeg ikke plass til i denne omgangen. Fremstillingen skulle allikevel kunne antyde hvilke områder som særlig vekker bekymring, sett fra et luthersk perspektiv – eller det som jeg også kan betegne som et luthersk kallsetisk paradigme.¹⁹

Det lutherske kallsetiske paradigmet (den lutherske profesjonsetikken)

Denne fremstillingen av den lutherske kallsetikken tar ikke mål av seg å være uttømmende. Det er flere aspekter vi ikke rekker å ta med i denne sammenheng. ²⁰ Ser vi på den lutherske kallsetikken så er utgangspunktet et helt annet enn troen på det gode i mennesket. Her tas det ikke for gitt at menneskets vesen er slik at karakterbygging vil føre fram til det gode etiske målet. Dette handler jo selvsagt om lutherdommens negative, noen vil si realistiske menneskesyn. De menneskelige egenskapene og evnene til å utføre gode gjerninger er noe begrenset – for å si det forsiktig. Da blir det viktig å bygge profesjonen og om vi vil, bygge profesjonenes karakter, slik at det tas hensyn til dette menneskesynet.

Profesjonen har to funksjonsretninger; en utadrettet og en innadrettet. Den første funksjonen som er utadrettet må utformes slik at den løser oppdraget slik at det er etisk akseptabelt både for oppdragsgiver, profesjonsinnehaver og *for dem som blir rammet*, med et særlig fokus på det siste aspektet.

Den andre funksjonen retter seg innover mot profesjonsinnehaveren, med et realistisk syn på menneskets individualistiske og egosentriske tilbøyeligheter.

Profesjonen må da designes slik at den så å si kan holde profesjonsutøveren innrettet på å skulle gjøre den gode gjerningen, den som hører profesjonen til. Og da bedømmes ikke dette etter de indre personlige dyder, men etter hvorvidt handlingen kan bedømmes som god i forhold til profesjonens egenart og om denne er adekvat for mottakeren av handlingen. Her er hovedfokuset den som handlingen treffer eller *den som utsettes for handlingen*. Vi kan si at *det er handlingens effekt hos mottakeren, slik som mottakeren oppfatter og tolker den i den*

¹⁹ T. Kuhns definisjon av et paradigme. (Kuhn, s. 9-10); «Med et paradigme forstår jeg allment anerkjente vitenskapelige prestasjoner som i en periode fungerer som modeller for problemer og løsninger innen et fellesskap av forskere.»

²⁰ Et sentralt aspekt som ikke vil bli berørt i noen særlig grad er den såkalte to-regimentslæren. Men denne er et underliggende moment ved at dette aspektet ligger implisitt til grunn, når etikken bestemmes først og fremst ut fra behovet i denne verden, og ikke minst nestens behov i denne verden.

Marines don't do that!

relasjonelle rammen, inklusive profesjonens egenart, som er det avgjørende aspektet om dette er godt eller ikke. Middelet for å få dette til, er altså embetet eller ligger i selve profesjonen. Det betyr at profesjonens innretning må være slik at den skal «tvinga ut gärningarna til andras nytta».^{21 22}

Hva er så hovedmålet med den luthersk profesjonsetikken?

*Fred og rettferdighet er hovedmålet med den lutherske profesjonsetikken*²³

Den gode embets- og profesjonshandlingen er en *kamphandling*, som ved å gjøre det gode kan føre profesjonsinnehaveren ut i ulykke, offer og disharmoni. Dette kaller M Luther for embetets kors. Alle som har en profesjon, og som vil være tro mot denne profesjonens karakter og innretning, tar del i kampen mot det onde.

Til slike handlinger er det alltid knyttet noen omkostninger. I stedet for lykke og harmoni, så oppstår ofte asymmetri og dissharmoni hos profesjonsinnehaveren.

Når den militære profesjonen sees i et slikt kampperspektiv, så sier det seg selv at denne profesjonsutøvelsen ikke er lettvindt eller ikke krever offer eller hindrer at man kommer opp i vanskeligheter. Tvert i mot; hos Martin Luther finner vi en påfallende glede over at profesjonen nettopp så og si alltid fører inn i vanskeligheter og problemer (Løgstrup). Men det er grunn til å legge merke til at det er ikke den enkelte profesjonsinnehaver som oppsøker problemene og vanskelighetene – nei det er profesjonens egenart som fører til dette (Wingren) i forbindelse med den kampen som føres som går ut på «at drage omsorg for det af den andres liv, som forviklingen prisgiver een».²⁴ Det skulle derfor ikke komme overraskende på noen at en militær tjeneste i seg selv kan føre inn i vanskeligheter og prøvelser, sett i lys av dette perspektivet. Det hører så å si med.

Soldatene i Kosovo, slik som Mæland fremstiller det, hadde forventninger om at tjenesten skulle by på både spenning og være full av både fagmilitære og

²¹ Wingren, s. 42.

²² Her kan det høres ut som om den lutherske kallsetikken i hovedsak er utilitaristisk i sitt vesen ved at den skal være til andres nytte. Det er riktig at de gode moralske handlingene skal innrettes med henblikk på den andres nytte, men det er ikke gitt at disse gjerningene skal maksimere den andres nytte eller lykke, slik utilitarismen i hovedsak leger opp til. Målet for handlingen er ikke maksimering, og slett ikke maksimering av egen eller andres lykke, men innretningen av embetets gjerninger er alltid innrettet henimot vår neste eller «den andre» om vi skal tale om luthersk profesjonsetikk.

²³ Wingren, s. 35.

²⁴ Løgstrup, s. 20.

kulturelle utfordringer, der det var mulig å oppnå konkrete resultater og målsettinger og som i neste instans ville bety at lokalbefolkningen og de man var der for, gav uttrykk for takknemlighet. Likevel så viser Mælands bok *Skadeskutt idealisme* at en god del av offiserene og soldatene rett og slett kjedet seg. Og selv om det ble utført en rekke gode handlinger, så uteble takknemlighet og anerkjennelse fra lokalbefolkningen. I et luthersk perspektiv er ikke dette noe merkelig i det hele tatt. Det hører så å si til det offer eller den lidelse en profesjonssinnhaver må bære for at jobben skal bli gjort på en god måte.

Når vi undersøker en rekke beretninger fra både kampintensive og noen litt mer fredspregete operasjoner, så kan det synes som om venting og kjedsommelighet knyttet til å ikke delta i kamphandlinger eller forberede slike, utgjør et av den militære profesjonens mest kjente kjennetegn.

Årsakene til kjedsomheten kan vi selvsagt finne mange steder. En av disse kan være at vi som subjekt må tre ut av begivenhetenes sentrum, vi må så å si tre til side med alle våre muligheter for nettopp å skape rom for den eller dem vi skal tjene med vår profesjon i en fredsstøttende operasjon. I en slik operasjon får vi jo anledning til å opptre som den hjelpende parten, med svært mange ressurser til rådighet og kan, slik Nietzsche sier det i *Morgenröte Aforisme 133*:

Få sjansen til å opptre som den mektige og hjelpende idet vi er sikre på bifall og får anledning til å fornemme vår egen lykke som en kontrast til den rammedes ulykke, eller utfører den gode handlingen fordi vår innsats river oss ut av kjedsomheten.²⁵

Eller sagt på en annen måte av NK kompani «Håkon»: «Man er på en måte gitt all makt i himmel og på jord når man er der nede» (Mæland, s. 196). I et slikt perspektiv så sees asymmetrien mellom hjelper og mottaker, samtidig viser dette menneskets store muligheter til å gripe inn humanitært overfor andre ved å ta i bruk de gode ressursene som er tildelt. Men grunnen til at vi subjektivt vil bidra eller hjelpe, er ikke nødvendigvis å finne i edle dyder, men er å finne i profesjonssinnhaverens selvsentreringen som søker egen maktanvendelse, anerkjennelse ut av tjenestens kjedsommelighet, i stedet for å forsøke å «finde, hva der lindrer hans smerte og give ham det» (Løgstrup, s. 29).

Den lutherske antropologien understreker soldatens behov for å forholde seg til spenningen og disharmonien i tjenesten, og lære seg å leve med den.

Den lutherske profesjonsetikken er realitetsorientert, noe som også innebærer en inkludering av det ondes fenomen. Det onde i en selv og det onde i verden.

²⁵ Egen oversettelse til norsk av Løgstrup, s. 28.

Marines don't do that!

Det lutherske perspektivet understreker at å dyrke egen fortrefelighet kan være kimen til det store fallet. En ensidig dydsorientering kan være en farefull vei. Pedagogen Reidar Myhre skriver slik:

Selv i det store og beundringsverdige lå kimen til en mulig fordervelse. Nettopp når mennesket trodde å nærme seg det guddommelige, lå selvbedraget og forførelsen nærmest (Myhre, s. 107).

En klar erkjennelse av denne siden ved mennesket vesen, kan være det beste utgangspunkt for å modellere en profesjonsetikk hvis mål er å bekjempe ondskap og urett både i den enkelte selv og i samfunnsstrukturene.

Det lutherske perspektivet ser ikke bort fra menneskets skapergitte muligheter, men tar fullt på alvor at mennesket ikke er et entydig godt, autonomt vesen, med fri vilje til å velge,²⁶ men er betinget i sin vilje og i sine valg.

Den lutherske profesjonsetikken har troen på embetets eller profesjonens dobbelte effekt; profesjonens karakter former det individuelle ethos slik at profesjoninnehaveren glemmer seg selv en litens stund, i det han forsøker å finne den andre i all sin «concreteness»,²⁷ for så å fremtvinge den gode handlingen, om nødvendig i mot sin egen individuelle vilje.

Dette skjer ut fra en overbevisning om at viljen ikke kan tvinges så lett, men det kan handlingen (Løgstrup). Men for at handlingen skal kunne tvinges, så må embetets eller profesjonens karakter være forpliktende for den enkelte profesjonsutøver og da kan man ikke bygge på et idealisert menneskesyn og generelle moralske idealer og dyder som skal gjelde i enhver sammenheng.

Men man kan bygge på profesjonens effekt overfor profesjoninnehaveren. Et eksempel fra Shanon French vil her kunne illustrere dette. French skriver i boken *The Code of the Warrior* om en hendelse der en US Marines blir stanset av sin sersjant i det han er i ferd med å utføre en folkerettstridig handling.²⁸ Handlingen skjer etter at mange av kameratene er falt. «An officer found a youth with his rifle at the head of Vietnamese Woman.»²⁹ Dette skjer i en svært presset og vanskelig situasjon, hvor det ser ut til at den enkelte profesjonsutøvers etikk og moral settes på en hard prøve. Sersjanten klarer å stanse denne handlingen, ikke ved å appellere til soldatens personlig holdninger, til folkeretten eller ROE, eller hans egen overordnede kommandomyndighet som overordnet offiser. Han

²⁶ Til debatten mellom Luther og Erasmus i de servio abitrio, sier Løgstrup; «Og den fri vlije, som i følge Erasmus' oppfattelse på afmegtig vis vil det gode, er for Luther at se en inbildning». Løgstrup s. 78.

²⁷ Bloomquist, s. 8.

²⁸ Historien er hentet fra Osiel, *M. Obeying Orders: Atrosity, Military Dicipline, and the Law of War*,s. 23.

²⁹ French, s. 14.

sier bare «Marines don't do that».³⁰ Dette kan selvsagt tolkes på ulikt vis. French tolker denne hendelsen selv som et forsvar for dydsetikken, selv om hun skriver:

Jarred out of his berserk state and recalled to his place in a long standing warrior tradition, The Marine stepped back, and lowered his weapon.

Selv velger jeg å tolke dette som et uttrykk for at profesjonens karakter setter skranke for individets iboende negative tilbøyeligheter. Profesjonsutøveren ble minnet om å avstå fra den subjektive onde handlingen, fordi det rett og slett ikke hører med til utøvelse av profesjonen.

Appellen til profesjonen fungerer som en *motmakt* mot den enkeltes ønske om å gjøre som han selv vil, i henhold til egne subjektive moralske standarder og psykologiske overlevingsmekanismer.

Avslutning

Forsvaret må ta på alvor den aktuelle konteksten og ta innover seg de nye spørsmålene som kaller på nye gode moralske handlinger, handlinger som hører den militære profesjonen til – da snakker vi om profesjonelle handlinger hvor etikken er innbakt både i forbindelse med resultatene og målene, samt hvordan oppdraget løses.

Et militært oppdrag kan ikke sies å være løst hvis resultatet er uetisk, selv om utøverne er bærere av gode holdninger.

Denne gjennomgangen av det lutherske perspektivet sett i forhold til min fremstilling av dydsetikken, kan lett føre til min posisjon er plassert klart og tydelig. Men så enkelt er det ikke, selv om Forsvaret etter min mening fortsatt bør dele ut medaljer for edel dåd og ikke edel dyd!

For å fremstå med noenlunde klarhet, i forhold til min egen posisjon, så velger jeg å vende tilbake til der vi startet; til debatten mellom Mæland og Diesen om hvor tyngdepunktet bør ligge i forholde mellom holdningskvaliteter og handlingskvaliteter.

Forholdet mellom person og profesjon trenger ikke å sees på som et endimensjonalt motsetningsforhold, slik som jeg innledningsvis fremstilte forholdet, men kan betraktes som et komplementært forhold; personen utvikler og utformer profesjonen og profesjonen former personen i en dynamisk vekselvirkningsprosess, der det tas hensyn til menneskets iboende muligheter til både det gode og onde. Med andre ord; handling og dåd skaper holdning og dyd på den ene siden mens holdning og dyd skaper handling og dåd på den andre siden!

³⁰ *Ibid.*

Marines don't do that!

Mitt syn er at den lutherske tilnærmingen strever med å få på plass til det gode i mennesket og de muligheter dette kan gi, mens dydsetikken ikke fullt ut tar på alvor menneskets iboende ondskap. Det lutherske perspektivet trenger å bli minnet om Immanuel Kants utsagn: «Everything good that is not based on a morally good disposition (...) is nothing but (...) glittering misery».³¹

Men min oppgave har vært først og fremst å løfte fram det lutherske perspektivet med dets svake sider, men med mest vekt på de sterke sidene og forsøkt ved dette å se hva dette kan bidra med i møte med en svært dominerende dydsetisk bølge, med en erkjennelse av at de to paradigmene ikke snakker så godt sammen.

Litteraturliste

- Asheim, I. (1997) *Hva betyr holdninger*. Tano Aschehough.
- Bloomquist, K.L og Stumme, J. R. (1998) *The Promise of Lutheran Ethics*. Fortress Press.
- Christopher, P.(2004). *The Ethics of War & Peace*. Pearson Prentice Hall.Upper Sadle River, New Jersey. 3. utgave
- Diesen, S. (2003). *Lite relevant om KFOR – offiserer*. Aftenposten 24. juni.
- Diesen, S. (2003). *Forsvaret tar ikke lett på rasisme*. Aftenposten 8. juli.
- French S. E. (2003). *The Code of the Warrior*.
- Kuhn, T. (2002) *Vitenskapelige revolusjoners struktur*. Norsk utgave. Spartacus Forlag.
- Løgstrup, K. E. (2004) *Etiske begreber og problemer*. 4. oppl.
- Myhre, R. (1990). *Pedagogikk og etikk*. Ad Notam Gyldendal.
- Mæland, B. (2004) *Skadeskutt idealisme*.
- Nietsche, *Morgenröte Aforisme*
- Osiel, M. (1999) *Obeying Orders: Atrosity, Military Dicipline, and the Law of War*. Transaction Publishers.
- Statman, D. (1997). *Virtue Ethics*. Edinburgh. Edinburgh University Press.
- Stigen, A. (1996) *Etikk*. Den nikomakiske etikk av Aristoteles.
- Wingren, G. (1993) *Luthers læra om kallelsen*. 2. oppl.

English summary

Virtue ethics as an ethic for military professionals are at a premium tradition from classic Greek philosophy, transformed by Thomas Aquinas and renewed

³¹ Stateman, s. 28

recently, by among others the Irish/American Alistair MacIntyre. Virtue ethics, in different versions, all underline the positive possibility of man to develop good qualities, working for the psychological individual balance and out of this state the good action will run.

The Lutheran perspective is more pessimistic about the human natures ability to develop good virtues and primary rely on them in education and exercising the military profession. In this perspective, it is essential that the profession itself, with its identification characters, must work as a counter force. It will keep the individual soldier from acting illegitimate and provide the act, prepared to solve the neighbours problem.

Oberstøytnant Alf Petter Hagesæther (f. 1959), Blekksoppgrenda 39, 1352 Kolsås, aphagesether@mil.no. Studieveileder ved Forsvarets stabsskole. Hagesæther har vært ansatt i Feltprestkorpset med tjenesteerfaring fra internasjonale fredsoperasjoner og hatt stillinger som stabsprest for hæren og FOHK. Han arbeider for tiden med en doktoravhandling om norsk militær profesjonsetikk.

«Be som du aldri før har bedt!»

*Refleksjoner rundt feltpresttjenesten før, under og etter strids-
handlinger i Meymaneh, Afghanistan 7. februar 2006*

MAJOR KYRRE KLEVBERG

– I taknemlighet til dyktige soldatkolleger og venner i PRT 6 bidraget til Meymaneh

Herre! Gjør meg til et redskap for din fred.

St. Frans av Assisi

Innledning

Nyhetsoppstyret har for lengst lagt seg hva angår stridshandlingene nordvest i Afghanistan mot den norskledede militærleiren i Meymaneh i februar. Men selv om nyhetsjegere ikke lenger er på hugget, reflekteres det fremdeles rundt hendelsene. Jeg ønsker i det følgende å skrive om mine opplevelser i tilknytning til angrepet på PRT-camp'en i Meymaneh 7. februar i år. Jeg vil på denne måten imøtekomme oppfordringer fra flere om å gi en skriftlig fortelling om mine opplevelser knyttet til denne dagen.

Det er stort sett dagboknotater som er utgangspunktet mitt. Det ligger altså ingen vitenskapelige pretensjoner i denne korte artikkelen. Artikkelen pretenderer ikke å utgjøre noen utfyllende fortelling om hva som hendte 7. februar. Det er heller ikke intensjonen. Andre som var der vil ha andre fortellinger. Dette er *min* opplevelse. Dette er en personlig beretning av hvordan hendelsene ble opplevd fra mitt ståsted. Som sådan er dette sikkert en del av min egen bearbeidelse av hendelsene. Derfor har jeg også spurt meg selv om det er uttrykk for en usunn *hybris* å presentere dette for allmennheten. Hvorfor skulle personlige betraktninger og refleksjoner være av interesse for en utvidet leserkrets? Hovedsvaret tror jeg ligger i at denne type hendelse må Forsvaret forvente å møte igjen. Et lands forsvarsstyrker som stadig sender sitt personell ut i høyintensitets kon-

fliktområder må påregne at mannskapene vil måtte stå i dramatiske og livsfarlige situasjoner. At ingen av dødsfallene etter hendelsene kom på vår side, skyldtes helt klart dyktighet, men også det en mildest talt kan kalle heldige omstendigheter. Med bevisstheten om at vårt personell vil komme i lignende situasjoner igjen, vil lesningen av dette sannsynligvis være interessant for mine kolleger i Feltprestkorpsset, men forhåpentlig vil det kunne være av interessere også utenfor feltprestenes rekker. Dessuten er det ikke kommet mange beskrivelser av Meymaneh-hendelsen med vinklingen fra tilstedeværende. Jeg tror at en slik beskrivelse kan være interessant lesning for mange, ikke minst fordi jeg kommer inn på hvordan våre soldater taklet angrepet. Dette får være mitt bidrag til at soldatenes innsats ikke taushetsbelegges.

Den enkle disposisjonen av mine ufullstendige refleksjoner lar jeg bli *før*, *under* og *etter* angrepet på PRT-campen i Meymaneh 7. februar. Mot slutten vil jeg prøve å komme med noen konkluderende merknader. Det kan være greit å vite at jeg som feltprest ved denne avdelingen arbeidet blant norske og finske styrker. Da angrepet på leiren skjedde hadde vi dessuten et fåtall svenske og latviske soldater som gjester.¹

Før – planverk og trening

PRT 6 ble ledet av oblt Bjørn Arild Siljebråten. Fra første stund vi traff hverandre under oppsetningsperioden i Indre Troms hadde han tanker om hvordan han ville bruke presten sin. En av de tingene han vektla, var prestens bidrag i utarbeidelsen av avdelingens planverk. Dette var av det første jeg kastet meg over da jeg startet min tjeneste. *Plan ved ulykke/dødsfall*, *Plan for gjennomføring av debrief etter belastende hendelser* og *Plan for Crisis Action Team*, var av det jeg arbeidet med. De to første handlingsplanene ble utarbeidet av presten i nær dialog med sjefen. I denne type arbeid gis det muligheter for å ta snarveier. Det er lett å tenke at det ikke nødvendig å finne opp kruttet på nytt. Man kan ta et allerede eksisterende planverk, bytte ut tidsangivelser og navn, men ellers lage en blåkopi av det planverket som allerede foreligger eller det planverket andre har brukt. Jeg er glad for at vi tok bryet. Riktignok må jeg erkjenne at dette i mine øyne er et forholdsvis kjedelig arbeid. Når vi så endelig var ferdig, så vi at resultatet var skuffende likt hva det ville vært om vi hadde gått for blåkopiløsningen.

¹ De latviske og svenske gjestene var viktige for oss. På en dag da to lag var ute på oppdrag og relativt mange var sendt på leave, fremsto camp'en vår som uvanlig tappet. Vi savnet også sjefen vår, som var i Kabul. Belastningen med å følge hendelsene denne dagen uten å ha mulighet til å gjøre noe, er helt klart å måle med en hvilken som helst belastning. Sjefen var tilbake i Meymaneh dagen etter angrepet.

«Be som du aldri før har bedt!»

Men det jeg tjente på å gå den tunge veien, var selvsagt inngående kjennskap og trygghet i forhold til dette planverket, og dermed også til min egen rolle i bildet. Planverket ble øvet. Det kunne gjerne vært øvet mer, men de øvelsene vi hadde bidro også til å gi meg trygghet på egen plass og rolle. Dersom nøkkelpersonell er utrygg på planverket og på egen plass i planverket, smitter utryggheten til andre. En hel avdeling kan smittes av slik utrygghet. Tilsvarende; dersom en er trygg, vil også dette smitte, og skape trygghet i omgivelsene. Å ta arbeidet med handlingsplaner på alvor, vil derfor inngå i kjernen av feltprestefaglig arbeid. At jeg var tungt inne i utviklingen av planarbeid, var ikke min egen fortjeneste. Jeg hadde en sjef som forlangte det. Heldigvis. Og jeg har lært: Min anbefaling er at feltpresten bør flagge sin vilje til å bidra til utvikling av planverk. Presten blir slik involvert på en positiv måte og vil samtidig vinne trygghet i forhold til planverket. Og som nevnt; i dette arbeidet er det ikke minste motstands vei som er den beste.

Under – vi levde opp til forventningene vi hadde til hverandre

Angrepet den 7. februar kom som lyn fra klar himmel. Meymaneh hadde vært et forholdsvis fredelig sted helt siden Taliban ble fratatt makten i 2001. Vi hadde klare indikasjoner på at det var planlagt en lokal demonstrasjon i sammenheng med Muhammed-tegningene. Men vi regnet med en fredelig demonstrasjon, der lokalt politi ville ta seg av eventuelle tilløp til voldsomheter. Vi stod opp en time tidligere enn vanlig som en forberedelse på en eventuell demonstrasjon. Da folkemengden var på plass og steinkastingen begynte, ante vi egentlig heller ikke hva vi så begynnelsen på. Etter et par minutter med steinkasting gikk alarmen, og vi løp til våre planlagte posisjoner og gjøremål. Prestens plass er som leder for besøkende og sivilt ansatte. Lokalisering er i umiddelbar nærhet til den provisoriske sykestuen i underetasjen av hovedbygningen. På vei dit gikk jeg innom ops'en for å hente samband.

Det som for anledningen tjente som sykestue, ble naturlig nok en av arenæne for meg. Legen og sykepleieren var opptatte med fysiske skader, det vil si mer ren medisinsk behandling. Jeg hjalp til med noe av dette, men brukte mer tid på å prate med de skadde. Det var to som var relativt tydelig sjokkskadde. Jeg satt med dem og de andre skadde og gav dem en mulighet til å kommunisere opplevelser og tanker.

Jeg har en for rastløs natur til å bli værende på ett og samme sted gjennom lange timer. Det kan høres ansvarsløst ut, men jeg oppfattet det ikke slik verken da eller nå, at jeg oppsøkte soldater som var utplasserte på ulike steder i campen.

Det skal også sies at jeg aldri var i fremste linje. Derimot kunne jeg hjelpe disse rent praktisk med å kaste vannflasker til dem. Disse ble brukt først til å tilføre væske og senere til å bli kvitt væske. I et forsøk på å spre folkemengden kastet vi CS-gass. Først virket resultatet lovende, men så blåste det meste av gassen inn over oss selv. Det viste seg likevel å være et lykketreff. Gassmaskene virket støtdempende på steinene som kom i kraftige byger. Blåveisene og kuttene flere kunne vise frem i etterkant, kom *gjennom* gassmaskene. Uten maskene ville situasjonen sett helt annerledes ut. En av de som var plassert der det gikk hardest for seg, kom stormende inn fordi en stein hadde knust gassmasken hans. Han kunne ikke lenger se gjennom glasset i masken. Samme soldat hadde for øvrig vært inne like før for å få behandlet små splintskader, men ville ut igjen umiddelbart etter litt plastring. Jeg avleverte min gassmaske til ham; han trengte den mer enn meg. Men det var langt fra behagelig. For en kort tid søkte jeg tilflukt på et forlegningsrom og pustet gjennom et putevar, med hodet helt nede på gulvnivå. Jeg ble ikke mer glad i CS etter denne dagen.

Angrepet tok seg opp. Steinene haglet i voldsomme mengder, og nå var det også håndgranater blant steinene. Dessuten ble det kastet flere brannbomber enn i starten. Maskingevær ble også benyttet. Jeg har undervist befalsskoleelever mange ganger om stridsreaksjoner. Nå fikk jeg testet ut hvilke stridsreaksjoner som gjorde seg gjeldende for min egen del. Den første halve timen var jeg ikke redd overhead; ikke for meg selv og ikke for noen av de andre. Etter hvert skjønte jeg alvorret. De klassiske kjennetegn på redsel meldte seg hos meg. Det kjentes som om beina visnet, og magen kjentes underlig hul. Jeg var redd, og redselen vedvarte nok i timene som fulgte, men en annen følelse ble mer og mer dominerende: Sinne. Jeg var sint på folkemengden på utsiden, selvsagt. Jeg var sint på det lokale politiet som tross alt hadde ansvaret for å holde demonstrasjonen inne akseptable former, og jeg tror jeg var sint på hele situasjonen. Jeg kjente også på avmakt i forhold til dem hjemme. Jeg tenkte mye på min ektefelle og håpet hun ikke visste hva som foregikk.

Det er ett bilde som har brent seg fast på netthinnen. Vinduet i soverommet mitt i Meymaneh vendte ut mot hovedporten hvor det gikk hardest for seg. Porten var på det tidspunktet revet halvveis ned og jeg så ansiktet på en av demonstrantene idet han slynget av gårde en stein mot oss. Min opplevelse var at det var et ansikt lysende av hat. Men til tross for dette inntrykket er det i ettertid blitt klart for meg at av sanseintrykkene var det hørselen som skapte de sterkeste inntrykkene. Over sambandet fulgte jeg utviklingen fra det ene øyeblikket til det neste. Ved noen anledninger gikk det nokså hysterisk for seg på nett. At alt foregikk på engelsk var kanskje med på å understreke det dramatiske for min

«Be som du aldri før har bedt!»

del. Når «man down» lød over sambandet, vekslet jeg og legen alvorlige blikk. Ingen av oss visste hva som ventet oss. Det er flere sambandsmeldinger jeg husker godt. På et tidspunkt ble det ropt over samband: «They're coming closer, they're coming closer. Asking permission to abandon position.» Slike meldinger gav selvsagt ikke noen høy stemning. Lyden av stein som haglet på blikk, husker jeg også godt, og lyden av et lavtflyvende F-16 er en lyd som naturlig nok sitter en stund. Lyden som i andre omstendigheter hadde gjort vondt på grunn av styrken, var i denne sammenhengen som søt musikk.

Det er mange dramatiske opplevelser å fortelle. Denne dagen varte lenge og inneholdt mye. Én måtte sy i hodet etter at et prosjektil fra en AK 47 gikk gjennom hjelmen hans. Underveis ble vi opplyst om at enkelte av angriperne var på vei med bensinfat og en vannkanon med det formål å dynke campen i bensin og deretter tenne på. Dette var selvsagt opplysninger som gjorde inntrykk på oss. På et annet tidspunkt løp personell og logistikk-offiseren og jeg fra kjøretøy til kjøretøy og startet motorene for å være klare til å evakuere. I planverket var hver enkelts plassering i kjøretøyene beskrevet.

Det ble i et par medier i etterkant gjort et nummer av at selv presten klargjorde våpenet sitt. Disse oppslagene oppfattet jeg nærmest som tøvete. Å sette i magasinet og lade våpenet er ren rutine hver gang vi forlater camp'en. Det inngår også som en selvsagt del av *stand-to* eller alarmprosedyrene. Men det er sant at jeg så for meg hvordan jeg kunne bli tvunget til å måtte benytte våpenet. Det var en noe underlig erfaring.

Jeg ba mye. For avdelingen vår, for enkeltpersoner blant oss, for meg selv og for dem hjemme. Det bør ikke komme overraskende på noen at presten ba, men like fullt opplevdes det kraftfullt. Mange kom til meg i løpet av de fem-seks timene det varte og sa: *-Nå må du be, Kyrre. Nå må du be som aldri før.* Forventningen til meg var klar. Som feltprest var det min jobb å be. I en slik sammenheng er feltpresten betydningsfull ikke fordi han er sosialt intelligent eller snill og grei, men fordi han løfter avdelingen frem for Gud i bønn. Dette ble bekreftet også i ettertid. Tilbakemeldingen har stadfestet at soldatene verdsatte forbønnen og kjente seg styrket av å ha feltpresten som ressurs. Mange takket i ettertid for forbønn.

Jeg er både takknemlig og imponert over innsatsen til mine medsoldater. Jeg så at kollegene mine utførte jobben sin glimrende. Noen fikk oppdrag de ikke var spesielt trent for, men jobben ble like fullt glimrende utført. For meg sier dette noe om at vi faktisk gjør mye riktig i alt fra seleksjon til trening og utdanning, helt frem til misjonens start. I all hovedsak holdt hver enkelt hodet kaldt da det trengtes som mest. De levde opp til forventningene jeg hadde til dem, og

vel så det. Det var flere som fikk reaksjoner i etterkant, men mens det stod på var alle *fit for fight*.

Etter – takknemlig og imponert

Etter 5-6 timer med uroligheter avtok angrepet i intensitet. Folkemengden trakk seg tilbake, og da vi mottok støtte fra den britiske *Quick Reaction Force* (QRF) var situasjonen på god vei til å bli normalisert. Nokså umiddelbart etter at angrepet var over og situasjonen var stabilisert, startet planleggingen og gjennomføringen av *debriefarbeidet*. Legen og jeg var ansvarlige for dette arbeidet, med støtte fra en norsk politioffiser med erfaring på området. To soldater ble debriefet av oss individuelt, før de deltok på debriefen til den gruppen de naturlig hørte inn under. Vi arbeidet med *After Action Debrief* om kvelden og neste morgen. Med den rollen som lege og prest har i etterkant av en hendelse som dette, har man helt klart en tilleggsbelastning som ikke andre har. Mens andre gradvis kunne koble mer av, måtte vi holde fokuset ennå en tid fremover. Derfor var det for min del veldig kjærkomment med den kollegastøtten som ble gitt fra presten i staben til Norwegian Contingent Commander (NCC). NCC-presten kom sammen med lege og sykepleier fra Kabul allerede dagen etter angrepet. Hans støtte var forbilledlig. Han var tydelig på at han ikke skulle overta prestedtjenesten på noen måte, og at det var jeg som var Meymaneh-presten. Det er etter min mening viktig at den som slik kommer til støtte til en avdeling, ikke kommer med et ønske om å briljere. NCC-presten utviste meget god dømmekraft. Han gav meg den støtten jeg fortalte ham at jeg trengte. Han var med å legge til rette for, og å gjennomføre debrief av oss som selv hadde ledet debriefene for alle de andre. På et tidspunkt to dager etter angrepet ble vi to enige om at jeg skulle ta ettermiddagen fri, og at han skulle ta mine gjøremål. Det kjentes utrolig godt og befriende. Å vite at jeg i noen timer var uten ansvar. Det opplevdes som om jeg først da fikk senket skuldrene. Jeg husker jeg gikk på taket og ryddet bort steiner som hadde blitt kastet inn. I de få timene kjentes det som om jeg ikke hadde noe ansvar. Jeg gikk selvsagt i skuddsikker vest og resten av grunnutrustningen, men jeg husker at kroppen kjentes lett der jeg gikk og tenkte på ingenting. Balansgangen og varheten NCC-presten fremviste, var til god støtte og hjelp for meg.

Jeg var av dem som takket nei til innsøvningstablett kvelden etter angrepet. Jeg tipper jeg var i seng rundt 01:30. Jeg fikk ikke blund på øynene. Jeg lå årvåknen og lyttet til hver minste lyd. Jeg satte meg brått opp i sengen flere ganger, og for mitt indre øye gjenopplevde jeg inntrykkene fra dagen i forveien. Senere har jeg tenkt at den natten var viktig i bearbeidelsen av hendelsene. Den natten sov

«Be som du aldri før har bedt!»

jeg ikke, men i nettene som fulgte sov jeg fast og godt. Jeg vet at flere andre ikke har vært like heldige.

Nokså snart etter hendelsen utarbeidet sjefen og jeg et *pårørendebrev*. En hilsen hjemover for å oppgi status og kanskje også berolige dem som var hjemme. Et overordnet mål med nesten all virksomhet er å bygge opp avdelingsfølelsen på en god måte. Brevet hjemover hadde også et slikt formål. Vi mente det var viktig å understreke positive aspekter ved den dramatiske opplevelsen. I brevet hjemover understreket vi at alle var i live, og at alle skadene var forholdsvis små. Vi fokuserte også på at angrepet hadde sveiset oss sammen. Vi hadde vist hverandre at vi kunne stole på hverandre og at vi var villige til å stå last og brast med hverandre. Vi hadde vist oss selv og andre at vi mestret selv særdeles vanskelige situasjoner. Det ble også understreket at vi hadde mottatt forsterkninger og at omgivelsene våre igjen virket rolige og normale. Brevet hjem ble også brukt til å informere om oppfølging av personellet og til å forsikre om at de ville bli tatt godt hånd om. Pårørendebrevet var en god anledning for både sjef og prest til å få uttrykt flere viktige anliggender. Brevet ble også distribuert til alle soldatene i camp'en vår i Meymaneh. Presten kan med fordel ta ansvar for eller «kuppe» ett eller flere pårørendebrev i enhver intops misjon. Behovet for informasjon blir selvsagt enda mye større etter uroligheter som dem vi opplevde.

Det var interessant å observere hvordan fokus i samtalene med presten endret seg etter angrepet 7. februar. Frem til dette tidspunktet var det arbeidsmiljømessige utfordringer, samlivsrelatert problematikk og forhold til familien hjemme som var de viktigste temaene. Nå var det andre forhold som ble adressert: Folk kom med erkjennelsen av at redselen ikke hadde sluppet taket, flere av soldatene ønsket å snakke om døden, en del ville snakke om egne reaksjonsmønstre på den dramatiske hendelsen, forhold til dem hjemme kom opp med ny energi. Det var naturlig nok også en del som strevde med hat og forakt overfor omgivelsene. Det var tydeligvis flere enn meg som strevde med sinne. Og nettopp dette opptok meg. For samtidig som sinne var både sunt og adekvat i nevnte situasjon, er det enkelte andre følelser som har lett for å alliere seg med sinne, og som ikke er like uproblematisk. Jeg husker at jeg i den første gudstjenesten etter angrepet snakket om ansiktet jeg hadde sett på utsiden som uttrykte hat. Jeg snakket om ansiktet og om hvordan vi responderte på å ha sett hatets ansikt. Jeg snakket om hvordan hatet lett smitter og jeg snakket om viktigheten av å fastholde menneskeverdet som noe vi alle har del i. Jeg snakket om Jesu tilsvarende opplevelse av å ha sett hatets ansikt da han stod foran sine dommere, og at Jesus ikke responderte med hat. Jeg opplevde at de to første pre-

kenene jeg holdt etter angrepet, var av de mest personlige og usminkede som jeg har holdt. Tilbake til samtalene: Det fungerte heldigvis på samme vis som det fungerer hjemme; at det ikke er høye terskler i militær sammenheng for å oppsøke til presten. Tiden etter angrepet var det et relativt stort trykk på samtalsiden. Parallelt med dette observerte vi også økt deltagelse i gudstjenestesammenheng. De første gudstjenestene etter 7. februar måtte vi flytte til en plass som rommet flere soldater.

Jeg vil gjerne nevne forholdet til sjefen gjennom perioden som fulgte etter 7. februar. Tett kontakt med sjefen etter angrepet, har økt min forståelse av sjefens betydning. Sjefen har viktige gjøremål og arbeidsoppgaver i alle retninger av virksomheten. Han har et overordnet ansvar for personell og oppdragsløsning, trusselvurdering, logistikk og håndtering av medier. Ingenting er sjefen uvedkommende. Og i alt dette skal sjefen være ankeret i avdelingen. I disse dagene ble det krystallklart for meg at sjefen bærer tungt. Det er viktig at presten vet dette, og at sjefen kan finne en alliert i feltpresten. Presten er en utenfor linjen, men likevel i systemet, en som har (eller bør ha) integritet nok til å ta opp også de vanskelige temaene med sjefen. Kanskje kan presten sørge for at rollene byttes for en stakket stund. Generelt representerer presten en trygghet for sjefen i møte med kritiske situasjoner. Ved dødsfall vet sjefen at det finnes en som kjenner til handlingsplaner og vet noe om hvordan man håndterer den døde. Ved andre kriser vet sjefen at han har en støttespiller som er trent i å kommunisere med mennesker. Begge deler gjør at sjefen kan puste roligere. Sjefen trenger dessuten en å diskutere de vanskelige dilemmaene med. Sjefen vår var seg ansvaret bevisst. I vår sammenheng visste han at det var han som måtte levere varene, men jeg tror det kjentes godt for ham å kunne få lagt fra seg og delt frustrasjoner, dilemmaer og lignende. For eksempel måtte sjefen håndtere det personellet som ikke fungerte når det var som viktigst. For tross alt var det *noe* sand i maskineriet. Her kunne det bli vanskelig også for meg, idet jeg i noen tilfeller befant meg på begge sider av bordet. Jeg hørte sjefens anliggender og visste at han kjente seg tvunget til å handle overfor personell som ikke fungerte. På den annen side hørte jeg de som ikke hadde mestret situasjonen, selvsagt med opplevelsen av allerede å være langt nede. Denne opplevelsen av å sitte på begge sider av bordet, var jeg forberedt på gjennom en av mine hjemlige opplevelser. Like fullt opplevdes det til dels vanskelig. Et annet eksempel som illustrerer sjefens komplekse arbeidsforhold, var oppgaven med å håndtere media. Her var det mange hensyn å ta, føringer fra linjen og pressemeldinger basert på misforståelser og feilinformasjon.

«Be som du aldri før har bedt!»

For øvrig er nok oppriktighet den egenskapen som sjefen etterspurte som nummer en fra meg som prest. Bortsett fra det, var det behovet for en som kunne være tilstede og lytte med empati.

Det var vanskelig å reise fra Meymaneh to måneder etter angrepet, og to måneder før resten av bidraget. Selv om jeg visste at arvtageren ville gjøre en solid jobb, kjentes det likevel litt som å forlate noe før det var helt ferdig. Jeg husker det siste sjefen sa til meg før jeg reiste. Ordene hans betydde, og betyr fremdeles masse for meg. Han sa han var lei seg for at jeg reiste, og han sa at bidraget mitt i forbindelse med hendelsen 7. februar hadde hatt avgjørende betydning for avdelingens operative evne. Uten feltpresttjenesten ville ikke avdelingen vært der den nå var. Jeg innrømmer glatt at jeg er stolt over det han sa. Mindre menneskelig er jeg ikke. Det er likevel noe mer enn selvcentrert *show-off* som gjør at jeg kommenterer dette i denne sammenheng. Sjefen understreket da han sa dette at han ville jeg skulle gi tilbakemeldingen videre til kollegene mine i FPK. Han ønsket at jeg skulle gi en tilbakemelding til hele feltprestkorpset om hvor viktig presten er for avdelingen. Komplementet er altså gitt feltpresttjenesten som sådan. Komplementet slår fast at avdelingen trenger sin prest. Så viktige er vi. Forhåpentligvis er ikke dette noe nytt for noen av oss. For meg har det likefullt fungert som en *booster* av selvtilliten, og det er en *booster* som hele kollegiet kan ta del i.

Avslutning

Det er viktig for meg å understreke at det var mange helter i PRT 6 denne dagen. De seks som holdt igjen den aggressive folkemassen ved hovedporten inn til camp'en, har fått omtale og skryt som helt og holdent er fortjent. De kjempet som løver og uten dem er det ikke godt å si hvor mange av våre som hadde kommet hjem i kister. La det være klart: Innsatsen til disse var livreddende. Intet mindre. Men det finnes flere ruvende skikkelser fra denne dagen. For eksempel var det flere som var med på forsvaret av hovedporten. Dessuten var resten av campen også under angrep, og måtte forsvares. Både brannbomber og skytevåpen var i bruk også på andre siden av camp'en. Det ville være risikabelt å trekke frem enkeltpersoner av fare for å glemme andre. I en sum vil jeg presisere at alle som var i camp'en den dagen var i strid. Det finnes ulike oppgaver under striden. Eksempelvis gikk sambandspersonellet i gang med å destruere materiell som ikke måtte falle i andres hender. Nettopp dette er deres rolle i striden, og den er ikke mindre intens enn andres gjøremål. Mange fikk oppgaver de i utgangspunktet ikke var trent for. Jeg observerte at mange av våre tok ansvar og viste mot

som jeg fremdeles er imponert over. Man var i strid, enten man betjente operasjonssentralen, lå i sniper-posisjon på taket, styrte flystøtten fra de nederlandske F16-flyene eller lappet på skadde i den provisoriske sykestuen. Et annet forhold som understreker det faktum at alle var i strid, er det forholdet at det i dette tilfellet ikke fantes noe bakre område som noen jobbet fra. Camp'en er rett og slett for liten til at man kan kalle noe for et bakre område. Faktum er at vi alle var i skjebnefellesskap, inkludert de av våre som ble kalt tilbake til Meymaneh fra oppdrag og kjørte gjennom områder med intenst steinkastende afghanere for å komme oss i camp'en til unnsetning.

I løpet av dagen fikk vi meldinger fra både minister og forsvarssjef. Det er rart hvordan slike meldinger som ikke har noen konkret innvirkning på utfallet av situasjonen man er i, likevel kjennes viktig og skaper en følelse av trygghet. For oss kjentes det godt at noen visste om oss, selv om de var mange, mange mil unna. Dessuten fikk vi med oss hvor ekstremt raskt ekstra vaktpersonell fra Telemark Bataljon var klare for å bli flydd til Afghanistan. Jeg tror alle de som kom fra TMBN oppfattet at vi var enormt takknemlige og lykkelige for å se dem.

Fra mitt ståsted i Meymaneh fant jeg Forsvarets mediedekning av det som hendte frustrerende. For meg virket det som om en ikke våget å presentere for hjemlige medier det som hadde hendt. Jeg oppfattet det som at Forsvaret kom på defensiven, og at man i stedet for å informere rett frem om hendelsene til media, satt seg selv i en posisjon der det virket som en måtte innrømme mer og mer. Det gav skinn av at en ønsket å holde tilbake opplysninger, og at en gradvis måtte finne seg i at opplysningene presset seg ut gjennom andre kanaler. Jeg forstår at det ikke er noen ukomplisert oppgave å håndtere mediedekningen. Det var nok flere nyanser i bildet enn det jeg gir rom for, men uansett var inntrykket mitt at Forsvaret lot seg presse over på defensiven. Selv om en kan bestride at det var dette som hendte, var det like fullt skapt et inntrykk som flere enn meg satt igjen med. Dette mener jeg var uheldig. På dette viset kan det gis et inntrykk av at en på hjemmebane ikke fullt og helt kunne stå bak soldatenes håndtering av hendelsene ute. Det vi i etterkant vet, var at nordmenn var involvert i tapene av menneskeliv på afghansk side. Tallet på tapte afghanske liv i løpet av denne dagen, er meg bevisst ennå ikke fiksert. Det jeg ønsker å være tydelig på, er at tallene ville vært langt høyere om ikke våre soldater hadde utvist den grad av profesjonalitet og tilbakeholdenhet som jeg var øyenvitne til denne dagen.

Helt til sist vil jeg nevne åpningen på Den Hellige Frans av Assisis bønn: *Herre, gjør meg til et redskap for din fred.* Bønnen ble bedt flere ganger i løpet av 7. februar. Den bønnen minnet meg, og minner meg fortsatt, om hva det dy-

«Be som du aldri før har bedt!»

pest sett dreier seg om i internasjonale operasjoner. Den korte bønningen kan være prestens spesielle bønn, men den kan også med fordel være avdelingens bønn og rettesnor. Jeg opplever at PRT 6 fant en balanse mellom bruk av makt og tilbakeholdenhet i forhold til bruk av makt, som jeg ikke bare kan stå inne for, men som jeg tenker understreket vår rolle som redskap for fredens sak. Kanskje kan våre bidrag ute preges på en god måte ved å ha en slik påminning og bønn i bakhodet: Herre! Gjør oss til redskap for din fred.

Kyrre Klevberg (f.1969). Prest ved Hærens befalsskole, Rena. Tidligere prest ved Garnisonen i Sør-Varanger (GSV). Studier ved Portland Veteran Affairs Medical Centre 2003/2004. E-mail: kkleberg@mil.no.

«Krig er farlig...»

Oppfølging av veteraner etter internasjonale operasjoner

AV GEIR SIGURD SVENDSEN

Krig er farlig og deltakelse i internasjonale operasjoner kan være en belastning, men det går bra med de aller fleste.¹

Sitatet er hentet fra en artikkel på Forsvarets intranettsider. I denne artikkelen tilbakeviser man anklager om at Forsvaret ikke prioriterer veteraner, som ble fremsatt i et NRK-innslag. I nettartikkelen ble en rekke gode tiltak for ivaretagelse av våre veteraner dokumentert. For meg var det likevel ovennevnte setning som ble stående igjen; særlig siste del av setningen.

Utsagnet er sant. Det *går* bra med de aller fleste. I alle fall har det vært slik hittil, så langt vi vet. I artikkelen pekes det på at flertallet av dem som har vært ute vil anbefale erfaringen til andre. Man kan spørre seg om dette vil være tilfelle også for den nye generasjon veteraner som kommer hjem etter å ha vært involvert skarpe operasjoner? Et utsagn på en debrief i Kosovo etter opptøyene i 2004 sitter i minnet:

Jeg vet ikke om jeg har drept noen. Jeg skjøt mot mengden med pistolen, men jeg så ikke at noen falt. Men pistolen er jo ikke så kraftig. Kanskje noen ble truffet, trakk seg tilbake, og så falt om...?

Hva gjør en slik uvisshet med våre soldater når de kommer hjem, eller en visshet om at de *har* drept? Hvordan tar vi vare på det militære personell som sendes ut i internasjonale operasjoner? Jeg vil i det følgende trekke frem noen tiltak som kan redusere faren for at sterke opplevelser ute resulterer i problemer i soldatens liv senere. Dette er ikke ment å være noe mer enn et lite utvalg av mulige tiltak. Av plasshensyn velger jeg å avstå fra å kommentere andre, som for eksempel seleksjon og andre tiltak som kan gjennomføres for utreise.

Etablering av Forsvarets veteranadministrasjon (VA) 1. februar 2006 vitner om at man har sett nødvendigheten av å ta bedre vare på våre veteraner. At

¹ «Hvordan ivaretas veteranene?» Forsvarets felles intranettportal 28.8.2006.

staten ble dømt til betale en norsk veteran erstatning for traumer han pådro seg da han tjenestegjorde som FN-soldat, tyder på at man har et visst forbedringspotensial.² En skilsmissefrekvens som er 80 % høyere blant deltakere i fredsoperasjoner enn i sammenlignbar populasjon, indikerer også at deltakelse i internasjonale operasjoner utgjør en betydelig belastning for hele familien.³

En overhyppighet på 80 prosent er oppsiktsvekkende mye. Men erfaringene fra USA viser at skarpe operasjoner og gjenbruk av personellet røyner på, sier generalmajor Leif Sverre Rosén.⁴

Det nye familiedirektivet for Forsvaret og tiltak som settes i verk tyder at man tar dette på alvor.

Året 2005-2006 har jeg studert og arbeidet ved et sykehus for krigsveteraner i Portland Oregon (PVAMC). Jeg har sett det amerikanske VA fra innsiden, og møtet med denne enorme organisasjonen har gjort inntrykk. Størst inntrykk gjorde menneskene jeg møtte og hadde samtaler med. Jeg har møtt veteraner fra stort sett alle konflikter/kriger USA har vært involvert i, fra og med 2. verdenskrig til de pågående kriger i Irak og Afghanistan. Legene klarer i dag å redde mennesker med fryktelige skader, og en økende andel amerikanske soldater overlever i dag med både store hodeskader og tap av både bein og armer. Skader som for kort tid siden ville vært dødelige. Antallet stridsrelaterte hjerneskader er 50 % høyere enn i tidligere konflikter.⁵ Jeg møtte blant annet en veteran som hadde overlevd etter å bli truffet av en RPG (Rocket Propelled Grenade). Store deler av hans høyre side var borte. På tross av fysiske og psykiske skader hadde denne mannen klart å skape seg et godt liv. I dag er han en ressursperson for andre i liknende situasjoner.

Motstanden mot å drepe

Soldater har alltid søkt å skremme motstanderen i krig gjennom ikke-voldelige midler før den fysiske konflikten. På 1860-tallet dokumenterte Ardant du Picq en utbredt tendens blant soldater til å fyre av våpnene harmløst opp i luften. Slik ble skudd løsnet som forventet, men ingen skadd.⁶ Å skyte mot et levende menneske må kunne kalles naturstridig. En betydelig majoritet av soldatene vil om

² Adresseavisen 18.10.2006.

³ Forekomst av skilsmisse etter tjeneste i utlandet. Forsvarets sanitet Militærmedisinske epidemiologi/ Forsvarets helseregister s. 4.

⁴ Forsvarets forum1/2 2006 s. 11.

⁵ The Oregonian 26.11.2006.

⁶ Grossman 1995, s. 9

mulig la være å skyte, eller skyte over hodene på fiendens soldater. 80-85 % av soldatene under 2. verdenskrig skjøt ikke mot fienden.⁷ I Vietnam ble mer enn 50 000 kuler skutt for hver fiendtlig soldat som ble drept. U.S. Army Air Corps (dagens U.S. Air Force) fant ut at under 2. verdenskrig stod under 1 % av jagerpilotene for 30-40 % av alle fiendtlige fly ødelagt i lufta. I følge undersøkelsen skjøt de fleste jagerpiloter aldri ned noen; de prøvde ikke en gang på det.⁸ Selv når alt han har kjørt står på spill, vil gjennomsnittsmannen ikke drepe.

Ved hjelp av ulike treningsmetoder har man klart å overkomme dette, og øke andelen av dem som skyter. Skuddraten i Korea var 55 %. I Vietnam var den kommet opp i 90-95 %.⁹ I den pågående krigen i Irak, hvor regulære slag i liten grad forekommer, har 87 % av soldatene i U.S. Marine Corps skutt eller dirigert ild mot fienden.¹⁰

Ved hjelp av treningsmetoder som ser ut til å følge en form for klassisk og operant betingning kan man altså «programmere» mennesker til å skyte. Hvordan denne «naturstridige» atferden vil påvirke personens liv i ettertid er imidlertid en helt annen sak.

Hva kan redusere faren for at PTSD utvikles?

Hold folk sammen! Den viktigste preventive faktoren for å unngå psykiske skader er, ifølge psykiateren Jonathan Shay, å holde folk sammen: Trene dem sammen, sende dem i farefulle situasjoner sammen og bringe dem hjem sammen. Shay understreker betydningen av samhörighet:

Social cohesion – from having trained together and traveled to the war together – is what keeps people physically alive and mentally sane when faced with an enemy who really is trying to kill them. (...) A cohesive unit creates courage by reducing fear. The human brain codes social recognition, support, and attachment as physical safety. Cohesion both increases the ability to overcome fear (we call that courage) and reduces fear.¹¹

Vietnamkrigen representerer den motsatte ytterlighet, hvor man hadde et ettårig tjenesteløp, med en individuell rotasjonspolitikk. Resultatet var at soldatene ble splittet etter endt rekruttperiode, og dro over til Vietnam med fremmede. Vel fremme i Vietnam ble man fordelt til ny enhet. Det ble ikke satt av tid til å gjenoppbygge eller reetablere enhetene etter tap og dimisjoner, og resultatet var at

⁷ Ibid., s. 24.

⁸ Ibid., s. 30.

⁹ Ibid., s. 35.

¹⁰ The NEW ENGLAND JOURNAL of MEDICINE, July 2004, s. 18.

¹¹ Shay 2002, s. 210.

soldatene dro i strid sammen med fremmede. Etter fullført tid i tjeneste ble man så redeployert enkeltvis, og dro dermed hjem sammen med fremmede. At dette, sammen med ovennevnte «programmering», har medvirket til en rekordhøy andel Vietnamveteraner med PTSD, er en rimelig slutning. Shay peker på at denne praksisen med individuell bemanning, erstatning og rotasjon ville oppfattes som bisarr, om det ikke var for en hundreårig praksis. Men den har altså vært praktisert i USA helt til i dag.

Ikke bare slåss godt sammensveide avdelinger bedre og reduserer slik *alle* tap og skader, men de beskytter også direkte sine kolleger fra psykisk skade. Dette ble synliggjort under oktoberkrigen i 1973, mellom Egypt og Syria på den ene side og Israel på den andre. Angrepet kom som total overraskelse under Yom Kippur, en av de viktigste jødiske religiøse høytidene. Etter krigen studerte forskere to nivåer av sosial samhörighet som finnes i alle kamphenheter, men er spesielt tydelige i stridsvognsavdelinger: Nivået til mannskapet i den enkelte stridsvogn og nivået til den avdelingen stridsvognen tilhørte.

Det overraskende angrepet førte til at mannskapene løp direkte fra bønn og kastet seg inn i tilfeldige stridsvogner. På tross av at de var like god trent var stridsvognmannskaper som kjempet med et mannskap bestående av fremmede fire ganger mer utsatt for å bryte sammen under eller etter kamphandlinger og tre ganger mer utsatt dersom de ble kastet inn i en fremmed avdeling enn dem som kjempet med kjente.¹²

På 1980-tallet startet U.S. Army et program kalt COHORT (Cohesion, Operational Readiness, Training) I løpet av en treårig vervingsperiode ville den gjennomsnittlige U.S. Army soldats avdeling bli splittet opp 5 ganger, og han måtte reetablere de sosiale kontakter like mange ganger. Opplæringen man fikk første året ble også repetert de neste årene. Dette ville man bort fra. Studier viste at den minst kapable COHORT-avdeling var tre ganger så kompetent og effektiv som den beste standard, tradisjonell avdeling med individuell rotasjon. De beste COHORT-avdelingene var eksepsjonelt dyktige.¹³

Tidsfaktoren

Ola var norsk offiser. Han har tjenestegjort i internasjonale operasjoner. Han så grusomheter bli begått mot en vergeløs sivilbefolkning, og han levde over tid i det han oppfattet som en konstant livstruende situasjon. Blant annet var han utsatt for snikskyttere og granatild. I begynnelsen var han hyperalert. Etter hvert

¹² Ibid., s 219.

¹³ Ibid., 2002 ss.214-216.

ble hans atferd mer nonchalant; han tok ikke dekning før nedslagene kom ubehagelig nær. Tilsynelatende mestret han denne situasjonen godt, og han følte selv at det gikk bra. Etter å ha levd med dette over tid kom reaksjonen brått. En dag var det som om sikringen gikk. Alle reserver var oppbrukt, og han kunne ikke lenger klare å tvinge kroppen til å takle det store, konstante presset. Ola er en av dem som kom hjem med sår på sin sjel, og erfarte at systemet som skulle ta vare på ham både manglet kapasitet og kompetanse.

At det å være soldat i en krigssone medfører en stor psykisk belastning, er ikke noe nytt. I sine bøker dokumenterer Jonathan Shay hvordan stridsreaksjoner og traumer er beskrevet allerede i «Iliaden», skrevet rundt år 700 f. Kr. Men å leve med et vedvarende press eller kamper over måneder skjer først i det 20. århundret. Tidligere tiders teknologiske begrensninger førte til naturlige hvilepauser, og selve kamphandlingene var som regel begrenset til få timers varighet. Først fra forrige århundre har man vært i stand til å føre vedvarende kamp på en måte som overgår menneskets evne til å holde det ut psykisk.¹⁴

Olas historie illustrerer en viktig faktor som kan bidra til å øke eller redusere risikoen for å utvikle PTSD – tidsfaktoren. Dette har man kjent til lenge. Swank og Marchands studier av 2. verdenskrig fant at etter 60 dagers sammenhengende kamp ville 98 % av alle overlevende soldater få psykiske skader på en eller annen måte. De fant også et felles trekk for de 2 % som var i stand til å holde ut vedvarende kamp: En predisposisjon i retning av «aggressive psykopatiske personligheter».¹⁵ Risikoen for psykiske skader eller sammenbrudd kan reduseres ved rotasjon av soldatene. Under 1. verdenskrig mente britene at deres soldater ville kunne holde ut i flere hundre dager ved å trekke dem for 4 dagers hvile og restitusjon etter ca. 12 dagers sammenhengende kamp.¹⁶ En av årsakene til at tyske avdelinger opprettholdt sin stridsevne så lenge under 2. verdenskrig, skyldes også at man hadde en rotasjonsordning hvor soldatene fikk hvile. I denne perioden ble erstatninger for tapte soldater integrert i avdelingen. Når man i Norge har søkt å korte ned kontingentenes varighet, er dette også helt i samsvar med de erfaringer andre land har fra skarpe operasjoner. Erfaringene amerikanerne har gjort, er at i områder med relativt høy risiko fungerer soldaten bra i inntil 6 måneder. Etter dette synker kapasiteten, og mer og mer av soldatens ressurser brukes til å mestre situasjonen. Forsøkene på å redusere kontingentenes varighet for norsk personell, er derfor meget prisverdige, og dette arbeidet bør

¹⁴ Grossman, 1995, s 44.

¹⁵ Grossman 1995, s 40.

¹⁶ Ibid., s. 44.

prioriteres høyt fremover. Det gjelder især for små faggrupper med spesialkompetanse, som må reise ut hyppigere enn andre.

Betydningen av mening

Tyske veteraner fra 1. verdenskrig følte seg personlig angrepet og vanæret av antydninger om at de hadde blitt slått på rederlig vis. Veteranene mente seg forrådt av forrædere innen regjeringkretser og hæren, og talte om «Dolchstoss von hinten» – dolkestøt bakfra.¹⁷ Sannhetsgehalten i denne virkelighetsoppfatningen kan diskuteres, men eksemplet illustrerer den betydningen det har å få støtte fra det politiske og militære lederskap og fra befolkningen. Meningen og betydningen som tillegges en traumatisk begivenhet av storsamfunnet, har stor betydning for hvordan det påvirker veteranene. Eksempelvis avslørte dybdeintervjuer med finske veteraner fra 2. verdenskrig på et rehabiliteringshospital at andelen veteraner med PTSD var ekstremt lav, på tross av at en betydelig andel av disse 70-80-åringene hadde funksjonshemminger og fysiske helseproblemer.

Fordi det finske storsamfunnet vurderte denne krigen som ærefull og god, ble deltakelse i den sett på som uttrykk for integritet, mot og ære. Veteranene snakket fremdeles lidenskaplig om deres kampånd, de sterke lojalitetsbånd de hadde og deres bidrag til å gjøre verden til et tryggere sted.

Dette står i sterk kontrast til den «glemte» Koreakrigens veteraner, som hadde betydelig mer alvorlige symptomer veteranene fra 2. verdenskrig. Men det mest radikale negative eksempelet finner vi hos Vietnamveteranene. På tross av at de var ubeseiret på slagmarken, tapte de krigen. De vendte tilbake til et samfunn som ikke bare frøs dem ut, men forakten og fordømmelsen de ble møtt med har ført til at flere veteraner har dødd for egen hånd hjemme enn de ca. 58 000 som falt ute. Vietnamveteranene hadde en rekordhøy andel med PTSD.¹⁸ Man har beregnet at 30,9 % av Vietnamveteranene vil leve med PTSD livet ut. Ytterligere 22,5 % har levd med PTSD deler av sine liv. I alt regner man med at 1,7 millioner Vietnamveteraner har erfart «clinically serious stress reaction symptoms».¹⁹

Jim (58) er av mange Vietnamveteraner jeg møtte i Portland:

Da jeg kom hjem spyttet folk på meg og kalte meg en pervers barnemorder. Vel, jeg had-

¹⁷ Shay 2002, s. 95.

¹⁸ Naparstek 2006, ss. 51-52.

¹⁹ United States Department of Veterans Affairs, National Center for PTSD, Epidemiological Facts about PTSD.

«Krig er farlig...» Oppfølging av veteraner etter internasjonale operasjoner

de jo drept barn, så jeg trodde på det de sa. Jeg så på meg selv som et dyr, og kunne godt forstå at ingen ville ansette meg eller ha med meg å gjøre. Jeg fikk bare som fortjent.

Som mange andre veteraner søkte Jim til rus som selvmedisinering, for å glemme hva han hadde sett og gjort, og for å døyve skyldfølelsen.

Den lave andelen PTSD i Finland illustrerer hvor viktig det er at veteranen selv ser mening i det som har skjedd. Dette korresponderer med den østerrikske psykiateren Viktor Frankls logoterapi. Jøden Frankl tilbrakte tre år i konsentrasjonsleirer under 2. verdenskrig. I løpet av sin tid i konsentrasjonsleirene fant Frankl ut at det ikke var de som var fysisk best utrustet som hadde størst sjanse for å overleve, men de som hadde en personlig visjon for fremtiden. Og han fant at Nietzsches ord stemmer: «Den som lever med et 'hvorfor', tåler ethvert 'hvor-dan'». ²⁰ Det viktigste for mennesket er ifølge logoterapien ikke å søke lyst eller unngå smerte, men å finne en mening i livet. Frankl hevder at:

*En som er seg bevisst at hans liv har mening, mestrer praktisk talt alle vanskeligheter.*²¹

Noen av Vietnamveteranene jeg møtte i Portland hadde selv funnet veien til et meningsfylt liv.

Det jeg har gjort kan jeg ikke forandre eller løpe fra. Det må jeg leve med. Men jeg kan gjøre noe meningsfylt med det jeg har igjen av livet.

Bob (57) valgte å bruke sine krefter og de økonomiske midler han rådde over til å hjelpe mennesker i fattige land. Resultatet var et bedre liv, både for ham selv og for andre.

Ytre støtte og anerkjennelse

Generalinspektør for Hæren, Robert Mood gikk ut i media i juni 2006 og gjorde oppmerksom på at dersom Norge sender FN-soldater til Sudan, kan disse komme til å møte barnesoldater i kamper. «Så lenge norske soldater er i sin fulle rett til å forsvare seg, må ansvarlige politikere stå opp og støtte dem», var Moods budskap.²² Forsvarsminister Anne Grete Strøm-Erichsen fulgte opp med følgende vurdering: «Vi kan ikke vike tilbake av frykt for å støte på barnesoldater. En tolvåring med våpen i hånd er å regne som soldat, på linje med andre.»²³

²⁰ Frankl 1983, s. 127.

²¹ Ibid.

²² Dagsavisen 28.6.2006.

²³ Bergens Tidende 16.12. 2006.

Strøm-Erichsen uttrykker altså på forhånd den viktige støtte Mood ber om. Men hvordan oppleves det å skyte en tolvåring med våpen i hånd? Basert på de samtaler jeg har hatt med veteraner, som faktisk har blitt tvunget til å skyte barnesoldater, er mitt inntrykk at selv når soldaten var «i sin fulle rett», fører dette til en helt annen emosjonell belastning enn å skyte regulære, voksne soldater. Barn skal være uskyldige, skånet fra krigens redsler. Man dreper ikke barn. Drap på barn er tabubelagt på en helt annen måte enn drap på voksne, og derfor vesentlig vanskeligere å forsvare i ettertid. Jonathan Shay hevder

that moral injury is an essential part of any combat trauma that leads to psychological injury. Veterans can usually recover from horror, fear, and grief once they return to civilian life, so long as «what's right» has not been violated.²⁴

Å skyte barn tror jeg for de fleste vil oppleves å bryte med det vi opplever som rett, uansett.

En av veteranene jeg møtte, er et godt eksempel på dette. Johnny var en «tunnelrotte» under Vietnamkrigen. Vietcong hadde gravd ut svært komplekse underjordiske tunnelsystemer. Tunnelrottene hadde den svært farlige oppgaven med å ta seg inn i disse for å nedkjempe fienden. En dag ble Johnny overrasket dypt inne i en tunnel:

I det jeg entret et nytt rom dukket en ca 10 år gammel pike opp med en pistol. Hun gjorde flere forsøk på å skyte meg, men pistolen klikket. Jeg skjøt henne med min pistol. Like etter dukket en gutt på 10-12 år opp, og forsøkte å skyte meg med en AK-47. Jeg skjøt ham også, så kollapset jeg gråtende på gulvet, og lå der inntil de andre fant meg.

Johnny var ikke i tvil om at dersom han ikke hadde skutt, ville han blitt drept av barnesoldatene. Likevel slet han voldsomt med skyld og med skam. Skyld og skam er for øvrig noe som går igjen hos mange med PTSD.

Skyld kan være *legitim*. Man visste at det man gjorde var galt, men gjorde det likevel. At dette resulterer i skyldfølelse, er en fullstendig normal og sunn menneskelig reaksjon. Noen av veteranene jeg møtte, levde med legitim skyld. En døende veteran sa følgende til meg:

Jeg håper jeg møter noen av dem jeg drepte «på den andre siden». Ikke for å be om unnskyldning for det jeg har gjort, for det går ikke an. Men jeg håper å kunne fortelle dem hvor lei jeg er for det som skjedde.

Mange veteraner med PTSD sliter også med hva man kan kalle *illegitim skyld*. Eksempelvis kan det å skyte barnesoldater forsvares etisk. Likevel kan man, som Johnny, føle skyld og skam i ettertid. Skyldfølelsen har flere funksjoner. Yael

²⁴ Shay 1995, s. 20

Danieli, som hovedsaklig har jobbet med Holocaust overlevende og deres barn og barnebarn, har observert fire «eksistensielle» funksjoner av skyld.²⁵

1. *Å benekte hjelpeløshet.* Skyld kommer ofte fra et behov for å ha kontroll, et trekk som ofte følger med PTSD. En total mangel på kontroll oppleves under den traumatiske opplevelsen som leder til PTSD. Nye truende situasjoner kan unngås ved å ha kontroll. Når man ser tilbake på tidligere hendelser kan man også på ulike vis overdrive hvilken grad av kontroll man hadde, og slik gi seg selv ansvar og skyld man i realiteten ikke hadde.
2. *Å holde de døde i live ved å gjøre dem alltid nærværende i tankene.* Dette kan gjelde falske kamerater, eller mennesker man selv tok livet av.
3. *Å opprettholde lojalitet til de døde.*
4. *Å bekrefte at verden fremdeles er en rettferdig plass hvor noen (selv om det bare er den skyldtyngede overlevende alene) føler skyld for hva som skjedde.*

Skyld er et stort tema i livene til svært mange av de veteranene jeg møtte som sykehusprest i Portland. Skulle norske soldater komme opp i situasjoner som Mood beskriver, tror jeg faren er stor for at dette vil ha en traumatisk effekt på soldatenes liv. I tillegg til den hjelp og støtte Forsvarets eget apparatet kan bidra med, vil det etter mitt skjønn være av avgjørende betydning at den politiske ledelse går ut og klart og utvetydig støtter soldatene.

Den amerikanske nasjonen har i ettertid erkjent at man behandlet veteranene fra Vietnam på en skammelig måte. Soldater som mot sin vilje var beordret ut i tjeneste for sitt land, ble fordømt på det sterkeste. De mange bøker og filmer som har dokumentert dette, har ført til en ny forståelse i det amerikanske folk. Selv om mange i dag er imot krigen i Irak, støtter de soldatene. Når Jim kunne fortelle meg at han ble tilbudt å bytte plass fra økonomiklasse til 1. klasse da han iført sin uniform fløy hjem fra Irak med et sivilt flyselskap, var det ingen enestående historie. Andre veteraner forteller at de på konserter og andre kulturarrangementer ble bedt om å reise seg og motta publikums hyllest. I dagens USA klandrer man ikke soldatene for en krig landets politiske ledelse har besluttet. Man forstår at soldatene faktisk gjør sin plikt og tjener sitt land der de er. Så kan man alltid være uenig i saken – krigen, og rette kritikken mot riktig instans. (Hva med Norge?)

Strøm-Erichsen er forbilledlig tydelig når hun støtter norske soldater ved eventuelle kamphandlinger mot barnesoldater. En slik ubetinget støtte tror jeg dessverre ikke alltid norske styrker har erfart at de har fått fra den politiske le-

²⁵ Shay 2002, s. 80.

delse som sendte dem ut. Under krigen mot Jugoslavia i 1999 fikk norske besetningsmedlemmer på AWACS-fly utdelt informasjon om hvordan de skulle forholde seg dersom de ble skutt ned og tatt som krigsfanger. I disse flyene hadde man god oversikt over hva som skjedde i luftrommet. Fiendtlige fly ble skutt ned, mål ble bombet og krigen var et utvilsomt faktum. Belastningen var stor, både for dem som fløy og deres familier. Når så statsminister Bondevik benektet at man var i krig førte det til vonde følelser; et lite «Dolchstoss von hinten» i stedet for den moralske støtte man trengte.

I sine råd om hvordan vi personlig og kollektivt som samfunn kan møte veteraner som vender hjem, lister Grossman opp hva han kaller «Three Gifts You Can Give Returning Veterans: That Will Last Them a Lifetime...». Gavene er «understanding, affirmation and support».²⁶

For Grossman betyr «understanding» her ikke sympati, empati, trøst eller emosjonell analyse, men at man forsøker å forstå og respektere noen av de sannheter som de returnerende veteraner har lært og erfart. Og han holder frem en viktig sannhet:

The truth is that every combat veteran knows, regardless of conflict, is that war is about combat, combat is about fighting, fighting is about killing and killing is a traumatic personal experience for those who fight.²⁷ Please accept that there is a deep contextual gap between you both because you were not there. This chasm is difficult to bridge when veterans attempt to relate their personal war experiences.²⁸

Denne kløften tror jeg svært mange norske veteraner har erfart. Folks reaksjoner og manglende forståelse fører ofte til at man lukker seg.

«Affirmation»: Hvorvidt du personlig var for eller mot krigen spiller ikke noen rolle lenger når veteranen vender hjem. Avgjørelsen om å sende styrkene ble tatt av regjeringen og Stortinget i henhold til våre demokratiske spilleregler. «More than anything else, the greatest gift you can personally give returning veteran is a sincere handshake and the words from you that ‘they did the right thing, they did what we asked them to do and that you are proud of them’».²⁹

«Support»: Grossman trekker her frem et trekk som vi kjenner igjen i forbindelse med sorg. Umiddelbart etter dødsfallet til en som står en nær, blir man gjenstand for stor oppmerksomhet og får mye støtte. Så stilner det gradvis av. Når man virkelig trenger støtte, er den oppbrukt. Å vie veteranen et øyeblikks

²⁶ Grossman 2004, ss. 332-340.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid. s. 334.

²⁹ Ibid.

oppmerksomhet dersom ens stier krysses senere i livet, og stille enkle spørsmål om hvordan han har det, høres banalt ut, men det kan bety mye.

Den støtte som ytes, så vel fra den politiske og militære ledelse som fra folket, er etter mitt skjønn av uvurderlig betydning. Ikke bare dersom våre soldater møter barnesoldater, men ved alle skarpe oppdrag. Land som USA og Storbritannia har tradisjon for, med Vietnamveteranene som unntaket, at befolkningen støtter sine soldater.

Et resultat av at de kulturelle forskjeller som finnes mellom Norge og USA, er at uttrykksformene ofte er ulike. Norge har heller ikke militære tradisjoner som USA eller Storbritannia. Spørsmålet er derfor om en slik utvetydig støtte er tenkelig i Norge? Er scener som beskrevet med nylig hjemvendte amerikanske soldater noe vi kan se for oss i Norge? Jeg stiller meg tvilende til om det finnes en reell forståelse i det norske folk for at soldatene som sendes ut faktisk tjener sitt land og folk, eller at de ivaretar «norske interesser hjemme og ute».³⁰ Støtten må derfor sannsynligvis hentes i veteranforeninger.

Ettersom Forsvaret har drevet internasjonale operasjoner basert på ad hoc avdelinger som ikke eksisterer i den permanente styrkestrukturen, lar dette behovet seg ikke dekke ved hjelp av avdelingsvise veteranforeninger. Det er i dag kun H M Kongens Garde og Telemark bataljon som har etablerte veteranforeninger av en type som er vanlige i utlandet.³¹

Løsningen blir derfor å etablere et tett samarbeid med de frivillige veteranorganisasjonene som igjen vil drive kameratstøtte.

Betydningen av ritualer og kollektiv bearbeidelse av sorg og traumer

På et stabsmøte med Mental Health staben i PVAMC, ble det tatt opp at terapi alene ikke syntes å fungere for en del veteraner. Man så et behov for å utvikle ritualer som kunne ha en funksjon i bearbeidelsen av sorg og traumer på en måte som ikke var mulig ved vanlig terapi. Etter mitt syn pekte man på noe viktig. Sykehusprestene ved VA i Portland jobbet sammen med veteranene for å utvikle individuelt tilpassede ritualer. Og vi erfarte at det virket.

I amerikansk militærkultur blir åpenlyse uttrykk for sorg sett som svakhet. Mottoet har vært: «Don't get sad, get even!» Man skulle omsette sorgen i raseri, og bruke denne energien til å hevne tapet. Dette er neppe en god måte å bearbei-

³⁰ Forsvarssjefens beslutningsnotat nr 9/2005 – Forsvarets ivaretagelse av veteraner, s. 1.

³¹ Forsvarssjefens beslutningsnotat nr 9/2005 – Forsvarets ivaretagelse av veteraner, s. 2.

de sorg på. I andre land, som for eksempel Israel, er man seg bevisst å gi sorgbe-
arbeidelse rom, noe jeg også vil hevde er tilfelle i Norge.

Gjennom hele boken *Achilles in Vietnam* argumenterer Jonathan Shay for at
helbredelse av traumer og sorg avhenger av

*communalization of the trauma – being able to safely tell the story to someone who is lis-
tening and who can be trusted to retell it truthfully to others in the community.*³² Etter
kampene, så snart det er trygt for alle å sove, er det også trygt å sørge, og enheten bør
gjøre dette sammen, med enhetens direkte ledere som setter standarden med sine egne tå-
rer.³³

Det er en voksende konsensus blant personell som behandler PTSD om at et
hvilket som helst traume vil ha lengre og mer varige konsekvenser hvis det ikke
har vært noen anledning til å snakke om den traumatiske hendelsen, å uttrykke
følelsene knyttet til hendelsen og folkene involvert i den til andre mennesker
eller å oppleve nærværet av sosialt tilknyttede personer som ikke vil la en gå
gjennom dette alene.³⁴

Ved tidligere kriger ble soldatene av naturlige årsaker holdt sammen en tid
etter at kampene tok slutt. Det tok tid å få sendt dem hjem. Dette gav dem mu-
lighet til å dele erfaringer med hverandre, støtte hverandre og slik bearbeide
traumatiske opplevelser. Fra og med Vietnamkrigen endres dette. Soldatene kan
være i kampsonen en dag og hjemme den neste, og slik miste man muligheten til
en kollektiv bearbeidelse av deres erfaringer. Shay hevder at:

*Thwarted, uncommunalized grief is a major reason why there are so many severe long-
term psychological injuries from the Vietnam war.*³⁵

De falne ble raskt tatt hånd om, og når liket forsvant slagmarken røk sorgarbei-
dets tråd i sin oppstart. Denne erfaringen har blitt utnyttet av andre nasjoner. Et-
ter Falklandskrigen ville det vært enkelt for britene å fly sine soldater hjem, men
man valgte en lang, kjedelig og terapeutisk tur over Atlanterhavet.

Utbygging av et organisert støtteapparat.

I dag har man i det amerikanske VA et bredt utbygd system som tar vare på ve-
teranenes fysiske og psykiske helse. Pr. februar 2006 hadde VA 235 974 lønnete
ansatte. I tillegg kommer et stort antall frivillige arbeidere. I 2005 ble 587 000

³² Shay 1995, s. 4.

³³ Shay 2002, s. 81.

³⁴ Ibid., s. 55.

³⁵ Ibid., s. 68.

pasienter innlagt til behandling på VAs sykehus, mens «outpatient clinics» hadde 57,5 millioner konsultasjoner.³⁶ Etableringen av dette systemet er et resultat av en prosess med som har vært drevet frem av veteranene selv, og den går helt tilbake til tiden etter 1. verdenskrig. Det totale budsjett for 2007 er på svimlende 80,6 milliarder dollar, eller rundt 500 milliarder norske kroner!³⁷ Man har et bredt tilbud til veteranene, både hva fysisk og psykisk helse angår, terapi og undervisning for grupper, individuell terapi, familieterapi. Man tilbyr kurs for ektefeller/samboere hvor man både driver undervisning om PTSD og har åpne samtaler om hvordan PTSD kan virke inn på relasjoner. Det kjøres Pre- og Post Deployment Groups, PTSD Symptoms Management Groups, hvor veteranene lærer om PTSD, og hvordan de kan redusere symptomene på PTSD som for eksempel hyperårvåkenhet.³⁸

På min siste arbeidsdag i PVAMC ble jeg stoppet av en veteran som, etter en rask titt på mitt ID-kort, sa følgende: «Tusen takk for det dere gjør for oss. Uten dere hadde jeg ikke vært i live.» Jeg hadde aldri sett mannen før, så det handlet ikke om meg, men om det systemet som tar vare på dem som har tjent sitt land.

Eller som en annen veteran sa da han trengte helsetjenester: «Jeg har ofret blod for dere. Nå får dere anledning til å betale tilbake til meg.» Ordene var ikke uttrykk for at han var kravstor. I likhet med de fleste var han dypt takknemlig for den hjelp han fikk. Men han følte også at han *fortjente* det. Han hadde gjort sin plikt, tjent sitt land, og ofret blod. Da var det bare rett og rimelig at «systemet tok vare på ham».

Langt de fleste veteranene jeg møtte, uttrykte at de ble tatt godt vare på og at de var takknemlige for dette. Men intet system klarer å ta vare på alle. Jonathan Shay forteller i boken *Odyseus In America* om en av dem som ikke ble fanget opp av sikkerhetsnettet. «Doc», en høyt dekorert veteran opplever ikke å bli trodd av systemet (VA) og får avslag på søknad om PTSD-relatert uføretrygd. Doc opplever at andre hevder å sitte på den totale sannhet, nemlig at hans krigstjeneste ikke hadde skadet ham, men kun hans eget rusmisbruk. Et misbruk som startet etter ekstreme påkjenninger under Tet-offensiven. Fortvilelsen, sinnet og ydmykelsen over at verdien av hans innsats, slik han ser det, blir offisielt forkastet av VA, fører ifølge Shay til at han tar sitt eget liv.

³⁶ www.va.gov/opa/fact/vafacts.asp.

³⁷ Kilde: www.va.gov/budget/summary/1514Chapter1.pdf.

³⁸ VA Maryland Health Care System: <http://mdngfamilysupport.com/09.pdf>.

Et norsk VA

Går man inn på nettsider drevet av norske veteraner vil man finne at et antall norske veteraner har følt seg dårlig ivaretatt. Opprettelsen av den norske veteranadministrasjonen (VA) 1. februar 2006 er etter mitt skjønn et meget viktig tiltak for bedre ivaretagelse av våre veteraner.

I Forsvarssjefens beslutningsnotat nr 9/2005 heter det blant annet:

Forsvaret har de siste årene endret karakter fra å være et nasjonalt nødvergeinstrument for eksistensforsvar på eget territorium, til å i større grad bli et stående og anvendbart forsvar for ivaretagelse av norske interesser hjemme og ute. Denne utviklingen må vi anta vil fortsette. En slik dreining medfører blant annet at Forsvaret til enhver tid har personell som tjenestegjør i skarpe operasjoner utenfor Norge. Dermed vil vi etter hvert få et betydelig antall veteraner med aktiv tjeneste bak seg, hvorav noen vil trenge oppfølging av ulik art også etter at de har forlatt Forsvaret (...) Forsvarssjefen har derfor besluttet at Forsvarets evne til å følge opp sine veteraner må forbedres, og bringes mer på linje med det andre land med ekspedisjonsrettede forsvar gjør.³⁹

Notatet understreker for øvrig at VA primært skal ha ansvar for «delen av veterankorpset som utgjøres av personell som ikke har fast ansettelsesforhold og/eller til daglig tjenestegjør i Forsvaret.»⁴⁰ Flere andre tiltak for ivaretagelse av veteranene listes opp, blant annet etableringen av NMP (Nasjonal militærmedisinsk poliklinikk). I notatet understrekes det at det er av avgjørende betydning at veteraner som allerede har fått dokumentert psykiske senskader raskt gripes tak i og at:

Psykiatrisk ekspertise skal hentes fra alt personell under FSAN/Kontor for Psykiatri og stressmestring, også de enheter som overføres til dette kontor i forbindelse med overføring av garnisonshelsetjenesten.⁴¹

Ordlyden i dokumentet etterlater ingen tvil om at man tar ansvaret for oppfølging av veteranene meget seriøst. Beslutningen ble da også som man kunne vente, hilst med glede av veteranorganisasjonene. Informasjonssjefen i FN-veteranenes landsforbund, Lars Reiersmark, uttalte: «Vi har nådd et av våre store mål, nemlig at Forsvaret skal ta bedre vare på veteranene.»⁴²

VAs overordnede målsettinger er meget ambisiøse:

Forsvaret veteranadministrasjon (VA) skal være Forsvarssjefens rådgivende organ i alle spørsmål som angår veteransaker. VA skal på vegne av Forsvaret være det overordnede kontaktpunkt for veteraner som søker kontakt med Forsvaret. VA skal ivareta og koordinere alle tiltak som berører veteraner og veteranvirksomheten og er på vegne av FST

³⁹ Forsvarssjefens beslutningsnotat nr 9/2005 – Forsvarets ivaretagelse av veteraner, s. 1.

⁴⁰ Ibid. s. 2.

⁴¹ Ibid.

⁴² «Forsvaret oppretter veteranadministrasjon»Forsvarets felles intranettportal 1.2.2006.

«Krig er farlig...» Oppfølging av veteraner etter internasjonale operasjoner

koordinerende myndighet for bruk av Forsvarets samlede ressurser i behandling av veteransaker. VA skal ha et nært samarbeide med de frivillige veteranorganisasjonene.⁴³

Videre heter det:

Veteranadministrasjonen (VA) skal gjøre det lettere for alle som har tjenestegjort i utlandet, enten de er stadig tjenestegjørende eller har sluttet i Forsvaret, å komme i kontakt med riktig instans hvis de har spørsmål av medisinsk, økonomisk eller juridisk art. Formålet er å sammenfatte alle disse instansene under en koordinert ledelse.⁴⁴

Spørsmålet blir da om det å opprette et kontor med tre til fem fast ansatte⁴⁵ til å bemanne e-post og telefon, er tilstrekkelig til å sørge for et fullverdig tilbud til de rundt 100 000 personer i Norge som har tjenestegjort for Forsvaret i utlandet?

Riktignok har Norge et meget godt utbygd offentlig helsevesen som er tilgjengelig for alle, i motsetning til for eksempel USA. En rekke av de helsetilbud som det amerikanske VA tilbyr sine veteraner, er allerede tilgjengelige i det norske helsevesen. En direkte sammenlikning mellom de norske og amerikanske VA-variantene er derfor lite hensiktsmessig. Når man henviser til at det sivile helsevesen skal betjene norske veteraner, gjøres det derfor med en viss rett:

Norge har ett helsevesen som skal betjene alle. Både soldater, brannmenn, kongelige og alle andre. Forsvaret skal ikke ha et parallelt og komplett helsevesen, men en rimelig spesialisert kompetanse og kapasitet for å gjøre det vi vil være best til. Når en veteran mottas av helsevesenet og ikke føler seg prioritert og ikke forstår, er det en subjektiv opplevelse. Mange andre grupper i samfunnet vil føle det samme.⁴⁶

Artikkelforfatteren søker å balansere bildet, og peker blant annet på at flertallet av dem som har vært ute vil anbefale erfaringen til andre. Spørsmålet er likevel om ikke artikkelen går for langt i alminneliggjøringen av det å være ute i skarpe operasjoner. Min påstand er at militær tjeneste i skarpe, internasjonale operasjoner er vesentlig forskjellig og ikke sammenlignbart med tjeneste hjemme. Denne erkjennelse er en del av begrunnelsen for det omfattende tilbud som ytes av VA i USA. At vi tidligere hadde egne tilbud for veteraner, som Oslo militære sykehus og Bæreasenteret, tolker jeg som et tegn på at man tidligere har sett at veteranene utgjør en spesiell gruppe, med behov som det sivile helsevesen i begrenset grad er i stand til å dekke.

Når psykologer og annet personell tilknyttet VA tjenestegjør ute, er det ikke bare for å tjene sitt land, men også fordi man ser at dette gir en helt nødvendig forståelse av veteranene og aksept hos dem. Et antall av de ansatte er selv vete-

⁴³ «Veteranadministrasjonen» Forsvarets felles intranettportal 8.2.2006.

⁴⁴ «Veterankontor – endelig» Forsvarets felles intranettportal 31.1.2006.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ «Hvordan ivaretas veteranene?» Forsvarets felles intranettportal 28.8.2006.

raner. Den kontekstuelle kløften Grossman peker på at finnes mellom «oss» og veteranene, eksisterer derfor ikke for disse personene. I kraft av sin erfaring har de en troverdighet og innpass hos veteranene som jeg observerte at andre terapeuter ved PVAMC ikke hadde. Disse slet med i noen tilfeller med å få veteranene til å åpne seg og fortelle om sine traumatiske erfaringer, selv om de var villige til å lytte på en respektfull og fordomsfri måte. Problemet for veteranen var en erfart sannhet om at de ikke forstod det han fortalte. Kløften kan oppstå selv mellom soldater. Da opptøyene i Kosovo i 2004 fant sted, var en del av soldatene hjemme på permisjon. Disse returnerte først etter at den verste uroen hadde lagt seg. Mange av soldatene hadde holdt sammen i rundt halvannet år. Noen av soldatene som returnerte fra Norge ble derfor svært overrasket da de opplevde at det hadde oppstått et skille mellom dem og de som hadde vært der hele tiden. Mangelen på en *vesentlig* felles referanse skapte et skille.

John var medlem av spesialavdelingen The Delta Force under Vietnamkrigen. Han dro fra USA som en ung mann med sunne verdier. Som soldat i Vietnam var han i fremste linje i en skitten krig. Hans avdeling begikk tortur og drap, noe også han var involvert i. Vel hjemme igjen begynte han å reflektere over hva han hadde vært med på, noe som resulterte i en livskrise. Han fikk også diagnosen PTSD. John studerte til teologi, og er i dag prest i den episkopale kirke i USA. Men han har også en bijobb i VA. Hans fortid gir ham en troverdighet som gjør at han får innpass og er i stand til å hjelpe enkelte veteraner andre terapeuter ikke når fem til. Med dette litt ekstreme eksempelet mener jeg på ingen måte å si at kun personer som selv har erfaringer fra internasjonale operasjoner er i stand til å hjelpe våre veteraner. Hva jeg vil hevde er at veteranene utgjør en spesiell gruppe. Jeg tror ikke deres behov kan dekkes kun ved det sivile helsevesen, men at et eget tilbud må på plass for dem.

Forsvarssjefen peker på at vi i Norge vil få et betydelig antall veteraner med aktiv tjeneste bak seg, og at Forsvarets evne til å følge opp veteranene må forbedres og bringe mer på linje med det andre land med ekspedisjonsforsvar har. Nye, skarpere operasjoner vil etter all sannsynlighet føre til at flere norske soldater får problemer.

Tilbudet i andre land med ekspedisjonsforsvar er, som nevnt, betydelig mer omfattende. Jeg tror en setning i Forsvarssjefens beslutningsnotat fremdeles har gyldighet: «De tiltak som er iverksatt innenfor oppfølging av veteraner er således gode, men de er ikke tilstrekkelige i forhold til behovet.»⁴⁷ Jeg velger å se

⁴⁷ Forsvarssjefens beslutningsnotat nr 9/2005 – Forsvarets ivaretagelse av veteraner, s. 1

«Krig er farlig...» Oppfølging av veteraner etter internasjonale operasjoner

etableringen av det norske VA som en god begynnelse for en bedre oppfølging av våre veteraner, og venter i spenning på fortsettelsen.

Referanser

American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 4th ed. 1994

Ciarrocchi, Joseph W, *A Minister's Handbook of Mental Disorders*. Integration Books New York 1993

Duke, H.O., *Where is God When Bad Things Happen?* Bangalore: St Paul Press, 1991.

Frankl, Viktor E., *Livet har mening*. Tanum-Norli Oslo 1983

French, Shannon E. "The Code of the Warrior". *PACEM*. Vol. 6:1: 5-16. 2003

Fuller Rogers, Dalene. *Pastoral Care for Post-Traumatic Stress Disorder. Healing the Shattered Soul*. New York: Haworth Press. 2002.

Grossman, Dave. *On Killing – The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. Boston: Little, Brown and Company. 1995.

Grossman, Dave. *On Combat – The Psychology and Physiology of Deadly Conflict in War and Peace*. PPCT Research Publications 2004.

Iraq War Clinician Guide. 2nd Edition. June 2004. Department of Veteran Affairs. National Center for PTSD.

Jung,C.G., *Psychology and Religion*. London: Yale University Press, 1939.

Medical Journal of Australia, Volume 178, June 2003: «Debriefing: Care and sympathy are not enough»

Naparstek, Belleruth, *Invisible Heroes - Survivors of Trauma and How They Heal*. New York: Bantam Bell. 2006.

Shay, Jonathan. *Achilles in Vietnam – Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York: Touchstone. 1995.

Shay, Jonathan. *Odysseus in America – Combat Trauma and the Trials of Homecoming*. New York: Scribner. 2002.

The New England Journal of Medicine 2004; 351:13-22, Jul 1, 2004: «Combat Duty in Iraq and Afghanistan, Mental Health Problems, and Barriers to Care»

English Summary

In this essay the author discuss some of the factors that cause PTSD, measures that can reduce the risk of developing PTSD, and some of the ways to support and help veterans returning from international operations.

Geir Sigurd Svendsen

Geir Sigurd Svendsen (1962). Prest ved Luftforsvarets skolesenter Kjevik. Prest i Forsvaret siden 1992. Sykehusprest ved PVAMC i Portland, Oregon USA 2005-2006. Feltprest i KFOR IX i Kosovo 2004. E-post: geisvendsen@mil.no. Adresse: Søm terrasse 2, 4637 Kristiansand.

Ensomhet – gave og mysterium

AV PATER ARNFINN HARAM O.P.

Merkelig nok er vår vestlige kultur preget av sterk individualisme og frykt for ensomhet på samme tid. Når en ser nærmere etter, er det likevel en logikk i det hele. Den moderne individualismen handler om enkeltmenneskets frikobling fra alt som unødig hindrer personens livsutfoldelse og selvrealisering. Det er ikke dermed et ja til ensomheten som noe verdifullt. Tvert i mot er det viktig å bruke den maksimale friheten til å sette sammen sitt liv så innholdsrikt og mangfoldig som mulig. Underholdning, fritidsaktiviteter, kulturaktiviteter, sosialt liv, uteliv, reiser, opplevelser – alt i stadig større mengde og i stadig større tempo. Det gjelder om å ha en så god økonomi som mulig slik at en kan hindre dødtid og lett kunne variere sin livsnyttelse.

Hedonistisk individualisme – kvasi-ensomhet

For det dreier seg i høy grad om livsnyttelse. En mer eller mindre kultivert hedonisme. Det er ikke vanskelig å forstå dette på bakgrunn av tidligere tiders knappe resurser, strenge etiske og religiøse kodekser og autoriter og et sterkt fokus på samfunnspliktene. Samfunnet skulle bygges, framskrittet skulle virkeliggjøres. Mange samfunn av vår type er kommet i en slags metthets-situasjon; toppen er nådd for de brede lag av befolkningen, nesten alle er blitt en bedrestående middelklasse – og i verdensmålestokk en absolutt overklasse. Da inntreer en slags lett kynisme som ikke har så store skrupler med en smule egoisme. Igjen: reaksjonen på en altfor snusfornuftig puritanisme, ikke minst i protestantiske kulturer, er forståelig. Nå skal en ta igjen det forsømte og nyte paradisetts frukter. En ensomhet som fordrer fordypning, selvbeherskelse og tålmodighet, blir vanskelig for det rastløse, hedonistiske individet. – Nå er jeg fri, nå må jeg utnytte mulighetene maksimalt, slik synes livsfølelsen å være.

At denne hedonistiske individualismen ofte fører til en negativ ensomhet, er en annen sak. Mange mennesker som ikke greier å leve opp til de høye kravene om lykke og livsutfoldelse, blir ofte usynliggjort i vår kultur. Men de er der og

blir ikke færre. Også de som lykkes, møter ofte veggen på ett eller annet tidspunkt i livet; ofte i forbindelse med livskriser, samlivsbrudd, sykdom og død. Den individualistiske velferdsstaten kan, tross sin iherdige optimisme, ikke fjerne den grunnleggende lidelse i livet. Mennesket forblir sårbart, dødelig – ja, nettopp ensomt. Det må erkjenne at fellesskap og kommunikasjon mellom mennesker er vanskelig over tid og at rent utvendige tiltak og resurser ikke kan bøte på det. Hedonismen innhentes før eller siden også av «tilværelsens utholdelige letthet» og av det en har kalt «seierens melankoli». Når man har oppnådd alt, har man likevel ikke alltid oppnådd kjærlighet, enhet, trofasthet og medfølelse. Det kan nemlig bare vinnes ved at en oppgir noe av sin frihet og våger å hengi seg til andre og til noe som er større enn en selv. Å oppgi, ofre, hengi seg og forplikte seg – det virker som fryktelige trusler for mange mennesker i dag.

Derfor trenger vi å gjenoppdage at en positiv ensomhet er nødvendig for å finne veien til seg selv, til andre og til Gud. Dette har både et teologisk/antropologisk aspekt og et praktisk/asketisk – med den kontemplative ensomheten som mål.

Ensomheten – veien til menneskelig integritet

I vår fase av moderniteten, postmoderniteten, har en på et vis oppgitt tanken på det suverene individet, hvilende i sin egen rasjonalitet. En har innsett, for ikke å si erfart, at det abstrakte, rent rasjonelle mennesket, frigjort fra alle bånd og tradisjoner, er en illusjon. Så abstrakt kan ikke mennesket være. Det fullstendig fristilte mennesket blir nihilistisk, tomt – fordi det mister kontakten med det konkrete livet. Det postmoderne mennesket bryr seg ikke så mye om universelle sannheter og ditto plikter. Det er ikke en elev av Immanuel Kant. Det vil nettopp oppleve livet som noe konkret tilfredsstillende – og mener at det kan lage sin egen, praktiske livsfilosofi, sammensatt av de mest ulike tradisjoner og elementer. Det konstruerer sitt eget liv, det skaper seg selv, hele tiden. Derfor ender det med å ikke være så opptatt av at det har en personlighetskjerne eller en grunnleggende identitet. Det er et flytende menneske som likesom vannet kan trenge inn over alt og tilpasse seg alle slags omgivelser.

Dette er et helt annet perspektiv enn det kristne og det tradisjonelt humanistiske, slik vi kjenner det både fra antikk filosofi («kjenn deg selv») og fra jødedom og kristendom (og også fra Islam). Kristen antropologi regner med at mennesket er en *person*; skapt av Gud i hans bilde og som del av hans plan. Ikke bare «mennesket» som art, men hvert enkelt menneske er Guds skapning.

Du så meg da jeg var et foster, i din bok var alt skrevet opp; mine dager fikk sin form før

en eneste av dem var kommet (Ps 139,16).

Det er i kontinuitet med seg selv, tross alle forandringer og all utvikling, fra fosterstadiet via døden til evigheten. Personens «kjerne» ligger i samvittigheten eller i «hjertet», som et indre sentrum og som en sammenfatning av hva vi er; emosjonelt, moralsk, kroppslig og sosialt. Livskunsten ligger i å være trofast mot denne enheten i sitt eget liv. Vi har et *kall*; å bli det vi er. Kristus, som selv er en guddommelig person (Sønnen /Ordet, den andre person i Treenigheten) som har tatt opp seg en menneskelig person (Jesus fra Nasaret), frigjør oss fra det som vil splintre oss (djevelen er *diabolos* – den som skiller, «kaster fra hverandre»). Kristus «heler» oss og fører oss tilbake til det vi er skapt til å være.

Fordi vi er skapt og nyskapt i Guds bilde, må hele vår personlighet være forankret i Gud. Særlig i Salmenes bok finner vi dette bildet, konkretisert i salmistens liv. Med hele sin eksistens – kropp og sjel, venner og fiender, sorger og gleder, håp og fortvilelse – er den bedende fullstendig henvendt til Gud. Guds-menneskets liv kan være som en brusende elv; i fosser og stryk, kastet utfor styrtinger og berghamrer, men stadig på vei mot de dype og brede leier, som en flod av fred.

Salig er den som er hel i sin ferd, som følger Herrens lov (...) han er lik et tre plantet ved rennende bekker. Det gir sin frukt i rette tid, og løvet visner ikke på det (Ps 119,1; Ps 1, 3)

Det menneskelige liv medfører mange oppgaver og initiativer; sosialt, kulturelt, politisk. Men det kan bare bli konstruktivt dersom vi arbeider på vår egen personlige integritet. Noe av problemet i dagens samfunn er at vi flykter fra dette arbeidet og tror at aktiviteter og tiltak alene kan bygge en menneskelig sivilisasjon. Men det blir som å arbeide med en brøddeig uten gjær. Det blir ikke mat, det blir ikke næring hverken for oss selv eller for andre.

I vårt samfunn er ideologiene døde. Vi har frigjort oss fra kristendommen og de store, åndelige tradisjoner. Men vi har ikke funnet noe egentlig nytt meningsinnhold. Vi mangler en bærende filosofi. I en slik situasjon er kanskje det beste vi kan gjøre, å vende tilbake til det grunnleggende: Å bli integrerte mennesker. Vi kan alle arbeide med oss selv. Gjennom oss kan så våre omgivelser komme på sporet av de store spørsmålene: Hvem er jeg? Hvor kommer jeg fra? Hvor går jeg? – og begynne å søke holdbare og utprøvde svar og veier. Formelen er: Tilbake til utgangspunktet. Til det integrerte mennesket. Til ensomheten. Kanskje er det derfor vi flykter fra ensomheten? Fordi vi flykter fra oss selv? Ensomheten tar fra oss alt «stasjet» som vi tyr til for å skjule tomrommet etter vår tapte sjel. I ensomheten ser vi sannheten om hvem vi er – og hvem vi skal være. Som den fortapte sønn i evangeliet (Luk 15). Når hele hans kunstige sosiale liv var oppbrukt og han satt ensom i «svinestien», som en uren, det vil si som et «ikke-

menneske», da «kom han til seg selv» og sa: «Jeg vil stå opp og gå til min far...» Så begynte han for alvor på veien tilbake til seg selv. Hjemveien.

Ensomheten – en praktisk livskunst

Denne veien er det kristne livets vei. Den radikale gjennomføringen av dette løpet er det vi finner ikke minst i det kristne klosterlivet og i ørkenfedrenes liv. Som en slags fortettet og tydeliggjort versjon av det som er alle kristnes kall. Det er den kristne askesens vei. Askese betyr ikke livsfornektelse, men rett og slett «øvelse». Noe må riktignok fornektes, men ikke fordi det skal bli borte eller er ondt i seg selv. Det skal bare komme på rett plass i helheten. Askese er et begrep fra idrettens verden («trening»); idrettsmannen må ha en sterk kropp, men den må styrkes og styres slik at effekten blir maksimal. Gud har skapt oss med kropp og sjel, med livsapatitt, med lidenskaper og begjær. Vi er ikke «grønnsaker», vi er levende mennesker, erotiske vesener, villet slik av Gud! Men en bil med sterk motor krever en god fører som vet hvor både gassen og bremsene sitter, og som har et godt grep om rattet!

Ensomheten er en vesentlig del av den kristne askesen. Tilbaketrekingen til ørkenen, til fjellet, «til et ensomt sted», til ditt eget rom («lønnskammeret»). I klosteret er det en del av anlegget som er «klausur»; det avstengte, reserverte stedet bare for kommuniteten. Og innen klausuren er det enda en klausur, i alle fall i dominikanernes kloster: cellen. Der er det egentlig bare du selv som har rett å oppholde deg; stedet for å sove, studere, be; stedet der du skal slippe å si: «unnskyld, det passer ikke med besøk nå». Stedet der ensomheten er privilegert. Å gå i kloster, vil ikke minst si å lære seg å være alene («munk» – av *monos*: den som er enslig). Ur-munken er eremitten, eneboeren. Men det er en del av klosterkulturens visdom at eremitt får man bli først når man har lært seg å leve i fellesskap. Arrogant forakt for de andre, uløste personlige problemer, sur misnøye med verden (misanthropi) skaper ingen god ensomhet. Ensomheten forutsetter en dyp solidaritet med alle mennesker, ja, med alle skapninger. Man trekker seg tilbake for å erfare og leve ut en enhet med sine medskapninger som ligger dypere enn den ytre, synlige kontakten. I ensomheten erfarer du at alle tings og alle menneskers enhet hviler i Gud.

Når du er ensom, vil du nemlig fort merke hva slags indre holdninger og drivkrefter du selv styres av. Da må du prøve å ta et oppgjør med deg selv og gjennomgå en sann *metanoia* (det greske ordet for omvendelse og bot), en virkelig sinnsforvandling. Du slipper ikke unna, for i ensomheten er du omgitt av deg selv på alle kanter. Du kan bare møte Gud – som går gjennom dine stengte

dører. Denne ensomheten kan være selvvalgt, som en del av en privat eller kirkelig anerkjent livsregel, som i klosterlivet. Men det kan også være den ensomheten som blir påført deg; den ensomheten der du kjenner savnet av andre, av det pulserende livet – helt inn til savnet av noen du er særlig glad i. Nettopp denne ensomheten kan bli den mest fruktbare fordi den ikke er kunstig og konstruert. Den er noe som møter deg, uoppfordret, som et kall. Det forutsetter at du forvandler ensomheten fra å være en negativ tvang og byrde til noe du mottar i frihet. Ensomheten og savnet kan du kanskje ikke velge, men du kan velge hvordan du vil ta i mot det. «*Det er til gagn for dere at jeg går bort*», sa Jesus til sine disipler før han forlot dem (Joh 16,7) – også til «den disippel han elsket».

I denne ensomheten lærer du at alt det du elsker og den du elsker, aldri kan bli en «gjenstand» som du selv rår over. «Den andre», ja, selve livet, er dypest sett en gave; noe du bare kan motta av «den andres» frihet. Ensomheten er derfor frihetens og forventningens forutsetning.

Det er også først når din kropp og din sjel orker å leve i denne friheten, at du kan være åpen for det sanne møtet mellom deg og Gud. Han som du ikke kan kommandere, han som heller ikke bryter seg inn hos deg. Han som du bare venter på helt til du hører at han nærmer seg din dør. Han som sier: «*Se, jeg står for døren og banker på...*» (Joh. Åpenb. 3,20). Å være ensom er lære å bli et *lengtende* menneske. Lengselen er kjærlighetens kjennemerke – og kjærligheten er det kontemplative livets mål. Ensomhetens egentlige hensikt.

*

Jeg skriver dette på en prekenreise i Lofoten i Nord-Norge. Forleden dag var jeg en tur ute ved storhavet. Langstrakte, hvite sandstrender omkranset av enorme, svartgrønne fjell, bølgenes rolige rytme når de skyller mot strendene og drar seg tilbake, beitende dyr spredt utover de vide kystslettene, to ørner seiler over meg... Stille sitter jeg – faller inn i det store åndedrettet, Skaperens pust.

Ensomheten – det er gjennom den mennesket kommer i forbindelse med det dypeste i seg selv. Gjennom den kan det merke selve evighetens understrøm i alt som er.

Pater Arnfinn Haram o.p. Prekenbrødrenes Orden (Dominikanerordenen). St Dominikus Kloster, Oslo.

Bokanmeldelser og kommentarer

Hele levra i en bok.?

Rolf-Petter Larsen (2006): *Norske soldater i Kosovo: erfaringer rett fra levra*, Sypress forlag. 287 sider.

Her er «alt» som har med INTOPS med. Erfaringer fra Kosovo med klangbunn fra Libanon, Bosnia, FN og Nato. Det er myter og erfaringer kokt ned til KFOR livet på Kosovo sletta. Det er ikke tvil om at forfatteren har skaffet seg betydelig kunnskap gjennom sine studieopphold i KFOR, samtidig som boka også inneholder mye av forfatterens øvrige kunnskap.

Til tider er det vanskelig å si om det er forfatterens lever som leverer eller «Norske soldater i Kosovo». Her burde det vært klarere skille layout messig. Eneste skille mellom forfatterens Jeg og informantenes Jeg, kan være et anførselstegn. Noen ganger uten slutt, plutselig dukker presiseringen «Jeg (forfatteren)» opp. Det er bra, så det er tydelig at forfatteren selv har kjent dette behovet for presisering. Det skulle bare ha vært mer gjennomført. Hva om alle intervjuene var i kursiv? Slik boka nå framstår, er ikke skille mellom fortelling, erfaring og lærebok tydelige nok.

Jeg leser en bok med beretninger fra flere «leverer». Enkelte beretninger er vel analyserte og strukturert til å påberope seg å være «rett fra levra». Boka blir lærebok, men jeg er litt usikker i hva, siden så mange temaer berøres. Det er gode råd og mye visdom samlet i boka, men dessverre uklart hvor de kommer fra. Det er lagt stor vekt på lederskap i ulike settinger. Det er fra bataljonens daglig liv, via Multinasjonal brigade til KFOR hovedkvarteret.

Er det forfatterens lever som tømmes? «Rett fra levra» gir meg et signal om at her kommer det avfall uten innpakning. En lever filtrerer, skiller ut avfall og sender et produkt nyrenset og friskt videre. Jeg synes det er mange gode råd. De virker nyrensete og friske, tydelig renset gjennom erfaring, lederskap, bearbeiding og vilje til å gjøre ting bedre og klokere. Dette er ikke avfall uten innpakning, heldigvis.

Samtidig synes jeg «avfallstoffet» har en litt for stor plass og dermed får lov til å påvirke det som skulle vært friskt. Fordommer, negative erfaringer er de som beskrives mest og da kanskje avsluttes med et raskt positivt innslag før neste tema innledes med neste negativ erfaring.

Den beste delen av boka er behandlingen av KFOR hovedkvarteret. Mange myter og fordommer tas opp, og behandles ærlig – også med en viss selvvinnsikt. Norsk kultur og tradisjon er ikke nødvendigvis det rette og beste for alle. At enkelte situasjoner og forhold kan være så ille, mellom personer, nasjonaliteter og kulturer. At Lederskap kan utøves på en så for oss uforståelig måte. Det må man faktisk ha vært der for å tro. Det er kanskje derfor jeg likte denne delen av boka best. Situasjoner taes opp, både de som norske er innblandet i og det som foregår mellom andre nasjoners offiserer. Det er reflekterte betraktninger og anbefalte handlingsmønstre. Denne delen bør leses av alle som skal tjenestegjøre ved KFOR HQ, spesielt ettersom de andre norske «lufteplassene» som den norske bataljonen representerte nå er borte. KFOR Hovedkvarteret trenger ikke være slik det beskrives, men kan veldig godt være det. Det varierer fra kontingent til kontingent. Det burde kanskje utarbeides en egen «Survival in KFOR HQ».

Bokas siste del «Noen erfaringer fra tjenesten» er den svakeste. Det er ikke for at noe som står der, er dårlig, eller feil. Delen som handler om forberedelse til lokale forhold er bra og relevant, men bør suppleres med annen litteratur for å gi et enda rikere og dermed riktigere bilde.

Personlig forberedelse, familie og barn, hjemkomst, veteraner. Dette er tema som ikke bare bør henges på tilslutt med noen få sider. I denne boka fungerer det som forfatterens talking points som han brenner for og det er bra. Derfor fortjener det en annen skjebne en å bli bokas appendix, spesielt etter at krangler i KFOR Hovedkvarteret er sitert ord for ord.

Vil jeg anbefale den? Ja, fordi den inneholder mye, men ikke alt, av vår kollektive intops ballast. I perioder veldig bra og engasjerende, andre ganger går sidene tregere. Jeg mener at forfatteren har fått med seg mye av det generelle «Intops»-livet som gjør at temaer og problemstillinger har en gyldighet utover tjenesten i Kosovo. Dette gjør boka verdifull: spesiell innsikt i KFOR og generell innsikt i livet i militære internasjonale operasjoner.

*Kåre Grumstad
Seniorprest i Hæren*

Legitimering av krig og voldsutøvelse

Carsten Selch Jensen (red) (2006): *Retfærdig krig: om legitimeringer af krig og voldsudøvelse i historien*, Odense: Syddansk Universitetsforlag. 256 sider.

De siste årene er det utgitt flere interessante bidrag innenfor temafeltet krig – religion – etikk på et skandinavisk språk. Særskilt kan her nevnes Torkel Brekkes bok *Vold og religion* og Henrik Syses *Retfærdig krig?* I nr 1 (2006) hadde undertegnede en bokomtale av den danske boken *Krigens legitimitet* fra 2005. De nå omtalte boken *Retfærdig krig: om legitimeringer af krig og voldsudøvelse i historien* kan plasseres i denne rekken.

Den konkrete bakgrunnen for boken er et seminar på avdeling for kirkehistorie ved Københavns universitet i 2004, med samme tema som bokens tittel. Nå kan man spørre om boken er en variasjon over samme tema som allerede er dekket i de andre nevnte bøkene, eller den bidrar med nye og relevante perspektiver. Både religionens betydning for legitimering av krig, hovedinnholdet i rettfærdig krig-tradisjonen og religionens og krigsetikkens relevans i moderne konflikter må sies å stå sentralt i alle bøkene, også den som her omtales. Det som imidlertid særskilt kjennetegner den sist nevnte, er vekten på de lange historiske og perspektiverende linjene, med spesiell vekt på de ideologiske og konkrete forutsetninger for ideene om den rettfærdige krig. Dette er et interessant og relevant perspektiv som James Turner Johnson i særlig grad har vært en fremtredende talsmann for, og bidragsyter til, internasjonalt.

Boken består av i alt 8 artikler, med en klar overvekt av bidrag fra kirkehistorikere, men det er også bidrag fra andre felter av historievitenskapen, samt en gammeltestamentler. Betegnede for bokens vekt på de brede historiske forutsetningene for rettfærdig krig, er artiklene om krigsetikk i oldtiden. Først en artikkel om det gamle orienten. Hovedvekten ligger her på begrepet hellig krig, spesielt i det gamle testamente. Dette er først og fremst en presentasjon, hvor man savner en drøfting av historiske utviklingstrekk i begrepet og konseptet. I den andre artikkelen derimot, hvor temaet er rettfærdig krig i den klassiske greske og romerske verden, løftes den historiske utvikling i samspillet mellom normer og situasjonsendringer frem.

I de fire neste artiklene vendes fokus mot en kristen europeisk kontekst, og nettopp denne konteksten må også sies å være det strukturerende hovedperspektivet i boken. De foregående artiklene peker hen mot dette som forutsetninger, og med unntak av artikkelen om Jihad-tolkninger, er altså perspektivet det vestlige kristne. Et slikt hovedfokus er absolutt relevant og nyttig, men er allikevel snev-

rere enn det undertittelen «om legitimeringer af krig og voldsudøvelse i historie» gir forventninger om. Det kan også spørres om «rettferdig krig» er et dekkende begrep for den religiøse og etiske legitimering av krig i historien, også om man avgrenser seg til det kristne vesten. Hellig krig-begrepet og korstogsproblematikken berøres hyppig i flere av artiklene, uten at det foretas en tilstrekkelig grenseoppgang mellom disse.

Dette peker igjen på de særskilte utfordringer man står overfor i en artikkel-samling som denne boken. Når dette er sagt, må allikevel artiklene som sådan sies å gi interessante og dels nye og overraskende perspektiver på kjente temaer. Et godt uttrykk for dette er Kurt Villads Jensens artikkel om teologi og politikk bak korstogene, hvor han blant annet løfter frem Anselms og Abelards forsoningsteorier som tolkningselementer til korstogenes teologi. En annen interessant artikkel er Steffen Kjeldgaard-Pedersens analyse av Luthers krigsetikk i rammen både av hans teologiske tenkning, komparativt i lys av samtidige som Erasmus, Machiavelli og Moore, samt i rammen av historiske og politiske utviklingstrekk i samtiden. Nevnes må også særskilt den avsluttende artikkelen «I frihetens navn», skrevet av Lars Erslev Andersen. Her analyseres og drøftes hvorvidt krigen mot terror kan sees på som den rettferdige krigs gjenkomst i forståelsen av internasjonal orden. Erslev Andersen hevder at selv om krigen mot terror kan forstås som en beskyttelse av en moralsk verdensorden, ligger det i dens de facto grenseløshet en fare for at den kan komme til å true den frihet det kjempes for.

*Nils Terje Lunde
Skolesenterprest*

